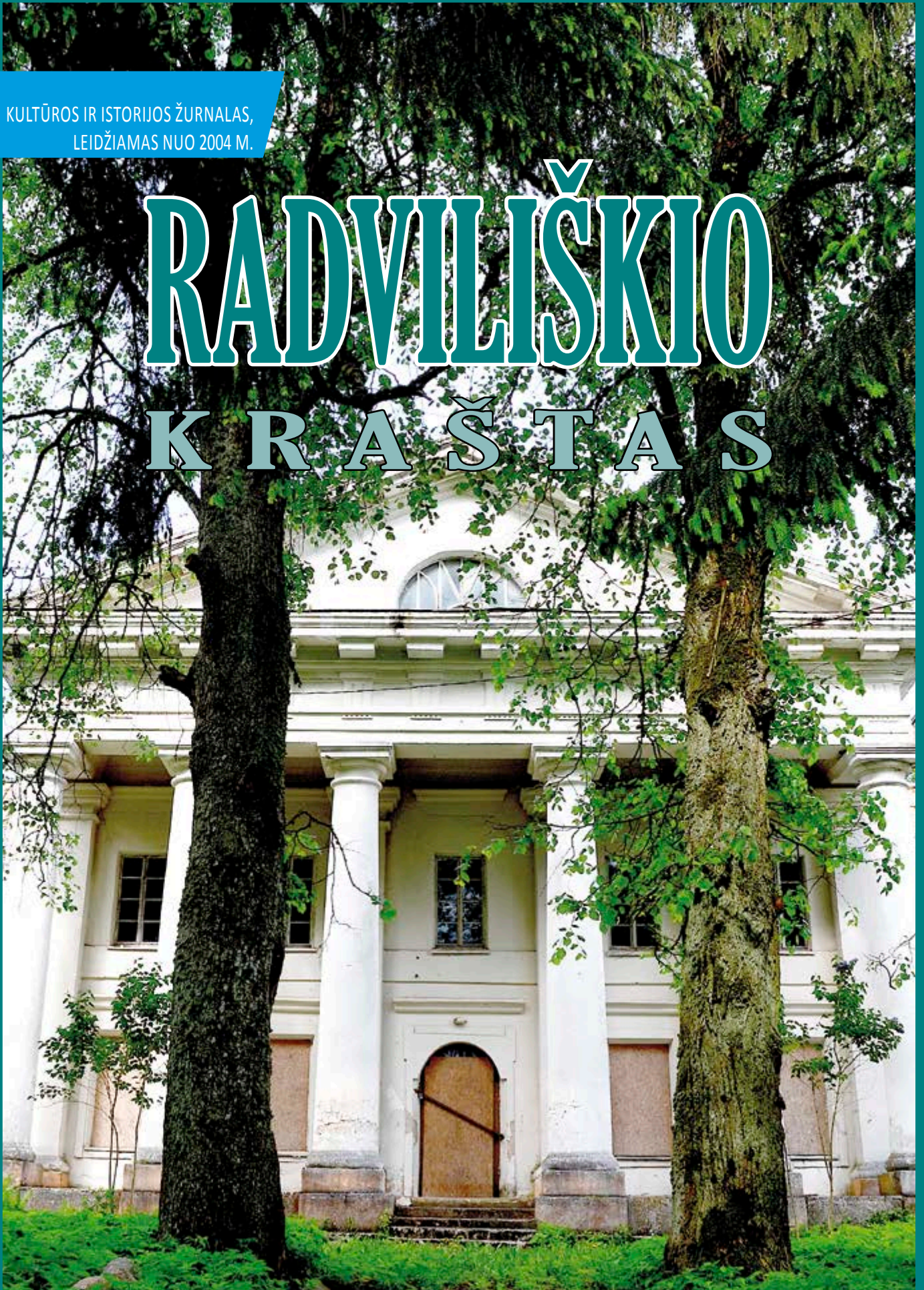

KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS,
LEIDŽIAMAS NUO 2004 M.

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

SVEIKINAME

RIMANTAI KRILAVIČIŪTEI – 60

Teatro, kino ir TV filmų aktorė, Šiaulių Simono Daukanto vidurinės mokyklos teatro mokytoja ir režisierė. Gimė Radviliškyje. Baigė vidurinę mokyklą, studijavo Lietuvos konservatorijoje, viename iš geriausių aktorių kursų per visą mokyklos istoriją, kurį rengė Irena Vaišytė. Nuo 1977 m. vaidina Šiaulių dramos teatre. Iš viso sukūrė per 50 jvairių vaidmenų. Prieš tris dešimtmečius išgarsėjo latvių režisieriaus Gunaro Cilinsio juostoje „Ankstyvos rūdys“. Po to ypač daug filmavosi, vėliau pasinėrė į teatrą. Neseniai vėl stojo prieš kameras populiariu tapusiame TV seriale „Naisių vasara“.

STASIUI BULZGIUI – 80

Žurnalistas, publicistas, poetas, kraštotyrininkas. Gimė Aukštelkų k., Radviliškio r. Mokėsi Aukštelkų pradinėje, Radviliškio vidurinėje mokyklose, studijavo Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete. Mokytojavo Endriejavo (Klaipėdos r.), Grinkiškio (Radviliškio r.) vidurinėse mokyklose, dirbo Radviliškio rajono, vėliau Šiaulių miesto laikraščių redakcijose. Buvo Šiaulių ekskursijų biuro ekskursijų vadovas. Aktyvus literatų veikloje, kasmetinės poezijos pavasario šventės Šiauliuose organizatorius. Jo kūryba spausdinta regiono ir šalies spaudoje, almanachuose, išleista kone pora dešimčių knygų. Pelnė Mikelio prizą, Garbės kraštotyrininko vardą, kitų apdovanojimų.

Nuoširdžiausiai sveikiname šiuos ir kitus iškilus mūsų kraštiečius, kurie pirmąjį šių metų pusmetį šventė „apvalius“ jubiliejus, kitokias garbias savo amžiaus sukaktis. Džiaugiamės ir didžiuojamės Jumis, mylinčiais, garsinančiais gimtinę – ir tais, kurie gyvenate jau kitur, ir tais, kurie tebesate gimtajame krašte. Visiems sveikatos, sėkmės ir džiaugsmo apgaubtų dienų!

Radviliškėnai

turinys

Vladas Buragas AČIŪ UŽ NUOSTABIĄ SAVASTĮ	4
Evaldas Tamulionis RADVILIŠKIO BAŽNYČIA IR PARAPIJA 1597–1885 M.	5
Romualda Venckūnaitė MONIŪNŲ DVARO ISTORIJOS FRAGMENTAI (2)	10
Eglė Bendikaitė UŽ GARBĘ LIETUVOS...	18
Alvydas Tamošiūnas NUO TANKŲ IKI... KAREIVIŠKOS KULINARIJOS PAVELDO	24
Rita Aleknaitė-Bieliauskienė DAUGIABRIAUNIO TALENTO KRAŠTIETIS (1)	32
Gražina Dunauskienė „LABAI MALONU DALYTIS SAVO KŪRYBA“	41
Vida Kazlauskienė „TU ESI KANKINYS...“	50
Zenonas Vasiliauskas TĖVAS IR TRYS SŪNŪS	56
Vidmantas Valiušaitis TRIS KARTUS REPRESUOTAS	64
Ina Stugė SKRAIDYKLININKAS IŠ POCIŪNĖLIŲ	72
Gintautas Pabilionis ŽARDELIAI	77
Jonas Linkevičius ASMENYBĖS ŽAVESYS – IR POEZIJOJE	82
In memoriam VYTAUTAS BARAUSKAS (1934–2015)	85
RAJONO KULTŪROS RENGINIAI (2015 m. I pusmetis)	86

*Kleboniškių kaimo vėjinis malūnas.
Nijolės Bertulienės nuotr.*

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKcinė KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cemnolonskienė, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskienė, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Rasa Plukienė, Egidijus Prascevičius / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Tomas Januševičius / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Dariaus ir Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./ faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: direktore@radviliskiobiblioteka.lt, www.radviliskiobiblioteka.lt / **SPAUDINA UAB** „Standartų spaustuvė“, Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / TIRAŽAS 300 egz.

ISSN 1822-0517

AČIŪ UŽ NUOSTABIĄ SAVASTĮ

Gražių istorinių sukakčių metus gyvename: sutikome ne tik Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-metį, bet pažymime ir daugelio kultūrinių, literatūrinių ar pašauktų išlaikyti tautinę savastį šalyje bendrijų, draugijų, sambūrių jubiliejus. Šį šventinį pulsą turbūt bus galima pajusti ir vartant naująjį „Radviliškio krašto“ numerį.

Dar menu šiltus ir prasmingus įspūdžius iš Vilniaus radviliškėnų bendrijos „Radvilija“ (vadovas Mindaugas Briedis) ir Radviliškio kultūrininkų susitikimo praėjusį gruodį Lietuvos liaudies kultūros centre. Bendraudamas su nenuilstančiais visuomenininkais, tiesiog džiugiai pasijutau, kad vienas mano darbo, kūrybos bei veiklos penkmetis ne veltui prabėgo kasdienybės keliu tarp Raudondvario (kur gyvenau) ir Radviliškio geležinkelio stoties kalnelio (dirbau Informacinio-techninio centro vadovu) – pakeliui dalyvaujant audringuose ką tik susikūrusio Šeduvių kultūros klubo renginiuose, čia suburiant „Niauduvos“ literatų klubą (1992), išleidžiant jų kūrybos rinkinį „Rankoje – rudens paletė“ (1993) ir pirmąjį „Šeduvio“ laikraščio numerį (1994)...

Teko pačiam išvažinėti dviračiu beveik visas Šeduvos ir Arimaičių apylinkes, lankytis išlikusiuose dvaruose, laiko tėkmėje sustingusiuose vėjiniuose malūnuose. Ypač įsiminė staiga Burbiškio dvaro lapijos fone išdygęs baltas – ir pirmasis Lietuvoje! – paminklas poetui Adomui Mickevičiui. Neužmirštamasis ir žvilgsnis į

Radviliškio kraštą iš paukščio skrydžio – pakilus vienmotore „Walga“ iš Šeduvos aerodromo 1994-aisiais...

Penkeri didelių permainų ir lūžių metai... Tai jiems lieku dėkingas, kad, netikėtai sužinojęs literatūros ar kultūros naujieną iš Radviliškio, Šeduvos ar Burbiškio, pajuntu šilumą širdyje: saviškiai veikia! Ir džiaugiuosi ta naujiena – kaip kitomis man svarbiausiomis, pavyzdžiui, iš gimtojo literatūrinio Alvito.

Dar labiau savas pasijuntu versdamas kiekvieną šio leidinio puslapį. Ačiū už tokį savasties pojūtį.

Linkiu geros kloties „Radviliškio krašto“ leidybos darbuotojams ir visiems jų pagalbininkams. Jūsų darbuotė – prasminga ir kilni, telkianti toliuose išsibarsčiusius tėviškėnus, tiesianti ne vienos kartos kelią iš praeities – per amžinąją dabartį – į ateitį.

Būkite ir Jūs laimingi tame – tegu kartais nelengvame? – kelyje.

VLADAS BURAGAS,
*Lietuvos kultūros fondo valdybos narys,
Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų sąjungos
pirmininkas*

Paskutiniaisiais XX amžiaus dešimtmečiais bažnytinėje istoriografijoje įsitvirtino naujai teisinga Radviliškio katalikų bažnyčios ir parapiinės mokyklos pirmojo paminėjimo data – 1597 metai. Kiek leidžia spėti istorinės aplinkybės, tai buvo pati pirmoji katalikų bažnyčia šiame miestelyje, tačiau jame tuo metu galėjo būti ir evangelikų reformatų maldos namai. Manoma, kad pastarieji įsteigti 1555–1565 metais Šiaulių valsčiaus, kuriam priklausė Radviliškis, valdytojo ir laikytojo, kunigaikščio Mikalojaus Radvilos Juodojo dėka. 1567 metais, kurie laikomi Radviliškio įkūrimo data, ši vietovė dokumentuose minima kaip neprivilegiuotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestas.

1613 metais Radviliškio bažnyčia minima vyskupo Mikalojaus Paco laikais sudarytame Žemaičių vyskupijos bažnyčių sąrašė. Iki 1619 metų ji buvo Šiaulių bažnyčios filija. Tais metais Žemaitijos generalinis seniūnas ir Šiaulių ekonomijos laikytojas Jeronimas Valavičius, karaliui Zigmantui Vazai sutikus, paskyrė bažnyčiai 26 valakus turintį Kieže kaimą. Šį dovanojimą 1619 metų kovo 28 dieną suteikta privilegija patvirtino karalius Zigmantas Vaza. Beneficijos suteikimo dokumente sakoma, kad Šiaulių ekonomijos revizorius Mikalojus Brolnickis sužinojo, jog Radviliškyje jau anksčiau pastatyta bažnyčia nebuvo pakankamai aprūpinta, prie jos negali nuolat gyventi klebonas ir eiti savo pareigų. Todėl 1619 metų pabaigoje Radviliškio bažnyčiai paskirtas atskiras klebonas. Juo buvo Adomas Durniekičius (Durniekiewicz).

Vyskupas Kiška tais pačiais metais įsteigė Radviliškio parapiją. Ji miestelyje gavo sklypą mokyklai ir klebonijai statyti, prieglaudai kurti, daržui ir sodui. Minėtas seniūnas ir laikytojas netrukus čia pastatė naują bažnyčią. Jis ir Mikalojus Brolnickis 1628 metų rugsėjo 25 dieną paskyrė bažnyčiai 1 valaką ir 28 margus turintį Eibariškių viensėdį, o karalius Zigmantas Vaza 1629-ųjų vasario 20-ąją tai patvirtino. Žinoma, kad tuo metu parapijiečiai jau buvo laidojami šventoriuje.

Jeronimo Valavičiaus apie 1620 metus statyta bažnyčia sudegė 1693 metais, kai miestelyje kilo gaisras. Netrukus po šio šturpaus įvykio pastatyta kita bažnyčia stovėjo tik iki 1769 metų. Matyt, ji buvo per maža, nes vietinis klebonas kunigas Kazimieras Ovsianas kartu su parapija tais metais pastatė naują. Ją, nuo 1647 metų

EVALDAS TAMULIONIS,
kraštotyrininkas

RADVILIŠKIO BAŽNYČIA IR PARAPIJA 1597–1885 M.

Vis sulaukiame žurnalo skaitytojų prisiminimų, klausimų, patikslinimų, susijusių su Radviliškio bažnyčios istorija. Pateikiame naujai surastų kai kurių žinių šia tema.

Taip mūsų laikais atrodo primirštas paminklas Radviliškio klebonui, kunigaikščiui Dominykui Giedraičiui miesto senosiose kapinėse

Užrašas ant Dominyko Giedraičio paminklo (lietuviškas pažodinis vertimas): „Metais 1815 čia guli kunigaikštis Dominykas Giedraitis kunigas parapijos Radviliškio“

priklausiusią Šeduvos dekanatui, 1789-aisiais konsekravo titulinis Dioklėjos pavyskupis, Žemaičių oficialas Adomas Koscia. Bažnyčios didžiajame altoriuje tuo metu buvo Čenstachavos Marijos paveikslo kopija. Šis ir taip pat šoniniame altoriuje įtaisyti Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės paveikslai buvo papuošti sidabriniais apkaustais.

Bažnyčia, būdama jau kone šimto metų, naujai sure-

montuota ir ištapyta, papuošta penkiais gražiai drožinėtais altoriais, 1868 metais, savo globėjos Švč. Mergelės Marijos gimimo dienos pavakaryje, sudegė. Iš skurdžios trobelės miestelyje įsiplieskęs ir dėl stipraus vėjo neįmanomas užgesinti gaisras maldos namus raudančių aplinkinių gyventojų akyse beveik per dvi valandas pavertė pelenų krūva, liko vien apdegę akmeniniai pamatai. Sudegė ir varpinė, o trys joje buvę varpai nuo didelio karščio išsilydė. Tokia pat nelaimė ištiko ir abiejų

altarijų pastatus. Pamaldas teko perkelti į mūrinės vikariato patalpas. Gaisro metu pavyko išgelbėti tik ypač brangius, parapijiečiams šventus du Švč. Mergelės Marijos paveikslus, kurie kiek vėliau, klebonui, kunigui Juozapui Bortkevičiui pastačius naują bažnyčią, vėl buvo įrengti altoriuose. Nuo tada į titulinius atlaidus šioje bažnyčioje ėmė plūsti minios tikinčiųjų.

Netrukus po šio įvykio uolus, pamaldus klebonas Juozapas Bortkevičius, kilęs iš labai senos žemaičių bajorų giminės, kartu su gana varginga parapija ėmė tartis dėl lėšų naujos bažnyčios statybai. Visa parapija noriai prisidėjo prie rinkliavos. Jau tais pačiais metais iš Šeduvos savininko barono Ropo už palyginti mažą kainą buvo nupirkti rąstai. Per žiemą jie atgabenti, o 1869 metais, dvasinei ir pasaulietinei valdžioms sutikus, pradėta medinės bažnyčios statyba. Ji 1870 metais baigta, o jau 1871-aisiais, Šeduvos dekanui ir Šiaulėnų klebonui, kunigui Ignacui Meškauskui laikinai pašventinus, į ją perkeltos ir pamaldos.

Klebonas Juozapas Bortkevičius mirė 1874 metų balandžio 24 dieną. Palaidotas Radviliškio katalikų parapijos kapinėse (dabar vadinamosiose senosiose miesto kapinėse). Iki šių dienų yra išlikęs jam skirtas geležinis paminklas, kuriam, kaip užmirštam kapui, deja, neskiriamas joks dėmesys, skirtingai nuo vėlesnio laikotarpio kunigų kapų ir paminklų.

Naujai pastatyta bažnyčia buvo nemaža, su malksnų stogu, išorėje pokostu padengtomis sienomis. Bažnyčios vidus apkaltas ir 1877-aisiais gražiai išdažytas. Po metų pastatytas ir gražiai papuoštas didysis Švč. Mergelės Marijos gimimo altorius. Vėliau įrengti kiti proporcingai statyti, paausuoti altoriai: Šv. Onos, Šv. Juozapo, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės, Švč. Jėzaus Širdies (kaip ir seniausioje mūsų rajono Pašušvio bažnyčioje, kuri yra kryžminio plano, du paskutiniai paminėti altoriai buvo prie šonų pristatytose koplyčiose su bokšteliais). Pabaigus visus darbus, bažnyčią 1880-ųjų gegužės 11-ąją Žemaičių vyskupas sufraganas Aleksandras Beresnevičius vizitacijos metu konsekrovo buvusiu Švč. Mergelės Marijos gimimo titulu.

Tuo laikotarpiu parapijoje buvo dvi brolijos: Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės su brolijos mišiomis ir Šventosios kankinės Barboros su ketvirčių šventėmis, kurios

Tose pačiose kapinėse išlikęs paminklas Radviliškio klebonui Juozapui Bortkevičiui

Užrašas ant paminklo Juozapui Bortkevičiui

buvo minimos kiekvieną sekmadienį, pasibaigus metų ketvirčiui (ši gana įspūdinga medinės architektūros bažnyčia sudegė per Antrąjį pasaulinį karą. Nauja bažnyčia 1945 metais įrengta mūriniame, vokiečių belaisvių statytame pastate, buvusiame kaip parapijos salė).

Pastatius bažnyčią, paskubėta 1876 metais įvesti Kryžiaus kelio stotis, kurios galėjo būti ne tik viduje, bet ir šventoriuje, apjuostame lygiu akmeniniu mūru. Trijų aukštų ir penkių tarpinių šešiakampė varpinė pastatyta 1878 (kituose šaltiniuose 1876) metais ant aukšto mūrinio pamato. Jos išorė buvo išdažyta ir atrodė įspūdingai, patraukliai. Varpinėje pakabinti trys varpai neprilygo tokiam didingam statiniui, nes buvo gana maži – didžiausias svėrė 702 svarus (1 rus. svaras – 409 gramai). 1984 metais varpinė nuo žaibo sudegė, 1985-aisiais atstatyta.

Radviliškio katalikų parapijos nauja medinė klebonija pastatyta minėto klebono Juozapo Bortkevičiaus lėšomis 1858 metais, vėliau padidinta kito klebono, kunigo Eligijaus Dulevičiaus. Ūkiniai pastatai buvo geros būklės. Klebonija priskirta ketvirtai klasei, jos turimos žemės buvo įvardijamos kaip labai geros. Prie klebonijos buvo tik daržai, o per varstą nuo miestelio – palivarkas su atskirais ūkiniais pastatais.

Bažnyčios vizitacijos inventorinėje knygoje rašyta, kad bažnyčiai anksčiau priklausė Kiežių kaimas, Eibariškių viensėdis, iš viso 27 valakai ir 28 margai žemės. Taip pat nurodyta, kad Radviliškio katalikų bažnyčia tuo metu fundacinės sumos neturėjo. Vikariatas (arba kitaip senoji klebonija) pastatytas 1769 metais vietinio klebono Kazimiero Ovsiano.

Radviliškio parapija XIX amžiuje neturėjo filijos, tačiau joje buvo trys koplyčios. Pirmoji – tuoj už miestelio, senosiose parapijos kapinėse, be titulo, medinė, pastatyta XIX amžiaus pačioje pradžioje arba steigiant kapines 1798 metais, šiek tiek paremontuota 1851-aisiais. Antroji apie 1765 metus gyventojų lėšomis pastatyta Kuruose (nuo 1982 metų Kurai yra Šniūraičių dalis). Jai buvo paskirtas atskiras kunigas. 1803 metais ši koplyčia atnaujinta. Radviliškio klebono iniciatyva 1857 metais pastatyta dabartinė, medinė, liaudies architektūros formų koplyčia. Ji turi šonines zakristijas, trisienę apsidę ir bokštelių, mūro tvora aptverta-

me šventoriuje medinę varpinę, masyvius arkinius vartus. Koplyčia po Antrojo pasaulinio karo pradėta vadinti bažnyčia. Joje minima Šv. Antano Paduviečio šventė, leista švęsti Pijaus VI 1786 metų kovo 14 dieną išduota bule. Trečioji, taip pat medinė, Šv. Mykolo Arkangelo koplyčia buvo Narušaičių kaime. Pirmiausia koplyčia to kaimo žmonės pastatė vietinėse kapinėse apie 1780 metus, o 1858-aisiais patys ją perstatė. Koplyčioje pagal Pijaus VI 1786 metų kovo 14-ąją išduotą bulę švęsta Šv. Mykolo Arkangelo šventė.

Radviliškio bažnyčioje buvo dvi altarijos. Pirmąją, Šv. Juozapo, altariją 1803 metais įsteigė Radviliškio vikaras kunigas Motiejus Mikuta, jai tų metų liepos 11 dieną paskyrė 1500 rublių. Fundaciją patvirtino Žemaičių vyskupas kunigaikštis Juozapas Giedraitis. Jis 1807 metų vizitacijos akte vieną Radviliškio bažnyčios Švč. Mergelės Marijos paveikslą paminėjo kaip ypatingai žmonių garbinamą. Antrąją, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės, altariją 1804 metų gegužės 20 dieną įsteigė Radviliškio klebonas, Žemaičių kanauninkas, kunigaikštis Dominykas Giedraitis, tada užrašęs jai 2280 rublių fundacinę sumą. Altarijų pastatai buvo klebonijai funduotoje žemėje. Klebonas Rokas Jonas Šimkevičius, Žemaičių vyskupui kunigaikščiui Juozapui Giedraičiui leidus, šioms altarijoms paskyrė po pusę margo žemės. Abiejų altarijų pastatai sudegė 1868 metais, kai kilo gaisras. Vienos iš jų pastatus 1882 metais atstatė vėlesnis klebonas, kunigas Eligijus Dulevičius.

Radviliškio klebonas, Žemaičių kanauninkas, kunigaikštis Dominykas Giedraitis, kilęs iš senos ir garsios Giedraičių giminės, turinčios ypač įdomų herbą „Hipocentauras“, yra asmenybė, ypač atkreipianti dėmesį. Senosiose Radviliškio kapinėse iki šiol stovi jam skirtas paminklas – apgriuvęs, tačiau archajiškai įspūdingas, aukštas, iš plytų ir akmens. Istorinių kapinių paminklų tyrinėtojas Janas Skladovskis iš Varšuvos savo moksliniame 2010 metų straipsnyje „Zabytkowe cmentarze na Żmudzi – polskie ślady przestosci dwóch narodów“ akcentuoja šio paminklo reikšmę. Jis rašo: „... seniausias identifikuotas kapinių paminklas (Žemaitijoje – E. T.) kapinėse yra XVIII amžiaus pabaigos – tai kolona ant cokolio Petronėlės grafienės Pliaterienės 1790 metų paminklo Šateikių bažnyčios kapinėse. Kiti seniausi paminklai – 1801 metų antkapinė plokštė, skirta Angelei Tallataitė-Alipiovienei, senosiose Šiaulių ka-

Praeityje buvusi medinė Radviliškio parapijos bažnyčia. Viešosios bibliotekos archyvo nuotrauka

Senosios Radviliškio bažnyčios vidus 1916 m. Nuotrauka iš Aurelijaus Balčiūno kolekcijos

pinėse, 1803 metų antkapinė plokštė, skirta Tadeušui Kačanovskiui, Vaiguvos parapiinėse kapinėse, taip pat 1815 metų bokšto formos paminklas kunigui ir kunigaikščiui Dominykui Giedraičiui Radviliškio parapiinėse kapinėse.“

Taigi drąsiai galima teigti: minėtas paminklas, kurio senovinį lenkišką užrašą iššifruoti straipsnio autoriui buvo ypač paini užduotis, yra pats seniausias Radviliškio miesto senosiose kapinėse: jam šiemet – 200 metų! Todėl tikėkimės, kad toks unikalus jis bus labiau lankomas, tvarkomas, tai yra prikeltas iš nepelnytos užmaršties.

Apibendrinant visa tai akcentuotina: apie 1883–1885 metus Radviliškio katalikų parapiją sudarė Radviliškio miestelis, 13 dvarų, 1 palivarkas, 48 kaimai ir 17 ribojamų teritorijų. Šioje parapijoje jokio bajorkaimio nebuvo. Iš viso gyveno 6006 katalikai, įvairiai vadintų gyvenamųjų namų buvo 503. Parapijos žmonės vertinti kaip morališkai ir krikščioniškai tvirti. Inventorinėse knygose rašoma, kad moralės pažanga parapijoje pasiekta minėto labai rūpestingo, pavyzdingo čionykščio klebono, kunigo Juozapo Bortkevičiaus, kuris buvo gana aktyvus blaivybės sąjūdžio veikėjas, pastangomis.

Autoriaus nuotraukos

Naudota literatūra

- MIŠKINIS, Algimantas. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. T. 3. *Vakary Lietuvos miestai ir miesteliai*. II kn. Vilnius, 2007.
- JUZUMAS, Vincentas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas. Žemaičių vyskupystės muziejus*. Varniai, 2013.
- MISIUS, Kazys, ŠINKŪNAS, Romualdas. *Lietuvos katalikų bažnyčios – žinynas*. Vilnius, 1993.
- *Lietuvių enciklopedija*. T. 24., Bostonas, 1961.

ROMUALDA VENCKŪNAITĖ,
Daugyvenės kultūros
istorijos muziejaus-draustinio
muziejininkė

MONIŪNŲ DVARO ISTORIJS FRAGMENTAI (2)

**Pirmą kartą spausdinamos
Edmundo Leparsko Daugyvenės
kultūros istorijos muziejui-
draustiniui padovanotos medžiagos
antrojoje dalyje (pirmoji skelbta
šio žurnalo 2014 m. nr. 2 (21) –
Edmundo Boleckio atsiminimai apie
vieną paskutiniųjų Moniūnų dvaro
savininkų Konstantiną Boleckį.**

„Vieną kartą (1900 m. vasarą – vertėjos pastaba) dėdė Julijonas Boleckis, kai mes svečiavomės pas jį Pakiršinėlyje, mums pranešė, kad į kaimyninį Moniūnų dvarą atvyko Petkūnų šeima, tėvai su trimis dukromis, ir mums dabar bus linksmiau. Konstantinui tai iš karto kažkodėl nepatiko. Po kelių dienų, kai jau buvo pakinkyti žirgai išvykai pas Petkūnus, Konstantinas pareiškė ten nevažiuosiąs ir pabėgo į mišką. Mamai buvo sunku priversti sūnų vykti kartu, o nevykdamas jis pažeistų etiketą. Vargais negalais ji prikalbino Kotiā važiuoti bent susipažinti su savo tolimais giminaičiais. Važiuoti važiavo, tik labai jau pasipūtęs, tačiau tas vakaras jam buvo lemtingas. Konstantinas iš karto įsimylėjo Kseniją Petkūnaitę ir atplėšti nuo Moniūnų jo jau niekas nebegalėjo. Mūsų jaunos kompanijos labai tiko viena prie kitos, tad prasidėjo ilga šeimų draugystė. Beveik kiekvieną vasarą mes visi suvažiuodavome į Moniūnus ir Pakiršinėlį.

Tą pačią 1899 metų vasarą Petkūnų šeima, tada gyvenusi Ostrogožske (Voronežo srityje, Rusijos Federacijoje – vertėjos pastaba), grįždama iš Moniūnų apsistojo Vilniuje. Taip tęsdavosi kasmet. {...} Mūsų jaunimas neuždelsdavo važiuoti į Pakiršinėlį, nuo kurio iki Moniūnų – daugiau nei 2 km. Ten mes beveik visą laiką leisdavome kartu: rytais vaikščiodavome po mišką, eidavome į šienapjūtę arba dar kur nors. Po pietų žaisdavome, ypač mėgdavome žaidimą *pagal-liukas-bildukas*, nors ir nelabai skirtą mažiesiems, net Teosia (Julijono Boleckio sūnus Fiodoras – vertėjos pastaba) ir Eugenijus prisidėdavo. Po to išsidūkę noriai gerdavome vakaro arbatą, paskui vėl šokdavome. Kai mūsų *taperiai* (pianistai nebyliojo kino seanso metu – vertėjos pastaba) nuvargę jau nebegalėdavo groti, iš kaimo pasikviesdavo muzikantus – armonikininką ir smuikininką. Kartais išsiruošdavome į nedideles keliones arba Moniūnų ir Pakiršinėlio *pasienio* ruože susitikdavome pievelėje gerti arbatos. Atostogos greitai prabėgdavo ir Petkūnų šeima, kaip įprasta, vykdavo į namus Rusijoje, prieš tai kelioms dienoms – į Vilnių, kur jaunimas vėl linksmindavosi.

Taip tęsėsi iki 1905 metų, kol dauguma vedė arba ištekėjo. 1899 m. Konstantinas išvyko į Orenburgą baigti Nepliujevo kadetų korpuso mokyklos. [...] 1900 m. pavasarį jis gerai baigė korpuso mokyklą ir įstojo į Konstantino artilerijos mokyklą (pavadinimas suteiktas

Iš kairės: Edmundas Leparskas, Borisas Michailovas (Liucijos Boleckaitės sūnus, maskvietis, gimęs Vilniuje, architektas, inžinierius konstruktorius, žymus mokslininkas istorijos ir paminklų apsaugos srityse) ir Edmundas Boleckis, 1962 m. Kaune, Boleckio bute

caraičio Konstantino Pavlovičiaus garbei – vertėjos pastaba) Peterburge.

[...] 1903 m. Konstantinui Boleckiui suteiktas pirmasis karinis podporučiko (jaunesniojo leitenanto – vertėjos pastaba) laipsnis. Mokyklą jis baigė gerai, tapo gvardiečiu, tuo metu tarnavimas gvardijoje suteikdavo didesnių privilegijų, be to, jis nenorėjo išvykti iš Peterburgo. Kotia išsirinko artilerijos diviziono gvardijos (vėliau gavusios leibgvardijos pavadinimą) šaulių 1-ąją artilerijos brigadą, kurios kareivinės buvo įsikūrusios Liteinajos prospekte ir Baskovo skersgatvyje. Šis divizionas, palyginus su kitais, buvo kur kas kuklesnis, jame nebuvo spindesio. Įsikūrus toliau nuo imperatoriaus dvaro, išvengta ir papildomų išlaidų. Karininko alga buvo tokia maža, kad Konstantinui reikėjo papildomo uždarbio, todėl pradėjo bendradarbiauti su įvairiais kariniais ir enciklopediniais leidiniais. [...]

Per tuos du viengungiškus Konstantino gyvenimo metus ypatingų įvykių nebuvo. Išskyrus tai, kad 1903 m. aš, Bronislava ir Kotia buvome pakviesti Kalėdoms pas Petkūnus ir jis ten oficialiai pasipiršo Ksenijai Petkūnaitei. Konstantinas šį įvykį taip aprašo laiško, pasiųsto į Vilnių mamai ir Anatolijai, ištraukoje: *Brangiosios, mama ir Tolia! Su Naujaisiais metais! Aš jaunikis! Ksenija mane myli ir aš ją vesiu. Kad jūs žinotumėte, koks aš laimingas. Kas, kaip ir kur, mes nežinome, dar nekalbėjome. Su jos mama šnekėjau, ji*

labai patenkinta, o su tėčiu dar nebuvo progos. Mes visi čia tokioje palaimoje...

1904 metų sausio mėnesį Konstantinas dalyvavo paskutiniojoje Romanovų (carinės Rusijos paskutinioji imperatorių dinastija – vertėjos pastaba) dinastijos puotoje Žiemos rūmuose. Jos būdavo rengiamos kasmet, bet nuo 1904 m. iki pat revoliucijos nebevykdavo, tad paskutinioji sukėlė didelį susidomėjimą.

Iš pradžių Konstantino ir Ksenijos vestuves ketinta rengti Moniūnuose. Petkūnienė paprieštaravo, sakydama, jog tai bus sudėtinga, be to, tais metais teka dukra Margarita ir dviejų vestuvių jau bus per daug. Nuspręsta jas ruošti 1905 m. Vilniuje pas Boleckius arba Starodube, kur neseniai iš Ostrogožsko persikėlė Petkūnai.

Prasidėjo 1905 metai, o vestuvių data nepaaiškėjo, kol pagaliau apsisprendė jas rengti lapkričio 11 d. Peterburge, nes jau kilo neramumai, ir Konstantinas ten lengviau galėjo gauti atostogų. Jaunikis viską suruošia: pasamdo butą, nuperka žiedus, užsako kvietimus ir skelbimą, puokštę... [...] Viskas paruošta, o nuotakos nėra. Kotia beveik puola į nevilgtį. Tuo laiku jau buvo labai neramu – prasidėjo 1905 metų revoliucija, darbininkai streikavo ir geležinkelyje. Mama laiku neatvyko, nes jos traukinys išstovėjo Pskove ilgiau nei parą. Dėl to neatvažiavo ir Petkūnų šeima, kadangi jie, pabūgę neramumų, apsistojo pas Žmudskius Charkove. Antro-

joje lapkričio 11 dienos pusėje Kotia gavo iš Ksenijos telegramą, kad ši užstrigusi, todėl vestuves reikia atidėti. Bet lapkričio 14 d. prasideda Kalėdų pasninkas ir pagal bažnytinius reikalavimus tuoktis nebegalima. Iki pasninko likus vos dviem dienoms, Konstantinas bėga pas savo viršininkus ir išmeldžia neoficialių atostogų (tuo metu jos buvo draudžiamos), pirmuoju greituoju traukiniu lekia į Charkovą, kur išlipa 13 dienos vėly vakarą. Pasitarus vakare šeimos rate, nusprendžiama tuoktis 14 dieną, bet tada tuoktuvės nebegalimos. Anksti ryte į pagalbą pasitelkę įtakingą tėtui Žmudskį (Kotios sesers uošvį – vertėjos pastaba), vyksta pas arkivyskupą, kuris gali duoti leidimą. Nuvykę sužino, kad arkivyskupas serga, nieko nepriima ir liepia savo prašymą išdėstyti raštu. Kotia vėliau pasakojo: jis nė pats nesuprato, iš kur atsirado tiek iškalbos, kai jis raštu dėstė visus savo vargus, o galutinis argumentas prašyme buvo tas, kad ir caras Nikolajus II vedė lapkričio 14 dieną. Konstantinas neapsakomai džiaugėsi, kai gražintame prašyme išvydo teigiamą rezoliuciją. Per keletą valandų pavyko surengti labai linksmas ir triukšmingas vestuves. Grįžti į Peterburgą jaunieji nusprendė lapkričio 16 dieną.

Belankydami Ksenijos pažįstamus, sužinojo, kad prasidėjo visuotinis geležinkelininkų streikas, kurio metu traukinių, išskyrus esančius kelyje, eismas bus stabdomas. Atsisakę visų vizitų, greitai susiruošę, jie spėjo į Peterburgą vakare važiuojantį traukinį, kuriame gavo dviejų vietų kupė. Povestinė kelionė nusisekė puikiai, nepaisant, kad jų traukinį apšaudė nepatenkinti streikuotojai...

[...] 1908 m. gruodžio 20 dieną Ksenija pagimdė sūnų. Berenkant naujagimiui vardą aš pasiūliau pavadinti trumpu vardu, nes jo tėvavardis yra labai ilgas – Konstantinovičius. Pasiūlymas tiko ir sūnų pakrikštijo Glebu.

[...] 1909 m. Konstantinas, pakartotinai išlaikęs egzaminus apskrities štabe, o rudenį sėkmingai patekęs į konkursą, buvo priimtas į akademiją. Dviejų mėnesių atostogos Moniūnuose buvo skirtos *zubrinti* egzaminu užduotis. Peterburge Konstantinas ir Ksenija Boleckiai gyveno kukliai, bendraudami savo pažįstamų ratelyje.

[...] Nuo 1900 metų iki 1912 metų aš su broliu Kons-

tantinu labai artimai bendravau. [...] Visas tas vasaras mes gyvenome kartu tai Vilniuje, tai Moniūnuose. Artimas bendravimas tęsėsi iki 1911 metų, kada aš išvykau mokytis į Nižnij Novgorodą, nuo tada susitikimai retėjo. Kaip reikiant pabendrauti galėjome tik 1918 m. susitikę Kijeve.

1910 m. mirė Julijonas Petkūnas. Tai buvo visų mylimas, labai geras žmogus. Kilmės jis buvo šimtaprocentinis lietuvis, bet išauklėtas lenkiškoje aplinkoje, o kadangi mokėsi Rusijoje, surusėjo. Vedybos su Sofija ir darbas Rusijos gilumoje (Voronežo ir Černigovo gubernijose) dar labiau jį suartino su rusų tauta. Šioms trimis tautoms būdingi bruožai atsispindėjo Julijono charakteryje. Jis ypač skausmingai pergyveno nacionalinius tautų nesutarimus. Visas tris tautas mylėdamas vienodai, širdies gilumoje buvo labiau lenkas negu lietuvis ir mažiausiai rusas. Šeimos galva buvo Sofija, auklėjusi abiejų jų dukras. Julijonas dukroms stengėsi perduoti nors dalį savęs. Labiausiai jo įtakai pasidavė dukra Margarita, kuri nuo mažų dienų kalbėjo lenkiškai, galiausiai tapusi katalike ir apsigyvenusi

Julijonas Petkūnas (1843–1910)

Petkūnų šeima. Iš kairės sėdi Olimpija Daugėlienė, jos brolis Julijonas Petkūnas, Juzefa Boleckienė laiko anūką Glebą, Sofija Petkūnienė, stovi Konstantinas ir Ksenija Boleckiai, tarnaitė Uršulė (?). Moniūnų dvaras, apie 1909 m.

Konstantinas Boleckis Lietuvos generalinio armijos štabo pulkininko uniforma. Kaunas, 1924 m.

Lenkijoje, virto tikra lenke. Labiausiai savo būdu į tėvą buvo panaši Ksenija, išskyrus nacionalinį tapatumą, dėl ko ji nenusileisdavo niekada ir niekam, nes save laikė grynakrauje ruse, nebent su trupučiu ukrainietiško kraujo. Trečioji – Marusia – mažiausiai panašėjo į tėvą ir buvo mamos numylėtinė.

Julijonas Petkūnas, baigęs teisės fakultetą, tarnavo Pavlovsko mieste, Voronežo gubernijoje, kur ir susipažino su būsimąja žmona. Ji buvo auklėjama Peterburgo Pavlovo institute, jaunystėje garsėjo kaip gana įdomi asmenybė. Dukra Ksenija išoriškai atrodė labai panaši į savo motiną. Sofija tekėjo iš meilės ir vyrą labai mylėjo. Dėl jo susidomėjo lenkiška kultūra ir išmoko lenkų kalbą, kuria bendraudavo su vyro giminaičiais, bet vaikus krikštijo pravoslavų bažnyčioje, o namuose kalbėta rusiškai. Valdinga ji buvo ne tik šeimoje, bet ir bendraudama su visais. Jaunystėje Sofija buvo labai temperamentinga, dažniausiai puldavo į kraštutinumus – mylėti arba nekęsti. Labai stengėsi slėpti tai, jog nevienodai mylėjo dukras, nes ypatinga mamos meile džiaugėsi tik Marusia, Ksenija jos sulaukė mažiausiai. Netoli Pavlovsko miesto Čekūrinų šeimai priklausė Jurasovkos dvaras, kuriame šeiminkavo Sofijos mama. Po jos mirties ten

liko Sofijos brolis, o ji, pardavusi savąjį dvaro dalį, netoli Šiaulių nusipirko Pakražančio dvarą (dabar Kelmės rajonas – vertėjos pastaba). Petkūnų giminės dvaras buvo Treigiuose. Po J. Petkūno sesers O. Daugėlienės, kuri valdė Moniūnų dvarą, vyro Napoleono mirties Julijonas nusipirko dvaro dalį.

Linksma būdavo klausyti į Moniūnus atvykusio Petkūno, kai jis ir jo žemių nuomininkai derėdavosi. Visi nuomininkai vienu balsu tvirtindavo, kad metai buvo labai blogi, niekas neužaugo, gyvuliai krito ir daug kitokių bėdų ištiko. Tai kartodavosi kasmet – taip jie siekdavo suminkštinti ir be to minkštą Julijono Petkūno širdį, tokiu būdu sumažinti sau nuomos mokesť. Pasitaikydavo, kad po tokio pokalbio ne tik nemokėdavo mokesčio, bet dar ir gaudavo iš Petkūno pinigų. Beje, tokios pelningos derybos būdavo tik tada, jei į pokalbį neįsikišdavo S. Petkūnienė, nepasižymėjusi dideliu humanizmu. Visi Julijono Petkūno nuomininkai po kelerių metų jau galėdavo įsigyti nuosavos žemės. Julijonas Petkūnas palaidotas šeimos kapavietėje Treigių kapinėse.

Jo sesuo Olimpija Daugėlienė visą savo gyvenimą – daugiau nei aštuoniasdešimt metų – gyveno Moniūnų

dvare, beveik niekur neišvykdama. Ji buvo labai miela, svetinga senutė, niekada nieko nenuskriaudusi, todėl visų mylima ir gerbiama. Petkūnienė, kažin kodėl pradėjusi nemėgti Olimpijos, apsinkino paskutines tos garbingos moters gyvenimo dienas. Nežinau, kokie giminytės ryšiai siejo Daugėlienę ir jos brolių Petkūną su Julijono Boleckio pirmąja žmona, bet jo vaikai iš pirmosios santuokos Daugėlienę ir Petkūną vadindavo teta ir dėde. O. Daugėlienė palaidota Treigių kapinėse, šalia brolio Julijono, tačiau jos kapelis buvo greitai pamirštas, 1958 m. aš jį sunkiai beradau.

Visos trys Petkūnaitės – Julijono dukros – baigė tą pačią D. Obolenskajos moterų gimnaziją Charkove. Baigė aukso medaliais, nors pikti liežuviai plakė, kad vien Ksenija buvo jo verta, o kitos juos gavo, tik pasistengus motinai...

Pirmoji už Nikolajaus Žmudskio 1904 m. ištekėjo Margarita. Kilęs jis iš vienos turtingiausių Charkovo šeimų. Manufaktūra *Sokolovas ir Žmudskis* buvo išsiplėtojusi visoje pietų Rusijoje. N. Žmudskis baigė Peterburgo universiteto Teisės fakultetą ir po kiek laiko tapo pagrindiniu firmos valdytoju. Tuoj po universiteto jis vedė Margaritą Petkūnaitę, ką tik baigusią gimnaziją.

Ji, skirtingai nuo savo seserų Ksenijos ir Marusios, buvo energingesnė. Gerai orientavosi įvairiausiose situacijose, buvo savarankiška, nereikalaujanti globos, bet pati mėgstanti globoti kitus. Ji labai mylėjo gimtinę, vietas, kur augo, Moniūnus, noriai ten važiuodavo. Sofija Petkūnienė gyveno name, kurį jai nupirko Margarita. Nesvarbu, kaip ji gyveno – turtingai ar vargingai – visada elgėsi vienodai kilniai. Atsisakė nuo paveldėtos dalies mamos naudai, kai ši pardavė Treigius, nors tada jau gyveno Varšuvoje ir jos atlyginimas buvo labai kuklus.

[...] Marusia Petkūnaitė, jauniausioji šeimoje (1939 m. ji ištekėjo už Edmundo Boleckio – vertėjos pastaba), 1909 m. baigė Charkovo moterų gimnaziją ir, nenorėdama gyventi gūdžiam provincijos mieste Starodube, išvyko mokytis į Peterburgą. Nors čia ji atvažiavo mokytis, bet susižavėjo Karlu Rumeliu ir kitais metais už jo ištekėjo.

Mirus Konstantinui Boleckiui (1925 m. gruodį – vertėjos pastaba), Sofija Petkūnienė su našle Ksenija Boleckiene pasikvietė Nikolajų Žmudskį į Moniūnus, kad

padėtų ūkininkauti. Moniūnuose jis nepriprato prie naujos ir neįprastos veiklos, siaubingai liūdėjo ir rudėnį grįžo į Paryžių. Reikėtų papriekaištauti ir Petkūnienę bei Kseniją dėl elgesio, bendravimo su Žmudskiu, kai šis gyveno Moniūnuose, nes šis daug gero padarė Petkūnienės šeimai. Likus metams iki Konstantino Boleckio mirties, Žmudskiui pavyko parduoti Treigių dvarą, priklausiusį visoms trimis Petkūnaitėms. Kiekvienai jų teko po 10 000 litų. Margarita savo dalį paliko motinai. Ksenija pinigais investavo Kaune, atidarydama madingų drabužių saloną, bet po metų verslas *sudegė* ir taip prapuolė visi jos pinigai. Marusia Rumelienė su Žmudskiu nusipirko Paryžiuje, Suffren aveniu, gastronomijos krautuvę-užkandinę, bet verslas nesisekė, nešė nuostolius, todėl pagaliau likviduotas. Seserys Petkūnaitės buvo neapraktiškos, todėl komercijoje, kaip ir visur, joms nesisekė. Ksenija, nors mokėjo užsienio kalbų ir galėjo padoriai užsidirbti, to neišnaudojo. Marusios gyvenimas buvo betikslis ir beprasmis, rimtai ji niekuo niekada neužsiėmė, tačiau turėjo laimės ir dovaną susirasti tokius žmones, kurie ja pasirūpintų ir palaikytų. Tai tęsėsi iki pat senatvės.

[...] 1912 m. pavasarį Konstantinas baigė akademiją pirmuoju lygiu, už baigiamąjį darbą statistikos tema gaudamas generolo Obručevo premiją. Jam reikėjo du kartus padirbėti stažuotoju, kad būtų pervestas į generalinio štabo korpuso karininkus. Iki rudens galėjo pasirinkti vieną iš divizijos štabų, o paskui dvejus metus vadovauti kuopai arba eskadronui. Pirmoji jo stažuotė buvo Carskoje Selo (dabar Puškinas), kur jis su Ksenija ir sūneliu Glebu nuomojosi butą 11-ajame Pavlovo plento name nr 4. Antrą stažuotę jis pasirinko 2-ajame suomių šaulių pulke, kur tapo kuopos vadu. Pulkas buvo dislokuotas dideliame, puikiame Helsingforsio (Helsinki) mieste, atlyginimas didesnis nei Rusijoje, o pragyvenimas pigesnis nei Peterburge. Prasidėjo lengvesnis periodas, kai Konstantinui nebereikėjo daug dirbti, apie tą laikotarpį sutuoktiniai atsiliepdavo ypač palankiai. [...]

Vasarą jų pulkas persikeldavo į Vilmonstrando apylinkes, ten, viloje prie ežero, Boleckiai ir gyveno. Atvažiuodavo pavišėti artimieji bei pažįstami. 1914 m. liepą pas Konstantiną viešėjo mūsų ir Ksenijos mamos, ten juos ir užklupo karas. Paskelbus karą, Kotia paliko pulką ir turėjo atvykti į Kazanės apskrities generalinį štabą. Jie nusprendė buto atsisakyti, baldus ir daik-

tus suvežti į sandėlj, o Ksenijai su Glebu vykti pas jos mamą į Starodubą, ten ir išgyventi karą. Mano mama skubėjo į Vilnių, kur liko tik tarnaitė Uršulė, nes sesuo Anatolija buvo išvykusi į Elabūgą pas sesę Liuciją. Iki Peterburgo visi nuvyko kartu.

Kotia nuo mažų dienų saugojo įvairius laiškus, suvenyrus, šeimos relikvijas, nuotraukas, dokumentus, visa tai buvo palikta Helsinforso sandėlyje, kur sėkmingai sulaukė 1923 m., kada dalį jų Konstantinas pervežė į Kauną. Čia viskas saugota iki 1941 m., kai Ksenijos, o labiausiai Marusios (tuo metu jau šių atsiminimų autoriaus Edmundo Boleckio žmonos – vertėjos pastaba) buvo neapgalvotai sunaikinta, kas liko – maža dalis to, ką man pavyko išgelbėti nuo negailingų Marusios rankų.

Pirmasis pasaulinis karas visus užklupo netikėtai. Labiausiai supanikavo Baltijos jūros pakrantės vilų nuomininkai ir puolė grįžti namo. Geležinkeliuose neliko jokios tvarkos, traukiniai buvo prigrūsti žmonių, bet mano mama ir Ksenija su savo mama sėkmingai grįžo į savuosius namus.

Konstantinui po mobilizacijos paskelbimo buvo nurodyta vykti į Kazanės karinę apygardą, kur jį paskyrė 48-osios pėstininkų divizijos, dislokuotos Samaroje, vyriausiuoju adjutantu. [...] Diviziją, kurioje tarnavo Kotia, nukreipė į pietvakarių frontą, beveik į patį jos kairįjį flangą, o pirmieji mūšiai vyko Bukovinoje.

[...] Divizijos vadu tapo generolas Kornilovas, štabo viršininku – Kotia. Apie mūšius viskas parašyta šio karo istorijoje, tad ne man tai aprašinėti. Ilgai saugojau Konstantino laiškus, nes mes karo metu intensyviai susirašinėjome, bet jie pražuvo revoliucijos metu. Už dalyvavimą mūšyje prie Galicijos Konstantinas gavo 4-ojo laipsnio Vladimiro ordiną ir Georgijaus ginklą (kitai dar vadinamą auksiniu ginklu).

[...] 1915 m. pradžioje Konstantiną paskyrė korpuso generalinio štabo operatyvinio skyriaus viršininko vyriausiuoju adjutantu. Vėliau jis tapo tokio pat skyriaus viršininku, tik jau 3-osios armijos, po to – operatyvinio štabo skyriaus viršininko padėjėju vyriausiojo kariuomenės vado būstinėje Mogiliove. 1917 m. pradžioje Konstantinas buvo išrinktas lektoriumi generalinio

štabo akademijos konferencijoje, bet revoliucija ir po jos apėmusi suirutė neleido jam pradėti lektoriaus karjeros. [...] Būdamas generalinio štabo karininku, Konstantinas labai gerai atliko pareigas. Jis kariaudamas įgijo didelę patirtį, o teoriją išmanė puikiai.

[...] 1918 metų pabaigoje frontas pradėjo byrėti, Konstantinas Boleckis perėjo į lenkų korpusą Bobruisko (Baltarusijoje – vertėjos pastaba) rajone. 1917 metų lapkritį Ksenijos ir Konstantino Boleckių šeimoje gimė Vadimas, tad Ksenija su kūdikiu ir toliau liko gyventi Starodube pas savo motiną Petkūnienę. Gegužės mėnesį nuvykau jų aplankyti, iš ten važiauvau į Bobruiską pas brolių Konstantiną, kur susitarėme ieškotis darbo Kijeve. Birželio pradžioje jau buvau Kijeve, Konstantinas atvyko liepos viduryje. Revoliucija buvo pačiame įkarštyje, Ukraina laisva, savarankiška, Kijevas tapo jos sostine. Padėtis atrodė nestabili, nežinojome, kas laukia, todėl mes į darbą žiūrėjome, kaip sakoma, nuleidę rankas, dirbome tik tam, kad išgyventume. Aš dirbau vadinamame valstybiniame duonos biure (pirmoji mano tarnyba žemės ūkyje), o Konstantinas – kariuomenės judėjimo valdyboje. Tarnyboje ilgai neužtrukdavome, tad galėdavome kaip tinkami paskirstyti savo laisvalaikį.

Mes, broliai, nuo Peterburgo laikų beveik visada susitikdavome tik trumpam, papasakodavome vienas kitam vien esminius savo išgyvenimus. Dabar gi turėjome aibę laiko, tad galėjome apie viską kalbėtis išsamiai. Jei vakarais abu likdavome namie, pasakojimai tęsdavosi daugybę valandų. Pirmiausia vienas kitam iki menkiausių smulkmenų papasakodavome karo išgyvenimus, po to prisiminimus iš savo vaikystės. Tada mes vienas kitam pažadėjome: kai viskas baigsis, parašyti atsiminimus apie jaunas dienas ir karą.

[...] Besibaigiant vasarai, į Kijevą atvyko Konstantino žmona Ksenija su sūnumi Glebu, kuris įstojo į gimnaziją. Trumpam buvo atvažiavusi ir mūsų mama su sese Anatolija, kurios važiavo iš Lipecko.

Įvykiai klostėsi taip, kad toliau pasilikti Kijeve buvo neįmanoma, aš išvykau anksčiau, o vėlų rudenį ir Konstantino šeima per Odesą pasiekė Lenkiją. Nieko gero ten neradę (1921 m. balandį – vertėjos pastaba), atsikraustė į Lietuvą, kur Moniūnuose jų laukė sveikutėlė

teta Daugėlienė. Moniūnų dvaras nenukentėjo, nors neseniai čia praūžė karas. Atvykusiuosius nustebino tai, kad namuose tikriausiai dešimtmečius niekas nebuvo pajudinta iš savo vietų. Teta Daugėlienė džiaugėsi ir labai svetingai visus sutiko.

Namuose viskas atrodė po senovei, o daržinės ir klėtys – tuščios. Konstantinas tuoj pat ėmėsi tvarkyti ūkį, nors niekada to nedarė, todėl pradžia buvo labai sunki. Jis ėjo susipažinti su kaimynais valstiečiais, stengėsi su jais susidraugauti ir pasimokyti svarbiausių ūkininkavimo pradmenų. Ūkis po truputį ėmė atsigauti tik dėka K. Boleckio energijos ir įdėto darbo. Praėjo pirmieji metai, ir jau reikėjo galvoti apie sistemingą sūnaus Glebo mokymą. Pelnas, gaunamas iš ūkio, buvo menkas ir tenkino tik elementariausius gyvenimo kai-

me poreikius, o ir Ksenija niekada nemėgo Moniūnų, gyvenimo kaime. Viskas klostėsi taip, kad Konstantinui reikėjo galvoti apie darbą mieste. Jį, kaip aukštos kvalifikacijos specialistą, pakvietė dirbti lektoriumi į Kauno aukštųjų karininkų kursų. Papildomai jis rašė straipsnius, kuriuos spausdino karinė spauda. Ksenija ir Glebas persikėlė į miestą, o Konstantinas, nenorėdamas palikti Moniūnuose pradėto ūkininkavimo, blaškėsi tarp Kauno ir kaimo. Kassavaitinės kelionės, nežiūrint, koks oras, lėmė jo ankstyvą ligą ir mirtį.

Vos tik įsikūrė Lietuvoje, Konstantinas iš karto ėmė rūpintis, kad sūnus Vadimas, mama, seserys ir anyta Sofija Petkūnienė atvyktų į Lietuvą. Gyvenimo sąlygos ėmė gerėti – dėstantį karybą Boleckį vertino kaip puikų specialistą, padidėjo atlyginimas. Glebas jau mokėsi gimnazijoje, tad Ksenija Boleckienė nenorėjo sėdėti namie be darbo. Gavusi iš parduoto Treigių ūkio savo dalį, kartu su Raisa Klement Kaune atidarė suknelių krautuvę. Abi buvo negabios verslui, todėl po maždaug dvejų metų, kaip tik prieš Kotios mirtį, krautuvė bankrutavo.

Kotiai tuo metu teko labai daug dirbti, tačiau, besidžiaugdama nusistovėjusiu gyvenimu, atrasdavo laiko teatrui ir draugams, kurių ratas vis plėtėsi. Tada jis man dažnai sakydavo norįs pasivyti praleistus metus, kada nebuvo nei laiko, nei lėšų sau. Konstantinas mielai lankydavosi teatre, pas draugus, mėgdavo ir restoranuose bei kavinėse pabūti, pašokti – tai atgaivindavo jo sielą. Žmona vyro pomėgiams buvo abejinga, nes nuo ankstyvos jaunystės truputį privengdavo žmonių, o dabar ir visiškai atsidėjo savo dievaičio – sūnaus Glebo – auklėjimui. Pasibaigus mokslo metams gimnazijoje, ji su Glebu išvykdavo į Moniūnus, o Konstantinas keliaudavo ten kas savaitgalį ir taip kiaučius metus.

1923 metų vasarą į Moniūnus pagaliau atvyko Ksenijos mama Sofija Petkūnienė su penkiamečiu anūku Vadimu, kuris jai buvo paliktas vos kelių mėnesių. Kada netikėtai į Moniūnų dvaro kiemą įvažiavo vežimaitis su Petkūnienė ir Vadiku, temperamentingoji Ksenija puolė ir išbučiavo pirmą kartą po penkerių metų pamatytą sūnų. Tas labai išsigando: Nenoriu čigonės, – rėkė vaikas. Vadimas, aišku, nesuprato, kokį skausmą sukėlė savo mamai, galbūt tai ir nulėmė jos ir vaiko vėlesnius santykius. Motina nesugebėjo prisipratinti

Metai	Parceliuotų dvarų ir palivarkų, išskirstytų viensėdžiais kaimų sąrašas.	ha	sr	tal
1921-1922	Radviliškis miškas	1425	40	120
	Kairėnų km.	87	7	8
1923	Čelkiai km.	287	-	22
	Pašūvytis km.	469	-	47
	Dovilai km.	61	4	4
1924 (+285ha)	Bučiūnų km.	479	-	38
	Pakiršynų km.	137	-	20
	Grinkiškis km.	131	-	11
	Medvedarų km.	30	-	2
	Restinų km.	273	-	14
1925 (+181ha)	Vedernų km.	227	-	29
	Gaigardžių km.	141	9	11
	Pašūvytis km.	370	48	58
	Pušėnų km.	447	-	36%
1926 (+311)	Tendrių km.	681	-	21
	Gyvenimo miškas	41	-	65
	Dovilai km.	364	28	25
	Kairėnų km.	171	14	14
1927 (+208)	Čelkiai km.	172	13	14
	Kairėnų km.	912	56	36%
	Tramainų km.	213	-	13
	Kairėnų km.	211	-	14
	Grinkiškis km.	58	-	7

Edmundo Boleckio parceliuotų dvarų ir palivarkų, išskirstytų viensėdžiais kaimų sąrašas. Jame minimi ir Radviliškis, Čelkiai, Pašūvytis, Pakiršynas, Grinkiškis, Kairėnai, kt.

*Moniūnų dvaras
2013 m. rudenį.
Rugilės Pangonytės
nuotrauka*

sūnaus, o šis ir toliau labiausiai mylėjo savo močiutę, mamytę brangiausią – Sofiją Petkūniene, auginusią jį nuo pat vystyklų.

1925 metų vasarą Boleckių šeima tradiciškai vasarojo Moniūnuose. Konstantinas atvažiuodavo savaitgaliais ir išbūdavo čia visas savo atostogas. Artėjant mokslo metų pradžiai, Ksenija su Glebu išvyko į Kauną, o Petkūnienė su Vadiku pasiliko kaime iki spalio. Konstantinas dirbo daug ir matėsi, kad jis pervargęs. Lapkričio viduryje, besilankydamas pas mane, jis pradėjo skųstis išsekimu. Mūsų mama Konstantino prašė pasiimti atostogų, pailsėti ir pasigydyti. Šis atsakė darbo nemesiųjų, nes esą būtina atstatyti Moniūnų sodybą, kad jie galėtų galutinai persikelti ten gyventi, turėti iš ūkio pelno, pastatyti vaikus ant kojų.

Gruodžio 3 dieną apie 11 valandą aš užėjau pas Konstantiną į darbą, pakalbėję išsiskyrėme, tada negalvojau, kad matomės paskutinį kartą. Konstantinas išvažiavo į Panemunę skaityti savo įprastų paskaitų, ten apie pirmą valandą patyrė insultą. Klausytojai sutriko ir nesumojo, ką daryti, pirmas pasitaikęs gydytojas kažkodėl suleido morfijaus. Išvakarėse daug prisnigo, kelias buvo labai nelygus, todėl, bevažiuojant sanitarine mašina į karo ligoninę, kiekvienas krestelėjimas kėlė didelį skausmą. Konstantinas vežamas dar bandė kažką parašyti, bet jo raštas pasirodė neišskaitomas, paskui to nesugebėjo iššifruoti net grafologai. Jis mirė, nešamas į ligoninę.

Tai buvo didelis smūgis ne tik mūsų šeimai, bet ir visas miestas liko sukrėstas netikėtos ir ankstyvos jo mirties. Laidotuvės, į kurias suplaukė daugybė žmonių, vyko gruodžio 6 dieną. Viskas buvo užfiksuota fotografijose, parašyti nekrologai – jaudinantys ir nuoširdūs. Turėjo praeiti keleri metai, kol mes susitaikėme su Konstantino mirtimi. Mūsų mama iki gyvenimo pabaigos, visus 15 metų, buvo kamuojama gilios širdgėlos, kiekvieną dieną lankė jo kapą, apso-dino jį gražiausiomis gėlėmis, tokiu būdu rasdama sau paguodą.

Pačiame jėgų žydėjime nutrūko visų mylimo ir gerbiamo, labai reikalingo šeimai ir visuomenei Konstantino gyvenimas. Kaune jis išgyveno tik 5 metus, bet ir dabar, praėjus 35 metams po jo mirties, man tenka sutikti jį pažinojusiuosius, kurie mane užjaučia dėl ankstyvos brolio netekties, minėdami jį tik geru žodžiu, prisimena, koks buvo talentingas, geranoriškas, nuoširdus ir korektiškas. Amžinas atminimas brangiajam broliui ir draugui, rūpestingam sūnui ir tėvui, ištikimam vyrui.

Edmundas Boleckis 1960 m. gruodžio 3 d. Brolio mirties 35 metų sukakties proga.“

Edmundo Leparsko šeimos archyvo nuotraukos

EGLĖ BENDIKAITĖ,
humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos istorijos instituto
mokslo darbuotoja

UŽ GARBĘ LIETUVOS...

**Šiomet, minėdami atkurtos
Lietuvos Nepriklausomybės
25-ąsiais metines, prisimename
visą tų kovų istoriją. Jose
nepamirštamą indėlį paliko ir
žydai. Ši publikacija primena
Šeduvos žydų karius savanorius,
karių veteranų veiklos epizodus
taikos metais ir jų likimus.***

1918 m. vasario 16 d. pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės aktas demonstravo lietuvių tautos ryžtą, apsisprendimą ir laisvės troškimą, tačiau tai nebuvo garantinis raštas, liudijantis naujai susikūrusios valstybės ateitį. Lietuvos nepriklausomybę, laisvę ir garbę dar reikėjo apginti. Kova dėl jaunos valstybės pripažinimo de jure tarptautinėje arenoje reiškė viena, tačiau visai kas kita buvo ginti ją de facto kovos lauke, pasikliaujant vien besikuriančios, silpnai ginkluotos Lietuvos kariuomenės pajėgomis ir savanorių entuziazmu, juolab kad šalies teritorija penkerius metus buvo puolama net kelių agresorių iš eilės: bolševikinės Rusijos, nuo baltagvardiečių atskilusios Bermonto-Avalovo kariuomenės ir Lenkijos.

Lietuvoje etninėmis sienomis su vyraujančios lietuvių tautos ir kultūros modeliu nauju demokratišku principu bandyta kurti politinę tautą, apimant visus teritorijos gyventojus, nepriklausomai nuo tautinių ar religinių skirtumų, todėl kovoje už valstybės teritoriją ir savarankiškumą ypač svarbus buvo kitataučių politinis apsisprendimas, suvokiant save kaip naujos valstybės piliečius. Tikėtina, kad Pirmojo pasaulinio karo metų patirtis transformavo Lietuvos žydų nusistatymą Vokietijos ir Rusijos atžvilgiu, taip pat pakoregavo bendruomenės lyderių vizijas, susijusias su jų tautiečių likimu ateityje. Gyventi vienoje valstybėje su nedidele lietuvių tauta buvo paprasčiausiai saugiau, juo labiau kad tuo metu Nepriklausomoje Lietuvoje žydams buvo garantuojama kultūrinė autonomija ir politinis lygiateisiškumas.¹

1918–1919 m. juntamas aktyvus žydų bendruomenės įsijungimas į valstybės kūrimo bei jos pripažinimo pro-

Prelatas Mykolas Karosas, grįžęs iš sovietų lagerio, prie namelio Šeduvoje. 1954 m. gruodžio 27 d.

cesą. Todėl nenuostabu, kad žydai kaip ir kiti Lietuvos piliečiai atsiliepė į Lietuvos Vyriausybės 1918 m. gruodžio 29 d. kreipimąsi „Į Lietuvos piliečius“, kuris, beje, buvo išplatintas ir jų gimtąja jidiš kalba, kviečiant stoti į Lietuvos kariuomenę ir apginti valstybės nepriklausomybę.² Žydų leistoje spaudoje netruko pasirodyti Lietuvos žydų bendruomenės lyderių bei visuomenės veikėjų raginimų, kurių leitmotyvas skambėjo kaip įsakymas: „Kiekvienas į savo postus, atlikti šventą pareigą valstybei ir savo tautinei nepriklausomybei“.³

Laikraščių puslapiai mirgėjo nuo kreipimūsi į tautiečius žydus, skelbimų, žinučių, straipsnių dėl aukų rinkimo Lietuvos kariuomenei stiprinti bei jungimosi į kovą prieš valstybės priešus. Apeliuodamas į šaukiamojo amžiaus žydų jaunuomenę, žurnalistas Robinzonas Volsonokas dienraštyje „Di Jidiše Štime“ (jid. „Žydų balsas“) tuo metu rašė: „Sunkiuose, labai sunkiuose laikuose gimė ir augo naujoji Lietuva. Karo padarinių likvidacija, politinės krizės. Besikurianti valstybė dar nepasiekė taikaus būvio. Ir blogiausia, ką gali įsivaizduoti kraštas, tai kaimynų įsiveržimas. <...> Žydų jaunuomenė taip pat yra ne mažiau suinteresuota, kad laimingas gyvenimas ir kuriama gerovė nepasrūtų krauju. Fizinis žydų jaunuolių pasiruošimas yra neprastesnis nei likusios visuomenės dalies. Kiekvieno moralinė pareiga dalyvauti valstybės gyvenime ir ypač sunkiu jai metu. Mes turim ranka rankon stoti su lietuviais draugais į krašto gynybą. Kaip tai įgyvendinti? Stoti į valstybės gynimo linijas, stiprinti Šaulių Sąjungą tiek stojant nariais, tiek teikiant visokią kitokią pagalbą.“⁴

Šaltiniuose bei historiografijoje žydų karių, dalyvavusių įvairiose Lietuvos Nepriklausomybės kovose, skaičius varijuoja, tačiau manoma, kad tarp 10 tūkstančių į kvietimą atsiliepusių savanorių buvo daugiau kaip 500 žydų, o skirtingose kariuomenės dalyse 1919–1923 m. tarnavo apie 3000

žydų karių. Tarp jų buvo ne vienas Lietuvos Nepriklausomybės gynėjas, kilęs iš Radviliškio krašto. Šioje publikacijoje norėtūsi sutelkti dėmesį į Šeduvos miestelio žydų karius savanorius, karių veteranų veiklos epizodus taikos metais ir jų likimus.

1919 m. rudenį, mūšiams nesibaigiant, jaunos valstybės laisvę ir garbę ginti stojo savanoriai šeduviškiai Samuelis Nolis bei Jankelis Kuperis. Devyniolikmečiai jaunuoliai nebuvo gavę jokio išsilavinimo, neturėjo jokio karinio pasiruošimo, tik norą atlikti pareigą Tėvynei. Jų profesiniai įgūdžiai (vienas buvo siuvėjas, kitas mėsininkas) taip pat vargiai galėjo būti naudingi kovos lauke. Paskirti į 2-ojo atsargos bataliono 1-ąją kuopą, iš pradžių kartu su 8-ąja žygiuojančia kuopa išvyko į Rokiškį, o 1920 m. pavasarį buvo perkelti į Eglaitės karo komendantūrą. Čia dviejų šeduviškių keliai išsiskyrė: J. Kuperis liko tarnauti jau minėtame 2-ajame atsargos batalione, o S. Nolis, pakeitęs dar keletą dislokacijos vietų, atsidūrė 12-ajame pėstininkų pulke. Ten pabuvęs ir ryšininkų, ir muzikantų komandose, po beveik 2,5 metų tarnybos įrašytas į rezervą bei išleistas į atsargą. Tuo pat laiku, 1922 m. sausį, į atsargą išleistas ir jo žemietis J. Kuperis.⁵

Žinios apie karinės tarnybos kasdienybę labai šykščios. Visgi atrodo, kad šeduviškiai savanoriai kariuomenėje karjeros nepadarė, liko eiliniai kareiviai, o progų kovos lauke akis į akį susidurti su šalį alinančiais priešais kariuomenės dalinių vadovybė jiems taip pat nesuteikė. 1919 m. rugpjūčio 5 d. kariuomenės mobilizacijos dalies viršininko ataskaitoje buvo teigiama, kad 80 % mobilizuotųjų žydų buvo paskirti į užnugario dalinius, t. y. dauguma žydų tarnavo ne priekinėse fronto gretose.⁶ Tačiau šis faktas daugiau pasako ne apie žydų savanorių drąsą ir pasiryžimą, bet apie lietuvių kariuomenės vadų nepasitikėjimą kitataučiais valstybės piliečiais. Žydų patriotinis nusiteikimas ir dalyvavimas Lietuvos Nepriklausomybės kovose yra aiškus savęs

*Šeduvos žydų istorijos tyrimus inicijavo Šeduvos žydų memorialinis fondas.

¹RADENSKY, P. Žydų reikalų ministerija ir žydų tautinė autonomija Lietuvoje 1919–1923 m. *Lietuvos istorijos metraštis* 1995. V., 1996, p. 84.

²LESČIUS, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920 m.* V., 2004, p. 24.

³Birger Jidn! *Di Jidiše Štime*, 1920-10-10, nr. 338.

⁴VOLSONOKAS, R. Di jugent un di farteidigung fun land. *Di Jidiše Štime*, 1920-10-11, nr. 337.

⁵*Žinios apie kareivį Nolį Samuelį*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 930, ap. 4, b. 2282, l. 13–14 apverstas (toliau – ap.), 20; *Žinios apie kareivį Jankelį Kuperį bei tarnybos lapas*. LCVA. F. 930, ap. 4, b. 1754, l. 7, 9 – 9 ap.

⁶ANIČAS, J. Žydai Lietuvos valstybės atkūrimo darbuose. *Lietuvos Jeruzalė*, nr. 2, 1993.

⁷Liudijimas Nr. 9885. LCVA. F. 930, ap. 4, b. 1754, l. 19; *Liudijimas Nr. 9932*. LCVA. F. 930, ap. 4, b. 2282, l. 23.

⁸Dar du žydai gavo medalius. *Apžvalga*, 1937-09-12, nr. 33.

⁹GOLDBERGAUS, J. Mūsų sąjungos reikšmė. *Skydas*, 1918–1923. K., 1934, p. 10.

¹⁰1937 m. pradžioje veikė net 48 ŽKS skyriai visoje Lietuvoje. Iš žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos gyvenimo. *Apžvalga*, 1937-05-07, nr. 17.

¹¹Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos Šeduvos skyriaus vadovybės sudėtis 1935–1939 m. LCVA. F. 593, ap. 1, b. 7, l. 70, 107, 121, 132, 191, 319.

Jankelio Kuperio Lietuvos kariuomenės savanorio kūrėjo liudijimas

suvokimo sąmoningais naujai atsikūrusios Lietuvos valstybės piliečiais požymis.

Išleisti į atsargą Lietuvos kariuomenės savanoriai, kaip ir per tą laiką mobilizuoti žydų tautybės šeduviškiai naujokai, grįžo į savo gimtąjį miestelį ir ėmėsi jiems įprastos veiklos. Pripažinimo taip pat teko gerokai palaukti. Krašto apsaugos ministro teikimu Respublikos Prezidento aktu 1936 m. lapkričio 19 d. Jankelis Kuperis, o 1937 m. kovo 19 d. ir Samuelis Nolis buvo pripažinti Lietuvos kariuomenės kūrėjais savanoriais ir apdovanoti kūrėjo savanorio medaliais.⁷ Trumpa žinute apie tai paskelbė Žydų karių sąjungos leidžiamas savaitraštis „Apžvalga“.⁸

Prie kariškų reikalų žydų savanoriams veteranams teko grįžti ketvirtojo dešimtmečio pradžioje, telkiantis įtampos debesims tarptautinės geopolitikos bei šalies vidaus

frontuose. 1933 m. birželio 24 d. Joniškijoje buvo įkurta paramilitarinė organizacija, pavadinta Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjunga (toliau – ŽKS), kurios tikslas buvo žydų bendruomenėje ugdyti meilę Tėvynei, kelti pilietinį sąmoningumą, propaguoti užgrobtų Lietuvos sričių išvadavimo bei lietuvių ir žydų kultūrinio bendravimo idėjas.⁹ Tais pat metais prie Sąjungos Vilniui vaduoti buvo įkurta Žydų sekcija.

ŽKS organizacija sparčiai plėtėsi skirtingose Lietuvos vietose besisteigiančių padalinių sąskaita.¹⁰ Šeduvos skyrius, kuriam ėmėsi vadovauti šeduviškis Joselis Krūmas, pasikeisdamas su jau skaitytojui žinomu Samueliu Noliu, buvo vienas iš anksčiausiai įregistruotų ir pradėjusių veikti padalinių provincijoje. Nėra tiksliai žinoma, kiek narių priklausė ŽKS Šeduvos skyriui nuo jo įregistravimo pradžios, tačiau buvę žydų kariai neabejojo tokios organizacijos reikalingumu miestelyje. Iš skyriaus valdybos ataskaitų bei susirašinėjimų su centro valdyba matyti, kad narių amžius svyravo tarp 31–45 metų, dauguma jų buvo smulkūs verslininkai ir krautuvinkai. Iki pat organizacijos uždarymo 1940 m. vasarą valdybos sudėtis beveik nekito, išskyrus nedideles pareigų rokiruotes.¹¹

1937 m. vasarą ŽKS Šeduvos skyriaus veikla buvo prigesusi ir pagal draugijų įstatymo reikalavimus, neatlikus organizacinių formalumų, skyrių teko perregistruoti. Bendromis centro valdybos bei vietos iniciatyvinės grupės jėgomis skyriaus veikla atgaivinta. ŽKS vadovybė net pasiuntė į Šeduvą vieną iš savo narių, Panevėžio skyriaus pirmininką, Lietuvos kariuomenės atsargos vyr. leitenantą Michaelį Bramsoną, kad pastarasis iširtų padėtį vietoje, suorganizuotų agitacinę kampaniją, palaikytų jau esamus skyriaus narius, padėtų pelnyti vietos žydų bendruomenės prielankumą ir pritrauktų naujų rėmėjų. Šeduvos skyriaus vadovybė – Samuelis Nolis, Geršonas Kirpičnikas, Ici-

kas Ovsėjus, Joselis Krūmas, Jankelis Kupe-
ris, Leiba Bartkuskis, Boruchas Melis, Šlio-
ma Ledermanas, Leiba Tontakas – stengėsi
uoliai vykdyti organizacijos centro valdybos
siunčiamus nurodymus bei praktikoje įgy-
vendinti organizacijos prisiimtus tikslus, dar
sykį pakartotus 1938 m. sausio 9 d. Panevė-
žio apygardos skyrių suvažiavime.

Minėtame suvažiavime Šeduvos skyriui ats-
tovavęs Joselis Krūmas perskaitė praneši-
mą apie padalinio veiklą Šeduvos miestely-
je, buvo išrinktas į Ginklų fondo komiteto ir
Panevėžio apygardos valdybą glaudesniai
darbui tarp lokalių skyrių ir centro vadovy-
bės, kartu su dar 27 delegatais iš aplinkinių
miestelių paskelbė rezoliuciją, raginančią
„vieningai dirbti Tėvynės gerovei ir mūsų
tautos (turima omenyje politinė Lietuvos
tauta – E. B.) garbei ir ateičiai“, stiprinti kraš-
to ginkluotąsias pajėgas, valstybės Nepri-
klausomybės 20-mečio proga dar dosniau
aukoti Ginklų fondui, skatinti kultūrinius
mainus tarp lietuvių ir žydų, premijuojant
geriausius literatūros kūrinių vertimus.¹²
Po kelių mėnesių „Apžvalgoje“ pranešta,
kad Šeduvos skyrius inicijavo aukų rinkimo
Ginklų fondui kampaniją savo miestelyje ir
aktyviausių jo narių – S. Nolio, G. Kirpični-
ko, J. Krūmo bei J. Kuperio – dėka skyriaus
nariai iš žydų bendruomenės surinko 866
litus. Nuspręsta, kad 145 litai bus skirti pri-
sidėti prie apygardos dovanos – kulkosvai-
džio – 4-ajam Lietuvos karaliaus Mindaugo
pėstininkų pulkui, dislokuotam Panevėžyje,
o likusi suma atiduota Ginklų fondui.¹³

Nors stengtasi neapleisti kultūrinės, šviečia-
mosios bei labdaringos organizacijos veiklos,
ilgainiui Šeduvos skyriaus veikla, kaip, beje,
ir visos ŽKS organizacijos, susikoncentravo
dviejuose baruose: surinkti kuo daugiau lėšų
Ginklų fondui ir Sąjungai Vilniui vaduoti, vis
garsiau žvangant ginklams už Lietuvos sienų,
ir atremti augančią įtampą bei antisemitines
nuotaikas, skleidžiamas miestelio visuome-
nės tarp lietuvių verslininkų sąjungos ir jai

Pavardė ir vardas	Gimimo metai	gyvenamasis namas	paštas
Nolis Samelis	1906	Bartkuskis	Šeduva
Orvytis Jankelis	1905	Bartkuskis	"
Šeduvos gyventojas	1904	Karvickas	"
Šeduvos gyventojas	1904	Šeduva	"
Šeduvos gyventojas	1903	Bartkuskis	"
Šeduvos gyventojas	1903	"	"
Šeduvos gyventojas	1904	Šeduva	"
Šeduvos gyventojas	1904	Šeduva	"
Šeduvos gyventojas	1905	Šeduva	"

ŽKS Šeduvos skyriaus valdybos sudėtis. 1939 m.

prijaučiančiųjų. Valstybinių švenčių, sukak-
čių minėjimas buvo suprantamas kaip proga
parodyti savo politinį nusiteikimą, pilietinį
lojalumą bei patriotizmą tiek lietuviškose,
tiek žydiškose organizacijose. Tačiau, atro-
do, kad ŽKS skyriaus bendradarbiavimas
šiomis progomis net su panašaus pobūdžio
lietuviškomis organizacijomis nesiklostė nuo
pat pradžių. 1935 m., minint 17-ąsias Lietu-
vos Nepriklausomybės metines, šeduviškiai
kariai veteranai kartu su kitomis žydų or-
ganizacijomis buvo priversti protestuoti
prieš nekorektišką elgesį šventės metu. ŽKS
Šeduvos skyriaus nariai buvo pakviesti da-
lyvauti bendroje šventinėje eisenoje mies-
telio gatvėmis, tačiau šventės dieną orga-
nizatoriai bendrą parodą surikiavo taip, kad
žydiškų organizacijų atstovai palikti nuošalė-
je kaip žiūrovai.¹⁴ Ydinga praktika pasikartojo
po poros metų, minint Vasario 16-ąją. Šven-
čiant 15-ąsias Klaipėdos krašto prijungimo
prie Lietuvos metines, įvykių detalės pasiekė
net respublikinę spaudą. Lietuvių verslininkų
sąjungos oficiozas „Verslas“ paskelbė
straipsnį garsiomis paantraštelėmis, esą žydai
Klaipėdos minėjimą boikotavo, o žydai namų
savininkai meta lietuvius prekybininkus lauk
iš jų nuomojamų patalpų. Politinius ir eko-
nominius interesus suplakę į vieną, gavo pa-
ryškintu šriftu paskelbtą išvadą – įrodymą,
kad žydų nedalyvavimas minėjime reiškia
jų abejingumą Lietuvos „gyvybiniams inte-

¹²Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos Panevėžio apygardos skyrių atstovų suvažiavimo rezoliucijos 1938-01-09. LCVA. F. 593, ap. 1, b. 7, l. 315, 315 ap.

¹³Provincijos žydai aktyviai dirba ginklų fondui. *Apžvalga*, 1938-04-17, nr. 16.

¹⁴Protestas 13-to Šaulių būrio pirmininkui Šeduvoje 1935-02-16. LCVA. F. 593, ap. 1, b. 7, l. 33.

resams“.¹⁵ Dėl šio straipsnio ŽKS Šeduvos skyriui teko aiškintis centro valdybai, kuri prašė pateikti patikimą ir objektyvų paaiškinimą apie susidariusią situaciją, kad jokių būdu nebūtų metamas šešėlis ant organizacijos ar jos leidžiamo laikraščio „Apžvalga“. Paaiškėjo, kad žydai kariai veteranai nebuvo nei kviešti, nei laukiami, nes šventinis minėjimas Šeduvoje buvo tapęs lietuvių verslininkų renginiu, švenčiant jų sąjungos gyvavimo trečiąsias metines, ir jų ideologijos agitacine kampanija, nukreipta prieš konkurentus žydus, siekiant visuotinio miestelio gyventojų pritarimo.¹⁶

1940 m. vasarą Lietuvoje pradėjus šeiminkauti Sovietų sąjungos kariuomenei, imta stabdyti visų „režimui nepalankių“, Nepriklausomoje Lietuvoje veikusių visuomeninių organizacijų veiklą. Militarinių požymių turinčios organizacijos likviduotos vienos pirmųjų. 1940 m. liepos 20 d. nuostojo eiti laikraštis „Apžvalga“, o lygiai po mėnesio vidaus reikalų ministro nutarimu buvo uždaryta ir pati Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atkavime, sąjunga su visais jos skyriais.

Dar po metų, Lietuvoje šeiminkaujant nacijų okupacinei valdžiai, o Šeduvos gatvėse siaučiant nebaudžiamai savivalei ir žvėriškai agresijai, Lietuvos garbės stojo ginti saujelė beginklių karių – miestelio inteligentija

bei paprasti žmonės, kuriems žmogiškumas buvo svarbiau nei tautybė, religija ar okupantų teroras. Jau pirmomis fašistinės okupacijos dienomis Šeduvoje, kaip ir visoje Lietuvoje, žydai buvo eliminuoti iš likusios miestelio gyventojų dalies. Kaip ir kiekvienoje vietovėje atsirado vietinių kolaborantų, kurie, noriai tarnaudami naujos valdžios interesams, politikai ir ideologijai, vykdė fizinę Šeduvos gyventojų atranką, o vėliau ir naikinimą. 1941 m. liepą prievarta iš savo namų iškeldinti Šeduvos žydai suvaryti į už kelių kilometrų nuo miestelio, prie Pavartyčių kaimo, įkurtą getą. Tik pavieniams asmenims pavyko savarankiškai pasprukti iš vietinių šeduviškių vyrų saugomos geto teritorijos ir rasti prieglobstį buvusių kaimynų namuose.

Nors visi žinojo, kokios bausmės grėsė už naujos valdžios įsakymų nepaisymą, žydų slėpimą ar bet kokios pagalbos jiems teikimą, prelatas Mykolas Karosas pamaldų metu viešai perspėjo parapijiečius neprisidėti prie kaimynų žydų persekiojimo ir naikinimo. Jis ir dar keletas žmonių, nepaisydami įskundimo pavojaus, kurio tikimybė mieste lyje, kur visi vieni kitus gerai pažinojo, buvo didžiulė, rugpjūčio pabaigoje, prasidėjus masiniam Šeduvos žydų naikinimui, ėmėsi rizikingos akcijos – gelbėti iš geto kelias žydų šeimas, apeliuojant į jų nuopelnus Šeduvos visuomenei bei Lietuvos valstybei.¹⁷ Nežinia, ar argumentai, kad tie, kurie kovėsi už Lie-

¹⁵Šeduvos visuomenė išvien su liet. Verslininkais. *Verslas*, 1938-01-28, nr. 4.

¹⁶*Cu der opteilung in Šeduva 1938-01-30; Cu der central farvaltung 1938-02-08*. LCVA. F. 593, ap. 1, b. 7, l. 90, 91.

Taip pat paaiškėjo, kad spaudoje minimi išmesti iš žydų namų lietuviai verslininkai buvo dar viena propaganda, nes vienintelis lietuvis verslininkas, kuris iškraustytas iš nuomojamų patalpų, buvo jau apie pusę metų nemokėjęs nuomos.

ŽKS Šeduvos skyriaus raštas centro valdybai. 1934 m.

ŽKS Šeduvos skyriaus atvirlaiškis centro valdybai. 1937 m.

tuvos laisvę ir nepriklausomybę sunkiausiai kraštui metu, negali būti palikti likimo valiai ir nužudyti, ar tikėjimasis dosnaus finansinio atlygio, ar tikslų instrukcijų, kaip reaguoti tokiais atvejais, nebuvimas, paveikė vietinius nacių kolaborantus, tačiau miestelio gyventojams žinomų gydytojo Paturskio bei savanorių kūrėjų Nolio ir Kuperio šeimos buvo išlaisvintos. Prisiimdami atsakomybę už šiuos žmones ir naiviai tikėdamiesi, kad moraliniai ir etiniai argumentai gali atsverti karo mės-malės realybę, prelatas ir jo bendražygiai nusprendė išlaisvintąsias šeimas pakrikštyti. Tai buvo abejotina, bet vis dėlto galimybė gelbėti žmones, atsidūrusius už visuomenės ir bet kokio įstatymo ribų.

Vadovaudamasis ne ordinariato raštais, bet artimo meile, prelatas M. Karosas šešioms suaugusiems bei penkiems vaikams nuo devynerių iki aštuoniolikos metų 1941 m. rugsėjo 16 d. oficialioje ir viešoje ceremonijoje, prisilaikydamas visų apeigų, suteikė Krikšto sakramentą. Miestelyje gerbiami ir žinomi asmenys, tarp jų – gydytojas Stanislovas Puodžiukas ir gimnazijos direktorė Ona Butkienė – tapo jų krikštataėviais. Nekasdienio įvykio pasižiūrėti prigužėjo pilna bažnyčia miestelėny, tapusių sakramento ir neeilinės istorijos liudytojais. Tačiau krikštas suteikė labiau įsivaizduojamą nei tikrą prieglobstį, kuris neapsaugojo nuo bendro Šeduvos žydus ištikusio likimo. Nepraėjus nė trimis savaitėms, naujieji krikščionys buvo suimti ir išvežti sušaudyti. Nėra žinoma, kur buvo atimtos Lietuvos laisvės gynėjų bei jų artimųjų gyvybės, tačiau tikėtina, kad toje pačioje masinių Šeduvos žydų žudynių vietoje – Liaudiškių miške. Tik laimingo atsitiktinumo dėka vienintelei Sulamitai Nolienei pavyko išvengti mirties. Miestelyje likti nebebuvo galima, o bėgti nuo mirties nebuvo pas ką. Į pagalbą vėl atėjo prelatas humanistas M. Karosas, keletą dienų slėpęs S. Noliene rūsijoje už Šeduvos bažnyčios didžiojo altoriaus. Karštligiškai buvo ieškoma naujo ir patikimo prieglobsčio. Jis rastas Stanislovo ir Liudovikos Paluckų ūkyje Šniukonių kaimo

pakraštyje. Tame pačiame ūkyje, besibaigiant 1942 m., išsigelbėjimą rado dar vienas Šeduvos žydas Kirpičnikas. Nors liudininkai jo vardo nepamena, iš pasakojimų detalių aiškėja, kad tai galėjo būti tas pats ŽKS Šeduvos skyriaus narys Geršonas Kirpičnikas. Pastarasis buvo atrinktas kaip galimai naudingas savo srities specialistas – avalynės modelių sukirpėjas, išvežtas darbams į buvusį Frenkelio batų fabriką, atsidūrė Šiaulių gete. Per tarpininkus sužinojęs apie S. Noliene slapstymosi vietą ir ją slepiančius ūkininkus, Kirpičnikas prašėsi pagalbos ir prieglobsčio. Paluckų šeimoje buvo nutarta gelbėti dar vieno žmogaus gyvybę. Susekus ir paaiškėjęs, kad jie, nepaklusę nacių įsakymams, savo namuose slėpė žydus, grėsė sušaudymas, bet, anot Paluckų šeimos galvos, sušaudyti gali tik kartą ir nesvarbu už vieną ar už du rastus žydus.¹⁸

Vietoje epilogo norėtusi paminėti keletą faktų apie likimus žmonių, kurių gyvenimai susipynė tarpusavyje, yra neatsiejami nuo Šeduvos ir Lietuvos istorijos, kurie net mirtino pavojaus akivaizdoje išdrįso prisiimti atsakomybę už kitą. 1941 m. rugpjūčio 25 d. 664 Šeduvos žydai brutaliai nužudyti Liaudiškių miške. G. Kirpičnikas, S. Noliene ir ūkyje 1942 m. vasarą gimęs jos kūdikis Pinchasas Nolis sulaukė karo pabaigos ir į Šeduvą daugiau negrįžo. 1951 m. gruodžio 8 d. prelatas M. Karosas dėl tariamai antisovietinės veiklos Šiaulių srities teismo nutartimi buvo nuteistas 25 metams kalėjimo lageriuose. Parapijiečių prašymu bei protestais pavyko pakeisti teismo nutartį, sušvelninti bausmę iki 10 metų. 1954 m. pabaigoje grįžęs į Lietuvą, prelatas po metų mirė Šeduvoje.¹⁹ 2000 m. rugsėjo 13 d. Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus dekretu Liudovika Banaitytė Paluckienė po mirties apdovanota Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

Nuotrauką ir panaudotų Lietuvos centrinio valstybės archyvo dokumentų kopijas pateikė autorė

¹⁷PRANEVIČIŪTĖ, E. Negalima pamiršti. *Mūsų kraštas*, 1990-10-25, nr. 86–87; ANTANAITIS, B. Prelato aureolė. *Radviliškio kraštas*, nr. 1, 2001, p. 15–16.

¹⁸*Liudovikos Paluckienės (1896–1977) byla*. Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Gelbėtojų skyrius. F. 1, b-389.

¹⁹*Mykolo Karoso baudžiamoji byla, 1951 m.* Lietuvos valstybės ypatingasis archyvas. F. K1, ap. 58, b. 27130/3, l. 135-139, 142-143.

ALVYDAS TAMOŠIŪNAS,
Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų
vyriausiasis puskarininkis, seržantas majoras

NUO TANKŲ JKI... KAREIVIŠKOS KULINARIJOS PAVELDO

**Siūlome pažintį su kai kuriais Radviliškio kareivinių
nueito 80 metų kelio etapais ir netikėtu dabarties
atradimu – kareiviškos kulinarijos paveldu.**

*Buvusios Šarvuočių rinktinės kareivinės šiais laikais. Čia dabar dislokuotas Oro gynybos batalionas.
Nuotrauka iš šio bataliono archyvo*

„Kietas šarvas – apsauga, stipri dvasia – pajėga.“ Toks buvo ligi šiol dėmesio nestokojančio prieškarinio Lietuvos kariuomenės Šarvuočių rinktinės (ŠR) vienas iš devizų. Jis atspindi karių aktualiją, kuri tiktų ne tik šiam laikmečiui, bet, ko gero, ir būsimam po tūkstančio metų. Paprastai paaiškinti šį posakį galima taip: tvirtas ir storas šarvas tėra apsauga, bet tikra jėga slypi stiprijoje kario sieloje ir aukštoje motyvacijoje. Arba: kad ir kokio storio šarvas būtų, jis vis tiek neapgins bailio...

Tad pakeliukime per laiką ir susipažinkime su šio devizo šeimininkais, su daugeliui gal mažiau žinomu ŠR ir Lietuvos kariuomenės II inžinerijos bataliono (IB) istorijos etapu – dislokacija Radviliškyje. Prieškaryje veikė pajėgos, kurios vadinosi Karo technikos dalys, o nuo 1935 m. rugpjūčio 1 d. – Karo technikos valdyba. Jai buvo pavaldus I inžinerinis batalionas, Ryšių batalionas ir Autorinktinė Kaune, II inžinerinis batalionas ir Šarvuočių rinktinė Radviliškyje bei mokomasis karo laivas „Prezidentas Smetona“ Klaipėdos uoste (nuo 1939 m. – Šventojoje).

Radviliškio šiaurės vakarų pusėje, Dariaus ir Girėno gatvės (prieškaryje ji vadinosi Šiaulių gatve) gale, yra vadinamas Durpyno mikrorajonas, jame – tvora apjuostos Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Oro gynybos bataliono (KOP OGB) kareivinės. Jas ir pačią karinę teritoriją gyventojai praminė Durpyno kareivinėmis.

Natūraliai kyla klausimas, kodėl Radviliškyje, miesto ribose, buvo pastatytos dvijos tam laikmečiui modernios ir pakankamai didelės – po tris aukštus – kareivinės, valgykla bei kita infrastruktūra? Ir visa tai – dar gerokai prieš Antrąjį pasaulinį karą?

Norėdami rasti atsakymą, pirmiausia prisiminkime Nepriklausomybės kovas 1919 metais. Nors Šiauliai buvo akivaizdžiai didesnis miestas nei Radviliškis (Šiauliuose tuomet gyveno iki 11000 gyventojų, Radviliškyje – iki 3000), bet bermontininkai dantimis ir nagais įsikibo kaip tik į pastarąjį. Ir priešinosi atkakliau būtent Radviliškyje. Čia jie sutelkė mūsų kraštui dar nematytai didelį karinį turtą: ginklų, technikos, lėktuvų, amunicijos. Viso to dalį lietuviai sėkmingai perėmė po pergales, pasiektos kautynėse 1919 m. lapkričio 21–22 d. Tiek lietuviai, tiek bermontininkai geležinkelio mazgą laikė strateginiu objektu, nes traukiniai tuomet ir dar ilgą laiką vėliau buvo pagrindinė, efektyvi, pigi transportavimo priemo-

nė. Netoli Linkaičių kaimo besidriekusios geležinkelio atšakos vedė link Kauno, Vilniaus, Daugpilio. Bet koks traukinių judėjimas per Lietuvą reišė apsilankymą Radviliškio stotyje. Per ją buvo galima iš Kauno aprūpinti ir remti karius Dauguvos fronte. Tokio svarbaus mazgo (ne-)kontroliavimas galėjo tiesiogiai daryti įtaką pietryčių sienų apsaugai bei (ne-)sėkmei Dauguvos fronte prieš bolševikus. Bermontininkai ne kartą buvo sulaukę lietuvių traukinius, vykstančius į tą frontą.

Vykstant kariuomenės reformai, slaptu krašto apsaugos ministro įsakymu 1935 m. liepos 20 d. geležinkelių kuopa buvo performuota į II IB, jame sujungtos geležinkelininkų ir inžinierių kuopos. Batalionas dislokuotas Radviliškyje. Ši vieta pasirinkta todėl, kad tai – geležinkelio mazgas, iš kurio krizės atveju buvo galima kuopas, jų techniką bei įrangą greitai permesi I ir III divizionams (I sudarė štabas Panevėžyje, pėstininkų pulkai Nr. 1 Ukmergėje, Nr. 4 Panevėžyje ir Nr. 10 Kupiškėje; III divizioną sudarė štabas Šiauliuose, pėstininkų pulkai Nr. 7 Tauragėje, Nr. 8 Šiauliuose ir Nr. 12 Varniuose). Svarbus buvo ir toks veiksnys: visas batalionas arba jo dalys iš čia galėjo būti greitai permetami visomis kryptimis. ŠR perkelta dėl tos pačios priežasties: patogus mazgas, jungiantis plačiai, įvairiomis kryptimis išvystytą geležinkelių tinklą, įgalino labai didelį tankų bei šarvuočių mobilumą – jie per gana trumpą laiką galėjo atsidurti bet kurioje Lietuvos vietoje. Be to, tokią bataliono dislokaciją sąlygojo išmoktos Nepriklausomybės kovų pamokos – būtinybė ginti geležinkelio mazgą.

II IB 1935 m. rugpjūčio 1 d. buvo suformuotas iš geležinkelininkų ir pionierių kuopų. Batalionas persikėlė į ką tik pastatytas, modernias trijų aukštų kareivines, kur buvo centrinis šildymas. Radviliškyje tarnavo 591 karys. Vyko įvairaus lygio ir trukmės mokymai puskarininkiams bei kareiviams pagal specializaciją. Pionierių pratyboms buvo išnuomotas Gudelių ežeras, esantis už 14 km nuo Radviliškio. Batalionas savo reikmėms turėjo 80 ha žemės su mišku, kur galėjo treniruotis praktiškai. Išlikusiame kareivinių rajono plane šalia, rytinėje ir pietinėje pusėse, esantys miško bei žemės plotai turėjo simbolinį pavadinimą – Puskarininkų rajonas. Didesnėms pratyboms kariai vykdavo treniruotis į Gaižiūnų poligoną. Geležinkelininkai praktiką atlikdavo Radviliškio stotyje.

Tuometinės Lietuvos kariuomenės kariai antsiuvų ne-turėjo, karių specializaciją galima buvo atskirti pagal tam tikrą ženklą ant antpečių. Šis ženklas, dar vadintas trafaretu, buvo metalinis arba siuvinėtas. Geležinkelininkų ženklas – pasuktas ratas su iš ašies į abi puses išskleistais sparnais. Pionierių – sukryžiuoti kastuvėlis ir kirvis. Abi kuopos turėjo ir papildomą ženklą ant antpečių – skaičių „2“, kuris rodė priklausymą II IB.

Tarp tarnavusiųjų batalione – Radviliškio krašte gimęs Vladislovas Verbliugevičius, apie kurį neseniai medžiagos pateikė jo dukra Laima Verbliugevičiūtė-Sendrauskienė. Pasak jos, tėtis savo tarnyba labai didžiavosi. Iš jo daugkartinių pasakojimų buvo aišku, kokia turi būti kario garbė, žodis, disciplina, kokia šventa kario priesaika, duodama savo Tėvynei. Tų dalykų gyvenime jis šventai laikėsi. Buvo iškalbus, optimistas, su visomis anuometinės Lietuvos vertybėmis. Apie Nepriklausomybę kalbėdavo, kai dar niekas nė netikėjo jos atkūrimu. Labai didžiavosi, kad kariuomenėje tapo puskarininkiu. Iki gyvenimo pabaigos buvo geros fizinės parengties: ir atsispaudimus darydavo, ir ant galvos pastovėdavo. Puikiai orientuodavosi miške net be kompasos. Mokėjo minuoti-išminuoti. Inžinerijos batalione išmoktos dailidės amato pamokos gyvenime labai pravertė – namus sau pasistatė, turėjo staliaus dirbtuvėlę. Laisvalaikiu grodavo armonika, turėjo puikų balsą. Kartais dainuodavo Fausto Kiršos „Kils iš dulkių Gediminas“, sakydavo, jog tai buvo rikiuotės daina, kurią kariai dainuodavo, žygiuodami Radviliškio gatvėmis...

Batalionui vadovavo pirmas ir vienintelis vadas, pulkininkas leitenantas Jokūbas Baublys (Baubliauskas). Jis

1940 m. liepos 6 d. paleistas į atsargą, 1941 m. suimtas ir ištremtas į Sverdlovsko sritį, ten dingio be žinios. Sovietams okupavus Lietuvą, jų 29-ojo Šaulių teritorinio korpuso štabo viršininko 1940-09-01 slaptu įsakymu Nr. 1 II IB įtrauktas į formuojamo 29-ojo Šaulių teritorinio korpuso sudėtį.

ŠR į Radviliškį buvo perkelta 1935 rugpjūčio 21 d. Skirtingai nuo II IB, kuris iškart įsikraustė į kareivines, rinktinės kariai teko palaukti savo kareivinių dar dvejus metus. ŠR sudarė štabas, 3 tankų kuopos, šarvuočių kuopa ir mokomasis būrys. Rinktinėi vadovavo pulkininkas leitenantas, kuopos vadas – majoras, jo pavaduotojas – kapitonas, būrio vadas (vyr.) leitenantas, kuopininkas – viršila. Paprastai kuopoje būdavo 16 tankų, 5 tankai trijuose būriuose ir vienas, priklausęs kuopos vadui. Pastarasis ryšį su būrių vadais palaikydavo radijo ryšio priemonėmis. Būrio vadas savo būrį valdydavo ženklais, rodomais vėliavėlėmis. ŠR vadas paraleliai ėjo ir Radviliškio įgulos viršininko pareigas. Rinktinės kariai ant antpečių taip pat turėjo skiriamąjį specializacijos ženklą: šarvuočio imitaciją, šarvą, primenantį Napoleono trikampę kepurę, su kraštuose išlindusiais kulkosvaidžiu ir pabūklų bei žemiau – vikšrais ir ratais. Rinktinėje tarnavo (surašyta pagal tuomet galiojusią laipsnių sistemą): 28 karininkai, 7 viršilos, 339 puskarininkiai, 182 grandiniai ir eiliniai – iš viso 556 kariai. Rinktinės vadas buvo generalinio štabo pulkininkas leitenantas Antanas Sidabras, vadovavęs 1935–1939. Įdomu tai, kad jis, 1939 m. perdavęs ŠR vado pareigas, perėmė vadovavimą Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi. Sovietų sušaudytas Norilske 1942 m. Paskutinis ŠR vadas buvo Generalinio štabo pul-

Šarvuočių rinktinės technikos paradas (pirmame plane voroje po penkis – lengvieji tankai „VCL“, toluomoje – tankai „Renault FT-17“). Matyti visos kareivinės, tebestovinčios iki šių dienų: dešinėje – valgykla, viduryje – Šarvuočių rinktinės kareivinės, kairėje – II IB kareivinės. 1937–1940 m. Iš Vytauto Mičiulio kolekcijos

kininkas leitenantas Pranas Grėbliuskas, vadovavęs 1939–1940. 1940 m. rugpjūčio 8 d. paleistas į atsargą. 1945 m. suimtas ir ištremtas 11 metų į Mordovijos, vėliau Krasnojarsko sritis. Paminėtina, kad jis vadovavo penktam iš šešių visoje Lietuvos istorijoje ypatingų trispalvės pakėlimų Gedimino bokšte. Tą kartą, 1944 m. balandžio 5 d., vėliavą ten iškėlė Lietuvos vietinės rinktinės 306-ojo bataliono kariai savanoriai. ŠR vado 1940 m. spalio mėn. 26 d. įsakymu Nr. 272 ŠR nuo 1940 spalio 27 d. likviduota.

Dabar apie Radviliškyje turėtus tankus. Dar 1916 m. šis kovos transportas vadintas sausumos laivais. Lengvasis tankas „Renault FT-17“, visas pavadinimas „Char léger Renault FT modele 1917“. 1923 m. kariuomenė gavo 12 jų, kurie buvo pripažinti geriausia Pirmojo pasaulinio karo šarvuotąja kovos mašina su 360 laipsnių besisukinėjančiu bokšteliu. Šį tanką galima drąsiai vadinti visų šiuolaikinių tankų seneliu. Į Lietuvą tie prancūziški tankai atkeliavo nebe nauji, jau dalyvavę kautynėse, nes matėsi kulkų ir skeveldrų palikti įlenkimai. Buvo valdomi dviejų žmonių ekipažo (vairuotojas sėdėjo, vadas stovėjo), išvystydavo iki 10 km/h greitį. Galima įsivaizduoti mūsų laikams neįprastą reginį: instruktoriui nereikėdavo būti kartu su tanko vairuotoju-mokiniu tanko viduje, jam užtekdavo eiti šalia ir aiškinti daromas klaidas, važiuojant net maksimaliu greičiu. Prancūzai į tanką montuodavo 8 mm „Hotchkiss“ kulkosvaidį arba 37 mm „Puteaux“ patranką. Lietuviški tankai buvo ginkluojami tik kulkosvaidžiais. Pagrindinė tanko įgulai kelta užduotis – nuslopinti priešą įtvirtintose pozicijose. Ankstyvajame prieškarėje gyvavo graži tradicija didesnėms technikos prie-

monėms suteikti unikalius pavadinimus. Juos turėjo šarvuoti traukiniai, lėktuvai, laivai, tankai ir šarvuočiai. Pavadinimas buvo parenkamas kruopščiai ir toks, kad pats save apibūdintų. Pateikiame tankų „Renault FT-17“ vardus: „Audra“, „Drąsutis“, „Galiūnas“, „Giltinė“, „Griaustinis“, „Karžygys“, „Kerštas“, „Kovas“, „Pagieža“, „Pikuolis“, „Slibinas“, „Smūgis“. Jį užrašydavo ant tanko šviesiomis raidėmis. Vėliau ši tradicija nutrūko – naujesniems tankams suteikdavo tik numerius. Tanką puošė Vyčio ženklas. Šiam modeliui buvo būdinga išsikišusi uodega-slidė, kuri neleisdavo jam apsiversti, įveikiant aukštas kliūtis. Pagrindiniai „Renault FT-17“ techniniai taktiniai duomenys: kilmės šalis – Prancūzija, svoris – 6,5 t, ilgis – 5 m, plotis – 1,74 m, aukštis – 2,14 m, šarvo storis – nuo 8 iki 22 mm, įgula – du kariai (vadas ir vairuotojas), 26 kW/35 AG karbiuratorinis variklis, su beveik 100 l talpos pilnu baku galėjo įveikti iki 60 km ir judėti iki 8 val. Užsienio šaltiniuose gana dažnai pateikiama klaidinga informacija apie „FT-17“, kad nuo 1925 metų jie jau buvo tankų batalione Radviliškyje. Iš tikrųjų čia jie buvo atgabenti tik 1935 m. vasaros pabaigoje.

Lengvasis tankas „Vickers-Carden Loyd (VCL) M1933/M1936“. 1933 m. modelius buvo lengva atskirti nuo modernesnių 1936 m. tankų, nes senesnieji turėjo apvalius bokštelius, o naujesnieji buvo kampuoti su briaunomis. Ant bokštelio plokštumų – nupiešti Gedimino stulpai. Naujesnieji modeliai jau turėjo radijo ryšį. Ši anglų tankų serija, skirtingai nuo prancūziškų, buvo gauta visiškai nauja. Pirmieji jų bandymai vyko būtent Radviliškyje. Toks tankas išvystydavo iki 60 km/h greitį. Džiugu, kad yra daug išlikusios vaizdi-

Lengvieji tankai „VCL“ ir šarvuotis „L-181“. Nuotraukos iš Eugenijaus Peikštenio kolekcijos

nės medžiagos (ir filmuotos, ir nuotraukų), kaip 1939 m. rugsėjo mėn. šie tankai įvažiuoja į atgautą sostinę Vilnių, kaip iš Radviliškio per Vievjį sostinę vyksta kuopa, kuriai vadovauja leitenantas J. Gaidamavičius. Rašoma, kad tie tankai iki pat sovietų okupacijos paminomis budėdavo Gedimino kalno papėdėje. Pagrindiniai „VCL M1933/M1936“ techniniai taktiniai duomenys: kilmės šalis – Anglija, svoris – iki 3,9 t, ilgis – 4,1 m, plotis – 1,8 m, aukštis – 1,8 m, šarvo storis – nuo 4 iki 9 mm, įgula – du kariai (vadas ir vairuotojas), su pilnu baku galėjo įveikti iki 200 km.

Šarvuotis „Landsverk L-181“ pradėtas gaminti 1933 m. Lietuva 1934 m. įsigijo juos naujus 6. Jie, išmarginti maskuojančiomis spalvomis, buvo atgabenti tiesiai iš gamyklos, Lietuvoje ant jų nupiešti Gedimino stulpai. Šarvuotį valdė gana įspūdingo dydžio įgula: vadas, vairuotojas, užtaisytojas, artileristas ir šaulys. Šarvuotis išvystydavo iki 80 km/h greitį. Lietuviški šarvuočiai buvo ginkluojami dviem kulkosvaidžiais „Maxim“ 7,92 mm ir patranka „Oerlikon“ 20 mm. Tiesa, šio modelio technika Radviliškyje laikėsi neilgai – po du šarvuočius paskirta trims kavalerijos pulkams. Pagrindiniai

„Landsverk L-181“ techniniai taktiniai duomenys: kilmės šalis – Švedija, svoris – 7,8 t, ilgis – 5,86 m, plotis – 2,24 m, aukštis – 2,28 m, šarvo storis – nuo 5 iki 15 mm, įgula – 5 kariai, su beveik 120 l talpos pilnu baku galėjo įveikti iki 290 km.

Prieš 80 metų mažame Radviliškio miestelyje akmenimis grįstu grindiniu, žvangėdami vikšrais, iškilmingomis progomis riedėdavo ŠR tankai ir šarvuočiai, o II IB kariai, stovėdami garbės sargyboje, priimdavo aukštus pareigūnus. Paprastai ŠR rikiuotė ar kolona turėjo savo eiliškumą – priekyje stovėdavo švediški „Landsverk“ šarvuočiai, už jų rikiuodavosi angliški „VCL“ tankai, o rikiuotės gale judėdavo prancūziški „FT-17“. Tokį išsidėstymą diktavo transporto priemonės išvystomas greitis. Prie tankų ir šarvuočių kariai parado metu taip pat stovėdavo tam tikra tvarka: pavyzdžiui, šarvuočių įgulos trys kariai, apsirengę odinėmis striukėmis, kombinezonais bei užsidėję odinius šalmsus, stovėdavo iš kairės, du kariai, apsirengę pėstininkų apranga, – iš dešinės. Kariai pasirodydavo miestelyje ne tik per šventes, bet ir, pavyzdžiui, sekmadieniais. Jungtinis II IB ir ŠR karių choras per metus net 34 kartus dalyvavo sekmadieninėse mišiose medinėje

Lietuvos valstybės atkūrimo 20-ųjų metų minėjimas Radviliškio centrinėje aikštėje, priešais Kooperacijos rūmus. „Radviliškio įgulos viršininkas pulk. lt. Sidabras Antanas skaito paskaitą. Dalyvauja ir Latvijos karininkai. Radviliškis 1938 m. vasario 16 d.“ (užrašas ant šios nuotraukos). Iš Petro Kaminsko kolekcijos

Radviliškio Švč. Mergelės Marijos gimimo bažnyčioje. Chore – daugiau kaip šimtas karių. Be to, jie giedodavo ir kituose miesteliuose, net poligonuose.

Vertinant tuometinės Lietuvos kariuomenės vizijas ir išlikusį kareivinių planą, galima daryti prielaidą, kad netrukus turėjo įvykti ryški ŠR plėtra. Plane pavaizduotos dar vienos identiškos kareivinės, talpinančios taip pat per 500 karių. Lietuva 1937 m. Čekijoje buvo užsakiusi 21 lengvąjį tanką „LTL“ (čekų k. – lehký tank litevský), bet Antrasis pasaulinis karas sujaukė planus. Taip pat buvo bandoma iš sovietų įsigyti 32 lengvuosius tankus „T-26“. Paradoksas, tačiau greit šis modelis jau rikiavosi Radviliškio kareivinių teritorijoje, deja, tik kaip okupantų... Ketinta ŠR plėsti iki šarvuočių pulko su 130 įvairaus tipo tankais bei šarvuočiais.

1940 m. birželio 15 d. Lietuvą okupavo sovietai. Visą karinį turtą perėmė okupantai. Geriausiu atveju lietuvių kariai buvo išleidžiami į atsargą, o daugumai teko keliauti į Sibirą ar kalėjimus, patirti įvairias represijas, persekiojimus. Šio likimo neišvengė ir Radviliškyje buvę II IB bei ŠR, kurių dalis tuo metu buvo neseniai sugražintame Vilniuje. Atimtose kareivinėse įsikūrė sovietų 202-oji motorizuotoji divizija, visiškai suformuota tik 1941 m. vasarį. Jos technikos parką sudarė 65 tankai „T-26“, 16 „VCL“, 6 „Fiat 3000“, 6 „Renault FT-17“ daugiau kaip 20 šarvuočių ir vienas vilkikas. Sąrašė figūravo ne tik iš mūsų atimti tankai, bet ir latviški „Fiat 3000“. Radviliškio kareivinės, matyt, tiko – jau

buvo išvystyta tankams reikalinga infrastruktūra, remonto bazė. Diviziją sudarė 1035 kariai. Tai iš esmės atitiko dviejų Radviliškio kareivinių dydį. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, ši motorizuota divizija, po kelių mūšių patyrusi nuostolių, jau 1941 m. rugsėjo mėn. buvo performuota į 202-ąją šaulių diviziją.

Sovietų okupaciją keitė nacistinės Vokietijos kariuomenė. Radviliškyje kariniams tikslams panaudotos ne tik kareivinės, bet ir mokyklos. Iš išlikusių nuotraukų matyti, kad vokiečiai naudotus pastatus nudažydavo maskuojančiomis spalvomis. Kol kas rasta tik viena nuotrauka su mūsų kareivinėmis, kurioje – pozuojantys vokiečių kariai su medicinos seselėmis. Senesni miestelio gyventojai pamena, kad kareivinių teritorijoje buvo karo ligoninė ir čia reikėdavo plauti panaudotus žaizdų tvarsčius, belaisvių stovykla, netoliese galėjo būti žydų getas. Gyventojai prisimena, kaip vesdavo karo belaisvių koloną per miestelį. Apie šį konkretų laikotarpį išlikę labai nedaug duomenų, bet gyva viltis ateityje juos dar papildyti. Sugrįžus sovietų kariuomenei, toje pačioje stovykloje jau buvo laikomi patys vokiečiai. Išbadėję jie, kaip prisimena gyventojai, už maistą galėjo padaryti bet ką. Tarp suimtųjų buvo ir talentingų dailininkų. Radviliškyje laikyto belaisvio vokiečio pieštas paveikslas išmainytas į kiaušinius ir duoną, jis tapo vienos radviliškėčių šeimos relikvija. Jau minėta Radviliškio bažnyčia per karą sudegė, pasakojama, kad vokiečiai subombardavo. Naujieji maldos namai buvo įrengti vokiečių belaisvių statytame pastate. Karui pasibaigus, apie 1950–1960 m., Šiauliuose pastatytas strate-

Geležinkelių bataliono karininkų šventiniai pietūs. Trečias iš dešinės – kuopos vadas J. Strasevičius, penktas iš dešinės – Vyčio Kryžiaus kavalerius, II IB vadas, pulkininkas leitenantas J. Baublys (Baubliauskas), šeštas iš dešinės – Vyriausiojo štabo ypatingųjų reikalų karininkas, Vyčio kryžiaus kavalerius, pulkininkas B. Jackus. 1935 m. Iš Vido Vingelio kolekcijos

II inžinerinio bataliono kareivinės ir kariai. 1935-1940 m. Iš Vido Vingelio kolekcijos

ginis karinis aerodromas. Jame buvo dislokuota nemažai sovietų orlaivių, aerodromą prižiūrėjo daug įvairios technikos. Šiam darbui atlikti buvo reikalingas kvalifikuotas personalas. Tam panaudotos Radviliškio kareivinės, jose įsikūrė sovietų kariuomenės KOP Jaunesniųjų aviacijos specialistų mokykla, karinis dalinys Nr. 13763.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, į kareivines persikėlė ką tik suformuota Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos (SKAT) Šiaulių rinktinės Radviliškio kuopa, čia įkurtas Petro Bartkaus mokymo centras. 2008 m. rugsėjį OGB štabas, štabo ir aprūpinimo baterija pakeitė savo dislokacijos vietą ir iš Šiaulių rajono Mumaičių kaimo persikėlė į Radviliškį. OGB – Karinių oro pajėgų dalinys, įkurtas 2000 m., ginkluotas moderniomis raketinėmis oro gynybos sistemomis „RBS-70 ir STINGER“. OGB sudaro 3 oro gynybos, viena apžvalgos radarų ir viena štabo bei aprūpinimo baterijos. Pagrindinis bataliono uždavinys – sausumos pajėgų ugnies parama ir strateginių objektų oro gynyba. Šiomet batalionas mini 15-ąsias įkūrimo metines, Radviliškio kareivinės – savo 80-metį. Mes, OGB kariai, didžiuojamės, galėdami kasdien žygiuoti mūsų karinių tradicijų ištakų taku bei jausti supančią prieškario karybos dvasią.

Vietoje epilogo. Radviliškio kareivinėse naujokai buvo sutinkami ir į atsargą kariai išlydimi su orkestru. Kaip rašė tuometinė spauda – „kariuomenėn jie atvyksta nedrąsūs, o grįžta į namus su platesniu žinių akiračiu, užgrūdinti, vikrūs ir ryžtingi!“ Tie žodžiai skirti Lietuvos jaunimui: išsiugdykite stiprią dvasią ir užsiauginkite kietą šarvą, išbandykite save ir pasikeiskite taip, kaip tai darė mūsų seneliai ir proseneliai.

Skanauta batalione, įvertinta prezidentūroje

2015 m. vasario 24 d. OGB kariai lankėsi renginyje Lietuvos Respublikos prezidentūroje. Ten šalies Prezidentė Dalia Grybauskaitė apdovanojo akcijos „Vasario 16-ąją švęsk išradingai“ aktyviausias bendruomenes ir originalias pilietines iniciatyvas. OGB kolektyvas buvo atrinktas ir pateko tarp 20 pilietiškiausių bendruomenių. Trispalvė vėliava, gauta iš LR Prezidentės rankų, bus laikoma garbingoje OGB vietoje. Tai – įrodymas, kad kariai savo idėjomis gali daug pasiekti, kad jų darbai matomi ir vertinami šalyje.

OGB kariai ir darbuotojai, ugdydami pilietiškumą ir patriotiškumą, vasario 13-ąją buvo supažindinti su Lietuvos valstybės aušra 1918 m. vasario 16 d., tuomet kilusiais pavojais bei Radviliškio prieškario

Pagal senuosius receptus – dabartiniai pietūs 80-ąsias metines švenčančių Radviliškio kareivinių valgykloje. Autoriaus nuotraukos

kareivinių istorija. Prisiminti Nepriklausomybės akto signatarai. Kariams eksponuota prieškarinio kario uniforma, ekipuotė, buities reikmenys, istorinės nuotraukos, skambėjo ano meto muzika. Buvo galima pamatyti, kaip atrodė prieškarinyje kariams ir karininkams padengti stalai.

Pagrindinis renginio akcentas buvo bendri pietūs, kurių meniu sukurtas, remiantis 1940 m. pradžios valgiaraščiu. Pagal jį anuomet buvo maitinami II inžinerijos bataliono kariai, dislokuoti Radviliškyje, dabartinėje

OGB teritorijoje. Gabūs OGB valgyklos virėjai pagal tą valgiaraštį ir prieškarinio receptų knygas pagamino pietus ir pakvietė į prieškarinio kulinarijos kelionę. Buvo pagaminta mėsos suktinis, troškintų kopūstų košė, speciali kruopų sriuba, desertui – proginis obuolių pyragas su tautinėmis spalvomis bei prieškarinyje gerta miežinė kava.

Džiaugiamės, kad susitelkę atvertėme naują, dar nagrinėtą Lietuvos karybos istorijos puslapį – kariško kulinarinio paveldo temą.

1940 m. pirmojo ketvirčio II inžinerijos bataliono valgiaraštis

1940 m. sausio, vasario ir kovo mėn. bataliono karių savaitės pietūs ir vakarienė:

- pirmadienis – bulvių sriuba ir kiauliena su troškintų kopūstų koše, kukulių sriuba;
- antradienis – kopūstų sriuba ir dešra su bulvių koše, žirnių sriuba;
- trečiadienis – burokėlių sriuba ir kotletas su kruopų koše, bulvių sriuba;
- ketvirtadienis – pupelių sriuba ir kiauliena su bulvių koše, kruopų sriuba;
- penktadienis – bulvių sriuba ir žuvis su kruopų koše, pupelių sriuba;
- šeštadienis – pupelių sriuba ir dešra su kruopų koše, kukulių sriuba;
- sekmadienis – kopūstų sriuba ir jautiena su bulvių koše, kruopų sriuba.

Pusryčiams kareiviai gaudavo raikytos baltos ar juodos duonos, rūkytos dešros, pieno, cukraus, kavos ir sviesto. Jei kareiviai nevalgydavo batalione, gaudavo sausą dienos maisto davinį, manevrinį maisto dienos davinį, atsargos maisto dienos davinį, kuriuose produktai buvo normuojami pagal kario veiklos pobūdį.

Manevriniame davinyje buvo daugiausia produktų, nes jį išduodavo kariui pratybų metu. Davinio sudėtyje buvo duonos, mėsos, lašinių, kvietinių miltų, bulvių ir džiovintų daržovių, druskos, cukraus, miežinės kavos.

Naudota literatūra:

- ALIŠAUSKAS, K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*. Čikaga, 1972.
- ASTIKAS, A. *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993.
- Autorių kolektyvas. *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*. Kaunas, 1939.
- JOKUBAUKAS, V. *Mažųjų kariuomenių galia ir paramilitarizmas. Tapukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
- KAVALIAUSKAS, V. *Lietuvos karžygiai Vyties Kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*. I t. Vilnius, 2008.
- KAVALIAUSKAS, V. *Lietuvos karžygiai Vyties Kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*. V t. Vilnius, 2012.
- LESČIUS, V. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004.
- LESČIUS, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998.
- STATKUS, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Čikaga, 1986.
- SURGAILIS, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998.
- VITKUS, G. *Lietuvos karai*. Vilnius, 2014.

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ,
Mykolo Romerio universiteto prof., dr.

DAUGIABRIAUNIO TALENTO KRAŠTIETIS (1)

Mūsų žurnalo
skaitytojams autorės
dovanojamas tęstinis
pasakojimas apie iš
Radviliškio krašto kilusį
Joną Alekną
(1917–1964) – įžymų
teatro aktorių,
režisierių, dailininką,
nusipelnusį artistą.
Spausdiname pirmąją
dalį.

Jonas Alekna

Panevėžio teatro pirmosios kartos aktoriaus, režisieriaus, 1954–1956 m. vyriausiojo režisieriaus Jono Alekno gyvenimo dinamika akivaizdžiai mums atveria vaiko, jaunuolio, subrendusio žmogaus saviaktualizacijos kelius. Siekė to, kas buvo nauja ir nepažįstama. Likimo jam pametėtoje veikloje įvairiais gyvenimo laikotarpiais entuziastingai, įkvėptai ieškojo savo kelio. Net būdamas vaikas, jaunuolis, visa širdimi tikėjo tuo, ką daro. Su šypsena gebėjo nugalėti baimes, vidinius konfliktus. Rodėsi, kad kiekviename žingsnyje intuityviai siekė įprasmiti kūrybišką žmogaus prigimtį. Todėl vaikystėje ir paauglystėje jį matome pasišventėliu ūkininku, jaunystėje – keramikos žavesiu įtikėjusiu amatininku, „kurio taip reikia Lietuvai“, vėliau – dailininko ar skulptoriaus ateitimi.

Tačiau būtent teatras užpildė jo gyvenimo ir kūrybos prasmį lauką. Dar trisdešimties nenugyvenęs ir nedaug sceninės patirties turintis – jau Juozo Miltinio patikėtinis režisierius, įpareigotas Biržuose kurti teatrą. Tai aktorius, kuris vidinėmis galiomis ir sukaupta patirtimi įprasmino kūrybingumo ekstazę. Visuomenė, šeima – tik fonas. J. Alekna mylėjo šeimą, padėjo visiems – žmonos Irenos, savo broliams Romui, Vaclovui siekti mokslo, ugdė meilę knygai, scenos kalbai. Vaikams atskleidė platų meno pasaulį, kuriame daroje tarpo literatūra, muzika, teatras, skulptūra, piešinys, lipdinys. Jį, kaip talentingą žmogų, charakterizavo atkaklumas siekiant tikslo, darbštumas, pasitikėjimas raiška, kūrybinis azartas.

Kūrybos aistra Joną Alekną vedė ir į sceną. Derėjo puiki intuícija, gili emocinė pajauta, žmogiškas jautrumas, laki fantazija, motyvuotas darbas. Gal todėl jis labai jautriai reaguodavo į brutalumo apraiškas savo ir kolegų atžvilgiu. Jam sunku buvo dirbti teatro vyriausiuoju režisieriumi: perdėm užjautė žmogų, nemėgo muštro, įsijausdavo į kolegų problemas ir nemokėjo reikalauti beatodairiško paklusnumo.

Jonas Alekna – Panevėžio miesto legenda. Ir šiandien vyriausieji miestelėnai vis dar atmena vieną kitą jo pasiautimą, nutikimą, įkvėptai jo pasakotas istorijas: būtas ar ne – niekam nežinoma. Fantazija liejosi per kraštus, palikdama pėdsakus sukurtuose dailės ir teatro kūriniuose. Gyvi mačiusiųjų atmintyje Molière Žoržo Dandeno, Gaškos iš Antano Vienuolio „Prieblandos“, paskutiniojo sukurto personažo Ščiukario iš Michailo

Šolochovo „Pakeltos velėnos“ paveikslai. Kartais net pakartoja vieną kitą frazę, teksto nuolaužą.

J. Alekna nebuvo nei visuomenininkas, nei artistas-poetizierius. Šliejosi prie žmogaus. Su žvejais jis buvo žvejys: galėjo pasakoti įvairiausias istorijas. Su siuvėjais – madų žinovas ir sukirpėjas, nors niekada nelaikė rankoje adatos. Bet kurioje draugijoje jis tapdavo savu. Mėgo paprastų žmonių bendriją. Tikriausiai bendraudamas juos stebėjo, fiksavo elgseną, kalbos manierą. Vėliau scenoje gebėjo tokia patirtimi pasinaudoti, kurdamas įvairius personažus: kunigą, ūkininką, manieringą daktarą, kuklų mokytoją, inteligentą mąstytoją ir t. t. Visos jo vaidintų pjesių paraštės buvo apipieštos kuriamo herojaus portreto eskizais. Ieškojo charakterio ir vizualinio jo sprendimo. Sumaniai naudojamu grimu tai materializavo. Piešinių kaupėsi daug, ypač gastrolių metu. Grįždavo su pluoštais žavių akvarelių. Šio meno, kaip ir grimo pagrindų, mokė jaunesnius savo kolegas (Algimanto Masiulio pasakojimu, „Alekna ir užkrėtė tuo ypatingu spalvų žaismu. Pradėjau gastrolėse piešti“).

J. Alekna režisavo Panevėžio liaudies operetę. Gerau jausdamas muzikos dvasią, dirbo su dainuojančiais artistais. Labai norėjo vaidinti kine – išbandyti naują patirtį. Bet mirė per anksti, 47-erių. Kinas tada pradėjo žengti pirmuosius žingsnius. Epizodinį vaidmenuką užfiksavo tik viena juostelė filme „Marš marš tra-ta-ta“. Beliko gyvi vos keli teatrologai, jį matę scenoje. Nebėra ir draugavusių dvasia artimų jaunesnių aktorių – Broniaus Babkausko, Stepo Kosmausko, Henrikos Hokušaitės, Kazimiero Vitkaus, Vaclovo Blėdžio, Jadvygos Matulytės, Algio Masiulio, Juozo Jučo. Nebepasakoja Regina Zdanavičiūtė ir brolis Romualdas Alekna, į paskutinę gyvenimo sceną įžengė vaikai Rita ir Kornelijus...

Alekno vardas pirmą kartą pastebėtas 1408 m. dokumentuose (Vitoldiana) – Mongirdaitis Alekna (Olechno silius Montigerd).¹ O gal Aleknų ištakos Krėvoje? XV a. ten gyveno LDK didikas, Krėvos seniūnas Alekna Sudimantas. Dukra Ona Sudimantaitė – Vytauto Didžiojo žmona, sūnus Alekna Sudimantaitis – Gardino vietininkas. Alekna Sudimantaitis, manoma, davė pradžią ne tik Aleknų, bet ir Aleknavičių, Aleknonių, Iržikovičių, Kuchmistrovičių giminėms rastis.¹ Daug vandens nutekėjo. Pamirštas Alekno Rimvydaičio herbas „Lelija“, Goliginaitis Alekna XV a. didžiavosi „Gulbės“

herbu. Lietuvos Metrikoje XV a. minimas Jokūbas Alekna.

Aleknos Sudimantaičio palikuonys turėjo dvarų Žemaitijoje ir netoliese, link Šušvės rėžiamų Aukštaitijos kalvelių. Daug žemių į Jono Kantauto namus su pasoga atsinešė Jadvyga Aleknaitė. Vaikų neturėjo, ir dalis palikimo atiteko Stanislovui Bartoševičiui bei Mykolui Šemetai, kuris 1555 m. buvo vedęs Onos Bartuševičiūtės-Chlebavičienės nuo Tauragės dukterį Elžbietą. Raštijai lietuviškai, pavardės kito. Sulietuvintos Glebavičių, Bartoševičių, Kontautų giminės galėjo būti arčiausi Aleknų genties tęsėjai. Trečios eilės palikuonys – sena bajorų Šemetų giminė, Kontautai – valdė Radviliško seniūnijos miestelį Šiaulėnus. Jų dvaras minimas 1492 m.

Karai, nederliai, badas, okupacijos, vargo paskliautė, aneksijos lygino bajorus, valstiečius, ubagus. Išliko mokėję duoną auginti. Aleknų genties atšaka atsidūrė sankirtoje su Žemaitija. Pasirinko atokią vietą nuo didžiųjų kelių, kitapus Šušvės, per 40 km nuo Raseinių. Tik dabar tirdama, giminę radau Gudžiūnų valsčiaus Jokūbaičių kaime. 1794 m. inventoriaus duomenimis, trylika Jakubayce dūmų priklausė Baisogalos vaitystei. XVIII a. Baisogalos dvarą valdė Poniato-wskiai. Dabar sodietišką kosmopolį, buvusį

nemažą kaimą, ženklina gyvenusių žmonių istoriją menantys medžiai, apleisti laukai, saugoję nuo bado ir doros pakrikimų. Vis dar pasakojama, kad erdvius ir derlingus laukus prižiūrėjo tvarkingi, linksmi ir darbštūs žmonės. Vaikai mėgdavo laukais nukakti į Šušvę maudytis. „Paklausk, Kleiviokas dainuoja...“ – suklysdavo.

XX a. Jokūbaičiai buvo Krakų valsčiaus žinioje. Šiandien kaimas – Kėdainių rajono Šiaurės vakaruose. 1911 m. Jokūbaičių kaime gyveno Adomas Alekna, turėjęs dukrą Oną (ištekėjo už Antano Kleivos) ir Elžbietą (Antano Čepo žmoną). Martynas, Petras, Vincentas, Antanas, jo palikuonys Viktoras, Benediktas, Stanislovas, Jonas – visi buvo pratinami prie žemės. Tačiau nebuvo jos tiek, kad galima būtų po sočių riekę atriekti. Stanislovas ir Jonas tapo siuvėjais: amatas visada nuo bado saugojo.

Ir siuvėjų Jono, jo žmonos Elžbietos Burdaitės nuo Kubiliūnų gyvenimo scenoje svarbiausias pasidarė šis kaimas. Netolimas gatvinis kaimas ant aukštumėlės. Žalias peizažas, nes nuokalnėn leidosi sulapoję sodai. Nėra bažnyčios, bet galu į gatvę įsirėmusi maža mokyklėlė. Vienas per kaimą bėgusio kelio galas nejučia tęsia nuo Baisogalos atvingiuojantį viešąjį kelią, o kitas atveria prieš akis išsidriekusį Kubiliūnų laukų vaizdą: senos kapinaitės

¹Lietuvos metraštinis. *Bychovo kronika*. Vilnius: Vaga, 1971.

²Daugiau – ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ, Rita. *Teatro uždangą praskleidus. Jonas Alekna*. Vilnius: Forumas „Kultūros eksperimentai“, 2010.

Jono Aleknos tėvai

dešinėje užbaigia kaimą ir tarsi laimina tą, kuris pėsčiomis ar ratais tris kilometrus keliauja iki aiškiai matomų baltų Grinkiškio bažnyčios bokštų. Kairėje – keli trobesiai ir už lauko miškas, avietynai, dešinėje – ūkininkų sodybos, už jų – vešlios Šušvės lankos, net visą sovietmetį kryžiumi ženklintas posūkis į nuolat vargstantį Eitvilių kaimą.

1919 m. kaimai buvo dalijami apskritims, nustatomos jų ribos. Kovo 17 d. rašte pažymėta, kad Grinkiškio miestelyje ir ponios Aleksandros Montwid-Belozaraitės dvare yra 779 gyventojai.³ Grinkiškio vlsč. Kubiliūnų kaime – 188 gyventojai.

1921 gegužės 10 d., remiantis 1920 m. birželio 28 d. įstatymu, buvo „leista pil. Aleksandrai Montvid-Belozoraitytei parduoti žemes iš jai prigulinčių Nataičių ir Rudžių folvarų,“ pirkėjams iš Kubiliūnų:⁴ Kazimierui Baniui (6 dešimt.), Juozui Blošiui (6 dešimt.), Antanui Jučui (2 dešimt.), Jonui Pliatkui (6 dešimt.), Kaziu Damanaskui (6 dešimt.), Aleksui Baniui (6 dešimt.), Leonui Blėdžiui (6 dešimt.), Aleksui Pliatkui iš Budžių (16,5 dešimt.), Kostui Pilipauskiui iš Dvarelių (20 dešimt.) ir kitiems suinteresuotiems vietiniams žemdirbiams.⁵ Siūdami Rygoje, Liepojoje, turtų nesusikrovė, bet

jau galėjo gūžtą sukti ir Jonas Alekna su gyvybinga, smalsia siuvėjėle Elžbieta. Įsigijo tris dešimties žemės. Tapo Kubiliūnų kaimo žmonėmis. Mirė pirmieji Aleknų vaikai. Palikuonys šiandien net vardų nebeatseka. 1915 m. gimė Ona, o kitais metais, 1917-aisiais, – Jonukas.

Žemę dvaras davė ne geriausią. Bet Šušvės lanka augino vešlius želdynus, netoliese, ant upės kranto veikė malūnas, upėje užteko žuvis ir vėžių, darbščios rankos išlaikė ūkelį.

Visos iš dvaro gautos žemės gulė palei kelią nuo Kubiliūnų kaimo kalnelio tiesiųjų link Grinkiškio. Taip susidėstė ir sodybos. Aleknų buvo kampinė. Tėvas Jonas pirmiausiai palei kelią pasodino liepaites. Jos gaubė namus nuo vėtrų, karo metais buvo tarsi žvalgybos bokštai, sovietmečiu į vaikaičių širdis liejo žiedų aromata, dūzgiančių bičių choras ir nostalgiką tėviškės vasaros akvarelę. Šiandien melioruotuose laukuose nors tie didžiuliai medžiai saugo buvusios sodybos atminimą.

Jono Aleknos namas nebuvo didelis. Dviejų galų, plūkta virtuvės, kambaros ir prieangio asla. Seklyčioje tvyrojo jauki vėsa, kvepėjo drobiniais rankšluoščiais, didelėje spintoje kaupėsi dukros Onos kraitis: pačios siūti ap-

³Kėdainių a. valdyba. LVCA. F. 403, ap. 3, b. 33.

⁴LVCA. F. 1248, ap. 2, b. 426, l. 220–221.

⁵VCA. F. 1388, ap. 1, 362, l. 217.

Kubiliūnų mokyklos mokiniai

darai, puošnios skepetos plaukams paslėpti, rankšluoščiai, drobinės paklodės. Jau merga būdama, vis dairėsi gero jauniko – negi leisi kiekvienam ant sprando užsiroglinti... Bet taip ir nugyveno su mama iki senatvės.

Onutės darželis – arčiau vieškelio, nusisukęs į šiaurę. Durys pro kamarą būdavo uždarytos. Taigi niekas, nebent vištos, neišmindžiodavo vešlių diemedžių, nenupurtydavo jau baigiančių žydėti pinavijų žiedlapių. Į pietus – nedidelis, bet atviras laukams, daržine, tvartu ir klėtimi įrėmintas kiemas. Keli vaismedžiai.

Už liepų, į šiaurę, kitapus niekuomet negrįsto, duobėto, lietaus plaunamo kelio – Kleivų sodyba. Į kitą pusę, per javų lauką – artimiausių kaimynų – mamos Agotos ir energingo, kresno, neaukšto tėvo Leono Blėdžio, sodas, tvirti trobesiai. Nuo Aleknų kiemo aukštumėlės buvo matyti žalumoje skendintis Blėdžių sodybos kiemas. Tarp kaimynų, javų lauko viduryje – radastos krūmas. Panašaus amžiaus paaugliai Alekniuks ir Blėdžiuks draugavo, nors juos ir skyrė mokyklos: Jonas pradėjo lankyti Kubiliūnų pradinę mokyklą, o Vacys keliaudavo į kitą pusę – Grinkiškį.

Gyvenimas tekėjo įprastine kaimo žmonių sumanyta tvarka. Tarsi visi gyveno taikoje, o kasdienybėje – ko tik nepasitaiko... Į kapinaites vieni kitus palydėdavo apverkdami: turtingesnio ir vargšo, „savo kaimo“ biedno žydo ir visiems žinant arklius vogusio „staroviero iš pamiškės“. Prieš šv. Kalėdas per namus eidavo Grinkiškio bažnyčios klebonas. Kalėdoti važiuodavo su pulkeliu patarnautojų: dažniausiai zakristijonu, vargonininku, kartais ir varpininku. Mama Elžbieta pasiruošdavo kviečių, kitų javų, bryzų mėsos, medaus, kiaušinių. Nuskuta aprūkusį krosnies koptūrą, nuplauna sienas apie *pečiy*, nuo vejamų pančių, virvių spalių, dulkių pavalo tarpus tarp sienojų. Krosnies molyje vaikų iškrapštytas skyles užtaiso. Nublukusius sienų popierius paklijuoja. Vaikų tešla išterliotus suolus nutrina – kad kunigo sutanos *neišplėmuoty*. Priemenėje tvarką padaro – kad apsileidėliais klebonas neapšauktų. Naują balaną pasiruošia, kasdienį rūbą tamsiojon padeda ir laukia...

Alekna siūdavo iš medžiagos su medvilnės apmatais – čerkeso, milo. Audimo staklės stovėjo kiekvienuose namuose. Kaime augindavo linus, tik medvilnę pirkdavo. Rudenį, visus darbus nudirbus, jaunimui atsiradavo laisvesnio laiko, ir vietos daržinėj, javus iškūlus, su-

rengdavo vaidinimus. Su padainavimais ir pašokimais. Ypač pavasariop, per žiemą gyvuliams šieno sušėrus, sukraikius šiaudus ir ištuštėjus klojimo šalinėms. Mergos puldavo tvarkyti, šluoti, sienas nuo voratinklių valyti. Kaimynai atsinešdavo lentų, pritvirtins, būdavo, jas ant kaladžių – įrengta žiūrovų salė. Klojimo gale sukaldavo paaukštinius. Į sukaltus kryžius įstatydavo nukirstus medelius. Tokį „mišką“ dar patobulindavo iš pakriūtės atsivežtomis samanomis. Jomis išklodavo gabalą „scenos“. Į ją sunešdavo namuose austų staltiesių, užtiesalų. Reikėdavo skrybėlaitės, kitokių pasipuošimų turtingai panelei, dvarininkaitei pavaizduoti. Vyrams ūsus, barzdą darydavo iš pakulų, vilnos, o tvirtindavo už ausų parišdami siūlais. Skaisčiųjų mergelių skruostus „ružavindavo“ dėl prastos kokybės raudonai dažiusiais saldinių popierėliais. Veidą juodindavo suodžiais, o žilei naudodavo kvietinius valcuotus miltus. Kokie atleidai be vaidinimo! Aplinkui ir Aleknų Jonukas su Vaclovu sukiodavosi, o kiek paaugę patys dalyvaudavo, Grinkiškio mokykloje savus „vaidinimus“ rodydavo.

Po ūkio darbų retsykiais tai vienoje, tai kitoje erdvesnėje kaimo troboje keliaujantis „kinininkas“ rodydavo filmus. Dažniausiai „Kristaus kančias“. Žiūrėti ateidavo ir iš aplinkinių vienkiemų. Negalėdavo atsistebėti tuo stebuklu Aleknų Jonukas. Su jaunesniu Blėdžių Vaciu basakojai bėgdavo namo balto audeklo ieškoti, matytus įvykius pakartoti. Ypač mėgdavo velykinį laiką. Vėliau vaikams noriai pasakodavo. Šv. Velykų proga naktį budėdavo prie karsto „žydai“. Čia pat ir kareiviai su šalmais ant galvų, apsiginklavę kardais. Vaikai šiurendavo tarp jų, snaudžiantiems po nosimis kažką kišdavo žadindami. Kūrybinius paauglio, vėliau jaunuolio impulsus žadino scenoje matomas persikūnijimo stebuklas. Jau vaikai pradėjo žaisti teatrą: vaizdavo spalvingus kiemo svečius, kaimynų kivrčą, vargano žydėlio Joškės ir Dominyko ginčą, kūrė būtas ir nebūtas situacijas.

Pradinė mokyklėlė Kubiliūnuose įsteigta 1926 m. Iki Grinkiškio ne vienam vaikui buvę toloka, o dabar nuo spalio 1 dienos galėjo per 15 minučių į kalnelyje specialiai vaikų mokslui įrengtą namuką nulėkti. Galu į kelią, diemedžiais ir geltonais žiedynais pasipuošusiam statinyje patys tėvai kalė suolus, vežė medieną kurui. Pirmaisiais metais susirinko 38 septynmečiai mokinukai. Kitais metais jau buvo trys skyriai. Pirmasis mokytojas – Jonas Čelkys. 1928-aisiais jį pakeitė Stasys Vingrys,

vėliau – Stefa Bulotienė. 1929 m. rugsėjo 13 d. į buvusių mokytojų apleistą mokyklą atvažiavo Juozas Tamulevičius. Išbuvo iki 1932 m. lapkričio 25-osios. 1930 m. mokykla degė. Žuvo daug knygų, kitokių daiktų.

Mokytojas J. Tamulevičius buvo šviesus žmogus, nuoširdžiai mylėjo vaikus. Jo įdiegtas vidinis nusiteikimas siekti veiklos tobulumo skatino mokytis. Šis mokytojas suvaidino ypatingą vaidmenį Jono Alekno gyvenime. Tėvynę mokė mylėti ne tik įžvelgiant jos grožį, mokantis istorijos, bet ir darbu. Tėvai pritarė mokytojo siūlymui mokyti vaikus ūkininkauti. Ir dabar Grinkiškyje stovi obeliskas, pastatytas įsteigtiems pirmiesiems jaunųjų ūkininkų rateliams (JŪR) atminti. Lietuvoje pirmasis toks būrelis buvo Kubiliūnuose, o jo pirmininkas – Jonas Alekna, Vaclovas Blėdis – pavaduotojas.

Vėliau, minint JŪR sukaktį, paauglys J. Alekna rašė: „Netrukus sulaukėme svečio, o mokytojas paaiškino, kad svečias esąs agronomas V. Vasarevičius. Agronomas su mumis labai maloniai pasisveikinęs pradėjo savo kalbą. Kalbėjo apie vaikus ir darbus. Pažymėjo, kad ir jaunuoliai gali daug naudingo ir gero padaryti pavieniui, bet žymiai daugiau – susidėję krūvon. Atpasakojo priemones ir būdus, kaip jaunas žmogus gali sėkmingiau išmokti ir ūkiško darbo, kuris yra ne mažiau garbingas ir naudingas, kaip kunigo, mokytojo, daktaro ar kito mokyto žmogaus. Kitų kraštų vaikai, susibūrę į kuopas, tiesiog stebuklus padarę ir čia pat parodė laikrašty atspausdintą fotografiją, kurioje matėsi keliasdešimt vaikų, stovinčių prie gražių, jų pačių užaugintų veršiukų, kuriuos buvo atvedę parodon“.

Tėvas vyriausią sūnų ruošė duonai auginti. Jonas domėjosi gaunamais specializuotais leidiniais. Namuose visi buvo raštingi. Todėl nuolat sklaidė „Jaunąjį ūkininką“, „Ūkininko patarėją“. Ypač mėgo „Sodžiaus meną“. Su jo komplektais ilgai negalėjo išsiskirti. Jau tuo metu Joną domino ne tik pragmatiškos problemos, bet ir hedonistiniai potraukiai. Pamėgtas ir dar sovietmečiu sklaidomas „Sodžiaus meno“ serijas redagavo Lietuvos žemės ūkio rūmų Namų pramonės skyriaus vedėjas Antanas Tamošaitis.

Jono buvo pilna visur: darbuose, savo bendraamžių sambūriuose Kubiliūnuose, Grinkiškyje, netolimame Pašušvyje. Kažkur laukuose girdėti dainuojant:

Pjaun broliukai žalioj lankoj Baltus dobilėlius...

Reikia įsiklausyti – Alekniuks ar Blėdžiuks traukia? Abu šią dainą visą gyvenimą mėgo ir įkvėpę melodiją ištęsdavo, ja grožėdamiesi. Po daugelio metų J. Alekna rašė: „Dar būdamas vaikas, gulėdamas aukštelninkas tarp smilgų parugėję, svajojau apie teatrą. Gyvenimo aš dar nepažinau. Tik skaitytų knygų herojai žadindavo manyje įvairiausius planus. Labai mėgdavau pasakas, gal todėl, kad norėdavau atitrūkti nuo tamsios tikrovės.“

Jonas mokėsi. Pirmieji mokslai – Grinkiškyje veikusioje Lietuvos žemės ūkio rūmų įsteigtoje Žiemos žemės ūkio mokykloje. Tiksliau – kursuose, kuriuos vedė agronomai profesionalai. Toks ir liko J. Alekno pomėgis pažvelgti į vėliau turėtą mažutį darželį „profesionalo“ žvilgsniu.

Mokytojas J. Tamulevičius iš Kubiliūnų jau buvo išsikėlęs. Su valstybės stipendija mokėsi Čekoslovakijoje, Bechinės keramikos mokykloje. Grįžęs į Kauną, pradėjo dirbti ką tik atidarytoje Keramikos mokykloje. 1936 m. vasarą atvažiavęs į Kubiliūnus, ėmė Joną agituoti važiuoti į Kauną ir stoti mokytis keramikos. Slapta nuo tėvo susikrovė daiktus, mama palaimino, ir pusiaunakčiu Jonas išvažiavo.

Kaune daugėjo darbininkų. Daug jaunuolių atvyko iš kaimų. Todėl darbininkijos kultūra pavadinta opiausia valstybinės reikšmės problema. Darbininkams reikia ne tik daugiau išmanymo, pasišventimo, darnaus darbo, bet ir „svarbu visai darbo Lietuvai labiau kultūrintis, labiau lavintis ir nuolatos kilti dvasiškai ir materialistiškai. Uolių, sąmoningų darbininkų vieta mūsų nepriklausomoje Lietuvoje [...] yra pirmutinė ir garbinga.“⁶ Tai buvo Lietuvos išmoningų kūrimo strategijos dalis.

Jaunam, devyniolikmečiam, žemdirbiui atsivėrė didmiestis – Kaunas. Miestas su Žaliakalnio gojeliais ir lapijoje besislapstančiais prabangiais namais, iškilminga rotušė, raiškiais Laisvės alėjos praeiviais, varpų gausmu. Jau pradėjo kursuoti pirmas autobusas. Kaip užsidirbti pragyvenimui, Jonas dar nesugalvojo. Mieste – bedarbystė. Alekna nebūtų Alekna. Vieną dieną Žaliakalnyje draugai sutiko jį, tarytum bedalį Čapliną: neaukšto ūgio, šviesių plaukų, mėlynąjį, gerokai sublogusį, grakščiai žingsniuojantį, ne kažin kokiomis kelnėmis, nesiderinusiomis prie greta einančio bendrakeleivio – už pavadėlio vedamo

išpuoselėto puikaus šuns. Pasivaikščiojimas anksti rytą ir vakare leido uždirbti kelis litus.

Su didžiule aistra dienomis mokėsi Keramikos mokykloje. Kaip liudija dokumentai, nuo 1936 m. mokykloje veikė trys skyriai: Keramikos (įstojo 24 mokiniai, vienas jų – Jonas Alekna), Mūro statybos (įstojo 12 mokinių) ir Odos kartonažo (23 mokiniai). 1936 m. švietimo ministro potvarkiu Nr. 16 mokykla pervadinta Kauno valstybine amatų mokykla. Joje dabar buvo keturi skyriai: Dailinės keramikos, Techninės keramikos, Mūro statybos, Kartonododos puošmenų (LVCA. F. 391, ap. 5, b. 42, l. 39). J. Alekna įstojo į Techninės keramikos skyrių, todėl mokėjo pastatyti krosnį, gerai suprato technologinius dalykus. Tačiau menas traukė labiau nei amatas, ir greitai tapo vienu iš Dailinės keramikos mokinių. Jie pradėti rengti ir vadinti meno amatininkai.

1937 m. mokyklai ėmė vadovauti buvęs Kretingos apskrities pradinė mokyklų inspektorius Juozas Žilvitis. 1937 m. dailininkas, jaunas dėstytojas Antanas Gudaitis kalbėjo, kad „Lietuvai reikalinga tokia aukštesnioji dailių amatų mokykla, kuri apimtų visą buto įrengimui reikalingą amatininkų paruošimą, [...] būtų tartum amatų institutas, kuris duotų toną visai Lietuvai“.⁷

Įkurtos mokyklos keramikos mokytojai – perspektyviausi menininkai profesionalai: Liudvikas Strolis, Vaclovas Miknevičius, vėliau ir Eleonora Marčiulionienė.⁸ Chemiją, mineralogiją, gipso technologiją J. Alekna ir kitiems jo klasės keramikams dėstė, laboratorinei praktikai vadovavo trejus metus Čekoslovakijoje, Vokietijoje, Cvikau mieste keramiką studijavęs Antanas Murauskas, Bechinės mokyklos auklėtinis Jonas Butkus, nuo 1935 m. lipdybos technologiją dėstęs L. Strolis. Mokykloje dirbo Viktoras Vizgirda, Mečislovas Bulaka. Praktiniams darbams vadovavo Pranas Brazdžius (1895–1982 m.), vienas iš pirmųjų Lietuvos profesionalios keramikos atstovų. Lipdybą nuo 1935 m. mokykloje dėstė Pranas Steponavičius. Ir vėliau J. Alekna su juo bendravo. Liejimo technologiją gerai išmanė, todėl ir savo gipsinius darbus J. Alekna liedavo namuose pats.

J. Alekno sukurtose vazose, figūrinėse kompozicijose, reljefiniuose portretuose, kituose darbuose atsispindėjo to laikotarpio stilistikos ypatumai: neoklasicistinės formos derintos su tautiniais bei art deco stiliaus elementais.

Rašinyje „Kodėl aš mokausi amato“ J. Alekna Karklelio slapyvardžiu entuziastingai rašė

⁶Darbininko vieta nepriklausomoje Lietuvoje. *Darbo Lietuva*, 1935, spalio 5, nr. 5.

⁷Dažytojai – buto kultūros nešėjai. *Amatininkas*, 1937, nr. 10, p. 147.

⁸*Kauno I valstybinė amatų mokykla*. LCVA. F. 397, ap. 5, b. 647, l. 6–188.

Žiemos žemės ūkio mokykloje Grinkiškyje

Jonas Alekna su žmona Irena. 1960 m.

Su vaikais Rita ir Kornelijum. 1954 m.

apie naują savo veiklą: „...galėsiu tapti amatininku ir būsiu dalyvis tos amatininkų šeimos, kuri ateityje tautos gyvenime suvaidins nemažą vaidmenį techniškame darbe ir pritaikomojo meno kūryboje. Sukurs ir išlaikys liaudies meną, per kurį įgyvendins skirtingą, neskolinantį nuo kitų kraštų, tautos dvasią.“⁹

Jonas buvo rekomenduotas ir dalyvavo 1939 m. gegužės 12–20 d. surengtoje taupomųjų valstybės kasų premijavimui pristatytų dailės kūrinių parodoje. Greta savo mokytojų – G. Bagdonavičiaus, Č. Janušo, Z. Kolbos, V. Miknevičiaus, kitų žinomų menininkų – M. Menčinsko, V. Kairiūkščio, J. Lipšico, J. Penčylos, B. Pundziaus, J. Šileikos, K. Šimonio, D. Tarabildienės, A. Žmuidzinavičiaus.

Atsiminimuose apie brolių menotyrininkas Romualdas Alekna rašė: „Jono Alekno gabumai dailei formavosi 1936–1940-aisiais metais mokantis Kauno keramikos (vėliau vadintoje – amatų) mokykloje. Čia susibūrė jauni dėstytojai, kuriems buvo artimos realistinės meno tradicijos, raiškos lietuvių liaudies keramikoje bei skulptūroje paieškos.

Dėstytojai domėjosi Vakarų Europos taikomosios dailės kryptimis. Liudvikas Strolis (1905–1996) 1926–1929 m. mokėsi Kauno meno mokykloje, 1929–1933 m. – Paryžiaus dailės ir amatų konservatori-

joje (Conservatoire National des Arts et Matiers) – taikomosios dailės kompozicijos ir keramikos technologijos pas prof. H. M. Mugue, prof. A. Granger.

Dėstytojas skulptorius Antanas Aleksandravičius (1885–1970) 1905–1906 m. mokėsi Varšuvoje pas Boleslovą Szpetkowskį (Špetkovskį), o 1907–1910 m. skulptūrą studijavo Čikagos dailės institute.

Keramikas Jonas Mikėnas (1889–1988) buvo žinomas lakūnas, o 1929 m. baigė Kauno meno mokyklą. Dėstytojas Vaclovas Miknevičius (1910–1989) 1936 m. taip pat baigė Kauno meno mokyklą. Buvo plačiai žinomas kaip dekoratyvinės keramikos autorius, technologas, apie tai rašęs savo knygoje. V. Mikėnas – Nacionalinio operos ir baletų teatro interjero keraminės apdailos autorius.

Apie dėstytoją akvarelistą-marinistą Česlovą Janušą smulkesnių žinių nėra. Kaip pasakoją tuo metu Keramikos mokyklos Meninio odos apdirbimo skyriuje mokėsis skulptorius prof. Bronius Vyšniauskas, tai buvo Kaune populiarus akvarelininkas. Daug kas įsigydavo jo lietuvių jūros peizažų. Mokykloje jis dėstė piešimą ir akvarelę, tęsė K. Sklėriaus pramintą impresionistinės raiškos kelią.

Jono Alekno dailės palikimas negausus – ke-

⁹Amatininkas, 1939, nr. 17–18, p. 232.

raminiai kūriniai sukurti mokantis šioje Kauno mokykloje, manoma, kad paskutiniame kurse. Autorių domino skulptūrinės kompozicijos, animalistinis žanras. Bene ryškiausia yra figūrinė kompozicija „Jaunieji ūkininkai“. Tai simetriška jaunuolio ir jaunuolės, laikančių rugių pėdą su vainiku, kuriame įkomponuota JŪR emblema – dobilo lapas – kompozicija. Tautiniai drabužiai, apavas ir kita atributika sudaro vieningą, apibendrintą stilių. Kompoziciją pagyvina polichrominė glazūra. Iš likusių darbų nuotraukų matome, jog ir vazelių puošybai kartais panaudojamas reljefinis ornamentas. Stebina judrus dekoratyvinių vazelių formos, jų silueto perteikimas.

J. Aleknos skulptūriniai darbai – Nikolajaus Gogolio biustas, portretiniai bareljefai, medalionai – sukurti, tapus Panevėžio dramos teatro aktoriumi. Jau pokario metais sukurtuose darbuose išryškėjo potraukis skulptūroje kurti žemą reljefą. Vienas gražiausių darbų – apie 1950-uosius metus sukurtas uošvienės Marijos Fridmanienės-Kemėšienės portretas. Jame jautria linija ir šešėlių žaismu žemame reljefe buvo atskleistas senyvo amžiaus, bet valingos moters charakteris. Manychiau, kad neabejotinos reikšmės J. Aleknos skulptūrinei kūrybai turėjo mokytojo A. Aleksandravičiaus pamokos ir jo paties bareljefinė-portretinė kūryba. Tai galima pastebėti J. Aleknos didelio formato medalionuose „Dukra Rita“ (1953 m.) ir „Sūnus Kornelijus“ (1954 m.). Šiuose bareljefiniuose portretuose išlaikyti fono erdvės ir galvos kontūro santykiai. Nesismulkinamas į detales, autorius perteikė išraiškingus ir apibendrinančius portretuojamųjų vaizdus.

Akvarelės jis neužmetė visą gyvenimą. Gastroliuodamas po Žemaitijos, Aukštaitijos miestus ir miestelius, Jonas visuomet pasiimdavo akvarelinio popieriaus, dažų ir teptukų. Radęs laisvą valandėlę imdavo lieti. Tačiau akvarelių išliko nedaug: savo kūrinėlius jis išdalydavo draugams, pažįstamiems gimtadienio ar kitomis progomis. Pamėgtas žanras – kaimo, gamtos, kartais miesto peizažas. J. Alekna išlaikė K. Sklėriaus suformuotą impresionistinį akvarelės skaidrumą, potėpių laisvumą. Akvarelėje „Saulėtoji vasara“ (1950 m.) saulės spinduliai prasiskverbia pro medžius, nušviečia dvaro rūmų bokštelį, kuris atsispindi tvenkinyje. Viena brandžiausių išlikusių akvarelių – „Vasara bažnytkaimyje“ (apie 1955 m.). Tai tipiškas iš aukšto žiūrėjimo taško atskleistas bažnytkaimio vaizdas: iš už sukrypusių namų iškyla

bažnyčios bokštai. Autoriui ypač pavyko kontrastingai perteikti danguje plaukiančius debesis ir ramią miesto panoramą. J. Alekną-akvarelininką kartais sužavėdavo atskiri peizažo fragmentai, iš kurių jis sukurdavo savarankišką kūrinį. Tokia yra sidabrinio kolorito akvarelė „Panevėžio ligoninės vartai“ (1956 m.).

Akvareles J. Alekna liedavo ant nedidelio formato sauso ar drėgno akvarelinio popieriaus lapo. Tokia ant drėgno lapo nulieta akvarelė yra „Lietingą dieną“ (1954 m.). Darganotas dangus, vėjo pašiauštas ežeras, neryškūs medžių kontūrai sukuria nuotaikingą emocinį būvį. Ant drėgno popieriaus taip pat nulieta išraiškinga akvarelė „Takas per rugių lauką“ (1957 m.). Jautrus impresionistinis spalvų žaismo pojūtis akvarelėms suteikia šviežumo įspūdį.

Yra žinoma, kad J. Alekna savo jėgas bandė ir aliejinės tapybos srityje. Tačiau karo metu darbai dingo. Likusi viena puiki Paul Cézanne'o peizažo aliejinė kopija.“

J. Alekna lipdė ir vėliau namuose. Atsirado skulptūrinių portretų, kuriuos pats namuose, kieme liedavo. Įspūdingiausias buvo Nikolajaus Gogolio biustas, sukurtas 1952 m. rašytojo mirties šimtmečio proga. Išsiugdė puikią žmogaus veido mimikos jauseną. Tai buvo reikalinga ir charakteringus portretus kuriant sceniniu grimu scenoje. Gerai įvertintas J. Aleknos sukurtas biustas inspiravo miesto valdžią Smėlynės gatvę, kurioje J. Alekna gyveno, pavadinti Gogolio gatve.

Deja, laikui bėgant ne vienas darbas sudužo. Taip pat ir ant faktūrinio pjedestalo stovėjusi graži gipsinė dukros galvutė. J. Aleknos 1952 m. sukurto Ritos bareljefo ovalas įrėmino apvalaino veiduko, minkštų bruožų profilį. Elegantiškas romaus būdo Kornelijaus portretas. Valingesnis uošvienės Marijos Fridmanienės veidas, vertikaliuos raukšlių vagos tarsi siūlė kampuotą veido įrėminimą. Artikuluota specifinė veido raiška, kuri pusėtina iškilime bareljefe reiškesi linijomis, sukuriančiomis keistą veido raiškos ekspresiją.

(Tęsinys kitame numeryje)

Autorės šeimos archyvo nuotraukos

Esate jaunosios kūrėjų kartos atstovė, bet radviliškietė Jūs jau įsidėmėję iš jiems surengtų parodų, publikuotos Jūsų poezijos. Visgi prašytume plačiau prisistatyti mūsų žurnalo skaitytojams.

Esu dailininkė grafikė, kuri ieško, tiesiog priima gyvenimo siunčiamas galimybes tobulėti. Dabar rengiu personalines grafikos darbų parodas, tačiau manau, kad ir akcijos įvairiose miesto erdvėse yra savaip įdomios, stebina žmones. Taip pat ieškau praktinių būdų pritaikyti savo kūrinius, o kai grafika atranda šeiminingus buityje – tampa užuolaidomis, aprangos detalėmis ar kitaip papuošia kasdienybę – jaučiuosi gyvenanti tikrai prasmingai.

Mano vaikystė prabėgo mažame Rudžių vienkiemyje, greta Grinkiškio miestelio, Radviliškio rajone. Mokiausi Grinkiškio miestelio Jono Poderio vidurinėje mokykloje. Nuo vaikystės daug ir kantriai piešdavau, mačiau, kokia įkvepianti eskizuoti yra gamta. Nesu baigusi dailės mokyklos, bet savarankiškai dirbau gana sistemingai ir kryptingai ėjau link savo svajonės.

„LABAI MALONU DALYTIS SAVO KŪRYBA“

Supažindiname su kraštiete, dailininke grafike LAURA BALTIJUTE ir jos kūryba

Laura Baltijutė

2009 metais Šiaulių universitete, Menų fakultete, baigiau dailės grafikos bakalauro studijas, o 2015-aisiais – grafikos magistrantūros. Šie laikotarpiai man labai produktyvūs, nes pavyko surengti daug parodų, įgyvendinti įvairiausių projektų. Džiaugiuosi, kad bakalauro studijų metu pasisekė įgyti svarbių žinių ir suformuoti savą stilistiką grafikoje, o magistrantūros studijos buvo labai įdomios gilinantis, kaip įgyvendinti idėjas, suteikė įgūdžių realizuoti ilgalaikius kūrybinius projektus. Dabar dalyvavimas kūrybinėje veikloje padeda pritaikyti tas žinias, palyginti save su kitais menininkais ir tokiu būdu tobulėti.

Spaudoje esate pristatoma kaip gana originali grafikė. Kas Jums yra grafika, kaip Jūs ją arba ji Jus atrado?

Kuo labiau gilinuosi į save, tuo labiau suprantu, kad ji mane surado jau vaikystėje. Tiesiog intuityviai pasirinkau būdą perteikti tai, ką jaučiau augdama kaimelyje, supamame gamtos vaizdų. Gamta traukė dėmesį, ramino ir įkvėpė savo detalių įvairovę. Manau, tai yra pats geriausias harmonijos, dermės pavyzdys, o atkakliai eskizuodama galėjau savitai stebėti ir interpretuoti supančią aplinką. Dabar, ruošdamasi naujoms parodoms, formuodama kolekcijas, įžvelgiu, kad vaikystės dienų patirtys tarsi nejučia įsipina originaliomis formomis ar faktūromis.

Prisimindama praėjusį laiką, suprantu, kad sutikti žmonės labai reikšmingi – jei ne jie, galbūt mano gyvenimo tėkmė būtų visai kitokia. Meniniai krypčiai, manau, pamatus paklojo literatūra, moksleiviškais metais lietuvių kalbos mokytojų Audros ir Klemo Indrėkų skatinimas dalyvauti konkursuose, literatų susitikimuose. Dabar suvokių, kad tai leido atverti duris į kultūros pasaulį, pamatyti jaunus talentingus žmones, pajusti šiltą bendravimą ir pasisemti kultūros dvasios savo tolimesniam gyvenimo keliui. Kad pasukau dailės kryptimi, kad augau kaip asmenybė, man svarbūs liks ir dailės mokytojai Sigitas Laurutis, Rasa Brazdžionienė. Giliau pažinti grafiką padėjo studijos, dėstytojai. Atrodo, likimas su visais tais žmonėmis suvedė lyg parodydamas, leisdamas eiti didesniais žingsniais link savo svajonės. Visiems jiems esu labai dėkinga.

Tik užmetus akį į Jūsų kūrinius gali atrodyti, kad jie gana sudėtingi, be papildomų komentarų žiūrovui ne visada įskaitomi. Tai sąmoningas pasirinkimas ar savaiminė ieškojimų pasekmė?

Kuriu taip, kaip jaučiu, kaip man atrodo artima, tikra. Darbo rezultatas išryškėja savaime kaip sąmoningas pasirinkimas. Nenoriu, kad žiūrovas iškart viską suvoktų ir suprastų. Noriu, kad jis įsigilintų, vidumi pajustų ir sektų paskui mano užmintas mįsles, simbolius. Visos detalės – ne atsitiktinės, o turinčios daugiaprasmiškumą. Nemanau, kad meno kūrinys turi diktuoti atsakymus – jis turi būti gilus ir kviesti žiūrovą interpretuoti.

Studijų metais pavyko suformuoti originalią stilistiką, kuri traukia žmonių dėmesį, ir labai džiaugiuosi, jog esu atpažįstama. Nuolatinis darbas padeda naujai save atskleisti.

Man labai patinka surrealistiškas tikrovės transformavimas kūryboje. Patį meninį procesą vertinu atsakingai, daug eskizuoju, kol galutiniai rezultatai atrodo tinkami pristatyti žiūrovams. Noriu, kad, formuojant kolekcijas, pagrindinė idėja būtų pačiai aiškiai suprantama. Siekdama perteikti žinutę, savo darbuose ieškau pavyzdžių, domiuosi, ką pasirinktomis temomis yra sukūrę kiti dailininkai, susipažįstu su atitinkama literatūra.

Stebina, kad jauna kūrėja spėjo sukaupti jau tokį didelį savo kūrybos kraitį...

Galbūt čia svarbu, kad dirbu kasdien (tai, mano nuomone, būtina, siekiant svajonės). Nesidairau, sunku pačiai vertinti, bet džiugu, kad žmonėms patinka, kad jie domisi ir šiltai atsiliepią. Jau surengtos septynios personalinės parodos, dalyvauta 23 grupinėse parodose. Personalinės parodos man ypač reikšmingos, nes tai – savotiška akistata, kai pristatai save kaip kūrėją ir priimi kritiką, pastabas, kai niekur nepasislėpsi, neištirpsi tarp kitų. Žinoma, svarbios ir grupinės parodos. Ten galima save palyginti su kitais. Kai aplink matai įdomius menininkus, pačiai norisi tobulėti, pralenkti juos. Taigi visos parodos man yra geras stimulus dirbti, be to, ir gana maloni vadybinė veikla – visada traukia suorganizuoti savitą atmosferą. Smagu bendrauti vis su naujais žmonėmis, kiekviena paroda atneša vis kitos patirties ir atradimų.

Kūrybinius darbus pristatau įvairiose Lietuvos vietose. Siekiu neapsiriboti vien studijų miestu Šiauliais. Labai jaukų įspūdį paliko paroda Palangoje, „Mončio namuose-muziejuje“, 2014 metų vasarą. Tais pačiais metais dalyvavau Lenkijoje vykusioje XV tarptautinėje mažosios grafikos ir ekslibrisų parodoje, kuri labai

įkvėpė, nes savo grafikos darbus pamačiau greta kitų įvairių šalių menininkų. Širdžiai miela vis grįžti į Radviliškio viešosios bibliotekos erdves, nes čia mano pradžia ir pirmoji paroda dar mokyklos laikais.

Konkrečiau savo kūrinių skaičiaus nepasakyčiau – jų tikrai daug ir įvairių, jau net neskaičiuojant eskizų bei visų bandymų. Personalinėse parodose stengiuosi pristatyti apie 30–40 darbų, o į grupines dažniausiai iškeliauja nauji, žiūrovams dar nematyti. Po parodų užverčiu tą kūrybinį etapą, darbus saugiai sudedu į kūrybinį archyvą, nors jų ir nesistengiu kaupti. Kartais dovanoju artimiems žmonėms, džiaugiuosi, kai atsiranda norinčiųjų įsigyti.

Jūs tik grafikė ar esate išbandžiusi ir kitų žanrų?

Save vadinčiau grafike, bet šiuolaikinis menas aprėpia įvairias dailės sritis. Grafikai padeda fotografija, todėl mėgstu fotografuoti, kompozitų ieškodama aplinkoje. Studijų metais labai mėgau lieti akvarele, nes ši tapybos technika kruopšti ir grafiška. Retkarčiais vis dar kur nors pritaikau.

Kaip veikia meno korifėjų kūryba ir koks Jūsų kūrybinių ieškojimų santykis su jais?

Jaunam kūrėjui reikia stebėti ir nuoširdžiai tyrinėti viską, kas jį supa. Kūrybos stilius – tai tarsi savitas kalbėjimas, tačiau manau, kad darbas tikrai atveda prie gerų rezultatų, o tie korifėjai, kurie tampa autoritetais kūryboje, skatina atrasti save. Mėgstamus autorius pasirenkame ne atsitiktinai – kažkas iš vidaus traukia ir sieja su jais.

Stasio Eidrigėvičiaus darbuose perkonstruotas pasaulis, atspindintis vienvės temą, o personažai individualūs bei saviti, turintys intensyvią dvasinę gyvenimą. Patinka ir Romas Orantas, nes jo grafika kruopšti ir jaučiasi šio autoriaus jautrumas smulkiausioms aplinkos detalėms. Skulptorės Ksenijos Jerošovaitės darbai traukia savo formomis, jie kupini vidinės šviesos ir sakralumo. Atmintyje įsirėžęs čekų animatorius Janas Švankmajeris, kuris savo animaciniuose filmuose siurrealistiškais vaizdais perteikia asmens destrukciją, vienišumą, dialogų stoką šiuolaikiniame pasaulyje.

Papasakokite, koks Jūsų darbas ir koks laisvalaikis.

Man sunku išskirti, kur baigiasi darbas, o kur prasideda laisvalaikis. Taip todėl, kad aš visada kažką dirbu: ruošiuosi parodomis, eskizuoju arba įgyvendinu praktinius sumanymus, pritaikau savo kuriamą grafiką, kurdama puodelius, užuolaidas, interjero detales...

O kaip poezija? Moksleiviškais metais buvote viena iš pripažintų rajono jaunųjų eiliuotojų. Ar tam vis dar yra vietos Jūsų dienoje ir mintyse?

Prisimenu tuos moksleiviškus metus, nuoširdžiai džiaugdamasi tokiu nepaprastu laikotarpiu, nes, kaip jau sakiau, turėjau puikią galimybę ne kartą pristatyti savo kūrybą literatų susitikimuose, konkursuose. Dabar kurti poeziją ar prozą laiko lieka nedaug. Užsirašinėju mintis, dėlioju jas ir kukliai kaupiu fragmentišką minčių archyvą. Rašymui lyg norisi pasiruošti, susikaupti, bet jaučiu, kad ateityje susidėlios kūrinių, kuriuos bus galima pristatyti. O kol kas daugiau skaitau, domiuosi kitais rašančiais. Galbūt tai metas, kai visas mano laikas atitenka dailei.

Gal galėtumėte bent truputį praverti duris į ten, kur gyvena Jūsų artimesni planai, svajonės, sumanymai?

Nedrašu tas duris praverti, nes lengviau pasakoti apie tai, kas jau nuveikta. Svajonių daug ir įvairių. Pagrindinis tikslas – tolimesnių savo grafikos darbų parodų organizavimas ir pristatymas platesniam žiūrovų ratui. Nenoriu palikti ir praktinių grafikos sričių, nes gera, džiugu savus sumanymus įgyvendinti buityje, kasdienybėje. Didžiausia svajonė – kad žmonės vis kreiptųsi į mane. Labai malonu dalytis savo kūryba.

Didelį įspūdį man paliko darbų eksponavimas netradicinėse erdvėse, greta įprasto žmonių judėjimo, taip pat sulaukiant įvairiausių jų reakcijų. Pavasaris, vasara – tai patys palankiausi laikotarpiai įgyvendinti tokio tipo projektus, menines akcijas. Tad to ir siekiu.

Jūsų gimtinė nuo Šiaulių – ranka paduoti. Koks išlikęs ryšys su ja?

Labai stiprus. Traukia ten praleistas vaikystės laikas, prisiminimai ir, žinoma, tai, kad gimtinėje manęs laukia mano šeima – tėveliai. Tą trauką jaučiu ypač dabar, kai tenka keliauti su parodomis po Lietuvą ir kai rečiau berandu lai-

ko grįžti į gimtuosius namus. Važiuoju ilgu žvyruotu keliu link jų ir kaskart viduje kažkas spurda, veržiasi...

Vietos labai svarbios mūsų gyvenime, tačiau jas suformuoja patys žmonės, jų kartos, savo nuoširdumą per darbą skleidamos supančiai aplinkai. Gimtinėje man viskas atrodo kaip vaikystėje – ramiai teka upė Šušvė, pievų pakraščiai atsitrenkia į miško juostą, o ši vakare paslepia saulę... Džiaugiuosi, kad mano tėvai labai supratingi, vertinantys tikrąsias vertybes, išmintingi. Man labai pasisekė augti aplinkoje, kuri palaiko, įkvepia ir – svarbiausia – tiki tuo, ką darau, todėl norisi jiems atsidedoti, džiuginti širdis savo darbais ir įprasinti taip greitai bėgantį laiką.

Žurnalo tradicinis klausimas: ko palinkėtumėte mūsų krašto žmonėms, ypač savo bendraamžiams, ypač dabar, kai kultūros, dvasinės vertybės neretai nustelbiamos materialinių problemų.

Visu pirma nesustoti svajoti, nepasiduoti įvairioms ta-

riamoms ar tikroms problemoms. Tikiu, kad įgyvendinant svajones prasmingai praeina visas gyvenimas. Palinkėčiau ieškoti gyvenimo tikslo ne laikino, bet apėpiančio visą gyvenimą.

Svarbus ir kūrybiškumas – būti imliems įvairiausioms naujovėms, pasiūlymams, kūrybiškai žvelgti į kasdienybę. Manau, kūryba yra gyvenimo pamatas, ji netelpa į jokus standartus ir dovanoja naujų dalykų pasauliui, tuo jį ir mus pačius praturtina. Ne tik menininkas yra kūrėjas, bet ir kiekvienas žmogus, nuoširdžiai, atsakingai dirbdamas, palieka kūrinių, kuriuose – jo mintys, vidinė emocija, šiluma.

Jauniems žmonėms palinkėčiau būti reikliems, siekti to, kas tikra, kas nėra tuščia ir masiška, kelti klausimus, ieškoti atsakymų ir surasti juos patiems, o ne diktuojamus supančios aplinkos.

Kalbėjosi Gražina Dunauskienė

MINTYS APIE JAUNĄJĄ KŪRĖJĄ

VAIDA GRICIUVIENĖ,
menotyrininkė

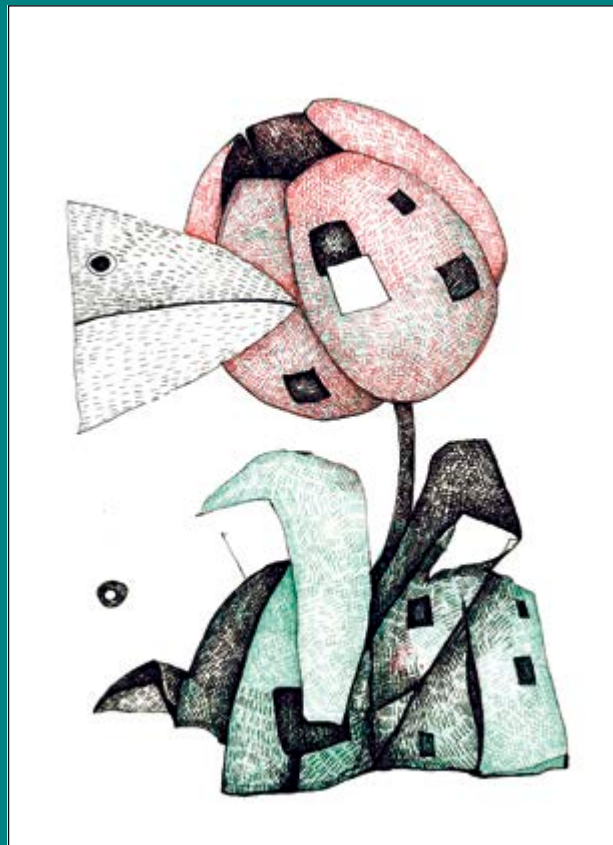
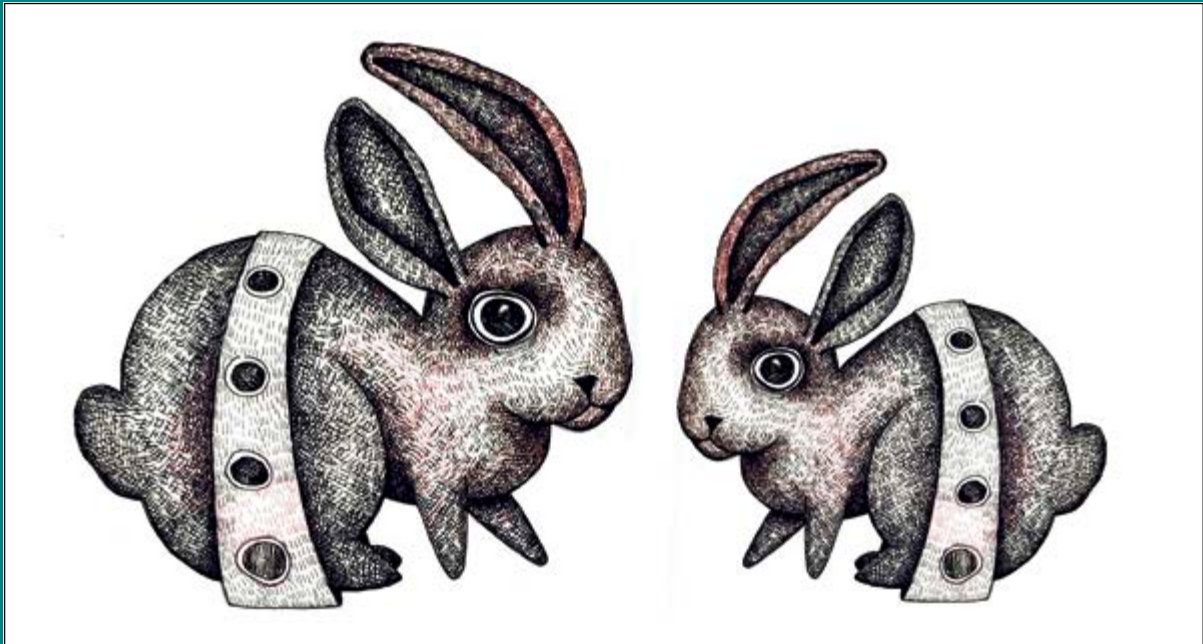
Laurai Baltijutei nuo pat mažumės būdingas pastabumas ją supančioms smulkmenoms, kurias matydavo ir suvokdavo savaip. Augo apsupta gražaus krašto vaizdžio. Aplinką matė ir suvokė jautriau, intuityviau. Visuomet jautė intuityvų polinkį menui. Tam, kad pasirinko kūrėjos kelią, įtakos turėjo šeimos kartų sekoje atrastos sąsajos su tautodaile.

Įstojo į Šiaulių universitetą ir pasirinkusi grafikos specialybę, studijų metais turėjo galimybę susipažinti su klasikine grafikos technika. Paskutiniame bakalauro studijų kurse pamažų, bet kryptingai darbuose ėmė atsiskleisti vientisa stilistika, o formose atsirado siurrealistiški vaizdinių užuomazgų. Vėliau, pasirinkusi magistro studijas, toliau gilino savo grafikos žinias. Atlikdama baigiamąją magistro darbo už-

duotį, mėgavosi kūrybine laisve, įdėjo daug pastangų, kad visiškai realizuotų išsikeltus tikslus bei idėjas.

2008 m. Radviliškio viešojoje bibliotekoje parengė pirmąją personalinę grafikos darbų parodą „Piešiniai“. Iki dabar surengtos 7 personalinės parodos. Nuo 2009 m. aktyviai dalyvauja grupinėse parodose. Nors jauna, bet kūrybinės saviraiškos bagažas tikrai nėra mažas.

Daugiausia dirba sausos adatos technika, tušu ir plunksna. Jai taip pat nesvetima taikomoji grafika: kuria atvirukus, dekoruoja rūbus, užuolaidas. Išbando save fotografuodama – įamžina įvairius urbanistinius fragmentus. Tarpusavyje grafikės gyvenime pinasi literatūra ir dailė. Kurdama miniatiūras, poeziją, atveria širdį.

Šv. Velykų atvirukai. 2014 m.

Kolekcija „Pakeleiviai“. 2014 m.

Atvirukai. 2015 m.

Knyga „Dingę“. 2014 m.

Atvirukai

„Kasdienybės dialogai“. 2013 m.

Paroda
„Miniatiūriniai herojai“.
Šiaulių universiteto
biblioteka. 2014 m.

Jaunajai menininkei tiktų labai tikslus apibūdinimas – grafikė iš pašaukimo, nes kūryba lygiagreti su jos gyvenimo būdu. Ieškodama gilesnių filosofinių prasmų, bando pakeisti pasaulį, padarydama jį teisingesnį, neįsprausdama žmonių į standartinius rėmus. Kupina nesuvaidinto entuziazmo ir jaunatviško maksimalizmo, ateityje svajoja iliustruoti vaikų ar poezijos knygas. Taip pat norėtų dalyvauti meninėse akcijose ar instaliacijose.

Kurdama atskleidžia save kaip improvizatorę, leisdama sau drąsiai eksperimentuoti ir sužaisti technikų niuansais. Išreiškdamą save per juodų ir baltų dėmių grafiką, parodo labai stiprų prisirišimą, bet kartu lengvą nutolimą nuo tradicijų. Darbai, atlikti klasikine grafikos technika, kalba ir šiuolaikine meno kalba.

Darbų tematikos artimos socialinėms aktualijoms. Per susiliejusią figūrų siluetus išreiškia savo pasaulėjautą. Darbuose ryškiai jaučiamas egzistencinis simbolizmas. Kompozicijos pasirinkimas pasižymi simulatiškumu – tame pačiame darbe susipynę skirtingi laikai ir erdvės. Personažai, gyvenantys kūriniuose, perkeliama iš realios padėties į sivaizduojamą, įgaunančią metaforišką statusą. Daugumoje darbų figūros vaizduojamos graudžios ir ironiškos. Būdingas kūrinių keliasluoksniškumas: vieni sluoksniai labiau pastebimi, kiti ne visada įskaitomi. Darbų motyvai bei komponavimo principai periodiškai kartojasi, o netikėti kompozicijų siužetai, pasižymintys simbolių gausa, estetizmu kelia įvairių asociacijų.

Kruopštumas ir tikslingas grafinių išraiškos priemonių panaudojimas bei suvaldymas atsispindi kiekviename L. Baltijutės kūrinyje. Linijų, brūkšnių darniame susiraizgyme užslėptas visas piešinių magiškumas. Tarpusavyje derantys įvairaus pavidalo taškeliai ir brūkšneliai susiraizgo viename jaukumo debesyje, kuris pavirsta į atpažįstamą tikrovę, akiai artimą elementą. Kolekcija „Kiti mes“ susideda iš darbų, kurių figūros simbolizuoja beveik realaus dydžio abstrakčius žmones – unikalius personažus, individualius ir savitus. Tai neįprasta technika, kuri pačios autorės kūrybiniame kelyje yra kaip tam tikras lūžis, netikėtas posūkis kita linkme: darbai atlikti ant raizyto organinio stiklo, į jį įtrinant dažais. Kolekcijoje esančių objektų išmatavimai siekia nuo 0,70 m iki 1,15 m. Vaizduojamos figūros – be aiškiai apibrėžtų bruožų, tik abstraktūs siluetai, primenantys žiūrovui, kad greta egzistuoja mažas, netobulas, nestandartiškas, išsigandęs žmogus, tačiau savitas savo išskirtinumu. Visos figūros – tarsi egzistencinio nerimo, vienvės kamuojamų kūnų metaforos. Analizuojant jose galima pamatyti keletą veidų, atskirų gyvūnų ar paukščių dalių. Netikėtas grafikos išraiškų panaudojimas ir tradicinės technikos sukuria originalius vizualinius objektus. Jie, užpildomi darniais judančiais brūkšneliais, taškeliais ir linijomis, balansuoja tarp iliuzijos ir realybės. Intriguojantys atrodo, kai netikėtai kolekcijos objektai pasirodo jiems visai neįprastoje aplinkoje, erdvėje.

Saviti, įdomūs ir sausa adata atlikti kūriniai iš darbų kolekcijų „Miniatiūriniai herojai“, „Kasdienybės dialogai“, kiti jaunosios kūrėjos darbai.

VIDA KAZLAUSKIENĖ,
kraštiečių, žurnalistė

„TU ESI KANKINYS...“

Šeduvoje įspausintos
vienos iš ryškiausių XX
amžiaus asmenybių
pėdos. Šis pasakojimas
apie jį – arkivyskupą,
ištikimą tikėjimo,
tiesos ir tautos
nepriklausomybės
gynėją Teofilijų
Matulionį.

Teofilijus Matulionis Šeduvoje. 1962 m.

Teofilus Matulionis gimė 1873 m. birželio 22 d. Kutorišio kaime, Alantos parapijoje (dabartiniame Molėtų r.). Baigęs Petrapilio dvasinę seminariją, 1900 m. įšventintas kunigu. Metus kunigavo Latvijoje, po to dešimtmetį klebonavo Baltarusijoje. Dėl to, kad sutuokė katalikę su stačiatikiu, vieneriems metams buvo ištremtas į kunigų baudos vienuolyną prie Šv. Kotrynos bažnyčios Petrapilyje, tai yra į dabartinį Peterburgą. Čia tuo metu buvo statoma nauja bažnyčia. Jos statyti, kai pasibaigė tremties laikas, buvo paliktas kunigas T. Matulionis. Jis prisiminė savo mirštančios motinos žodžius vaikams, kai jam tebuvo vos penkeri metai: „Palieku jus Švč. Jėzaus Širdies globai.“ Dabar Petrapilyje jis statė Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią ir kartu laikė ten pamaldas lietuvių, latvių bei lenkų kalbomis.

Petrapilyje T. Matulionį ir užtikio 1917 m. Spalio revoliucija, ėmusi teisti kunigus – ne vieną mirties bausme – vien už tai, kad jie slėpė konfiskuojamus bažnyčių turtus. Kunigas T. Matulionis 1923 m. taip pat nuteistas trejiems metams kalėjimo, bet po poros metų amnestuotas, nes pasirodė, kad jo statoma bažnyčia dar jokio turto neturėjo. Vėl kunigystė Petrapilyje, o 1929 m. – slapta konsekracija titulinio Matregos vyskupu netikinčiųjų šalims. Naujasis vyskupas turėjo aptarnauti septynias Rusijos katalikų parapijas, pasiekdamas net Novgorodą, bet tais pačiais 1929 m. vėl areštuotas ir nuteistas dešimčiai metų konclagerio. Netrukus jam pridėti dar vieneri metai baudos izoliatoriuje. Lietuva jau buvo nepriklausoma, o vyskupas, vis dar ėjęs savo pareigas Rusijoje, tapo kaliniu.

Bet 1933-aisiais, nepasibaigus kalinimo terminui, vyskupas T. Matulionis grąžintas Lietuvai kartu su dar devyniais kitais Sovietų sąjungoje kalėjusiais kunigais. Jie buvo iškeisti į Lietuvoje įkalintus komunistus. Kai sugrįžęs 1934 m. vyskupas aplankė popiežių Pijų XI ir priklausė bučiuoti jo popiežišką žiedą, Pijus XI vyskupą pakėlė ir pats atsiklaupė: „Tu esi kankinys, todėl privalai pirmas mane palaiminti.“

Šiame gyvenimo tarpsnyje vyskupas Teofilus Matulionis yra lankęs ir dabartinio Radviliškio rajono bažnyčias bei mokyklas. Antanas Kleinauskas prisimena: „Pagaliau 1934 metais baigiau Legečių pradžios mokyklą. Į egzaminus buvo pakviesta Augmenų pradžios mokyklos vedėja Lazarevičiūtė, Pašušvio valsčiaus viršaitis Vladas Brazauskas. Tuo metu Pašušvio parapiją vizitavo vyskupas Teofilus Matulionis, neseniai grįžęs iš lagerio Tarybų Sąjungoje, iškeistas į komunistų veikėją A. Sniečkę. Kadangi tuo metu egzaminuose turėjo dalyvauti ir Pašušvio parapijos klebonas Kilčiauskas, tai vyskupas T. Matulionis panoro pamatyti lietuvišką mokyklą. Gavęs automobilį, paėmęs iš Baisogalos bažnyčios dekaną kun. Bitę, Pašušvio bažnyčios kleboną Kilčiauską, atsilankė Legečiuose ir dalyvavo egzaminuose. Vyskupas buvo labai sublogęs. Skundėsi labai kentėjęs lageriuose, rodė rožančių, pagamintą iš duonos trupinių.“

1933 m. vyskupas T. Matulionis talkino Kauno arkivyskupui Juozapui Skvireckui pastoracijos darbuose, o 1934–1936-aisiais jis jau gyveno Šiaurės Amerikoje.

Iš tremties 1933 m. grįžę kunigai ir vyskupas Teofilus Matulionis (sėdi centre) kalinių rūbais

Grįždamas į Lietuvą, aplankė Egiptą ir Palestiną, aukojo šv. Mišias prie Viešpaties kapo, dar kartą aplankė Šventąjį Tėvą. 1937 metais grįžęs į Lietuvą, apsigyveno Kaune, prie vienuolių benediktinų bažnyčios, buvo pastarosios rektorius, 1940 m. gegužės–birželio mėn. – vyriausiasis Lietuvos kariuomenės kapelionas. 1943 m. gegužės 21 d. popiežius Pijus XII Teofilijū Matulionį paskyrė Kaišiadorių vyskupu.

1944-aisiais Lietuvos NKGB komisaras Aleksandras Guzevičius apsilanko Kaišiadorių kurijoje ir po pokalbių su vyskupu T. Matulioniu susirūpinęs rašo, kad „jie norėtų kitokios, t. y. nepriklausomos Lietuvos...“ Po poros metų „už bendradarbiavimą su antisovietine nacionalistine gauja ir antisovietinę agitaciją“ vyskupas areštuojamas ir 1947 09 27 nuteisiamas septyneriems metams kalėjimo. Krikščionių tikėjimo tiesoms ir moralei bei Lietuvos nepriklausomybei ištikimas Teofilijus Matulionis pokarinėje, jau sovietinėje, Lietuvoje buvo suorganizavęs Lietuvos vyskupų suvažiavimą, raginęs kunigus raštiškai prašyti Švietimo ministerijos, kad bažnyčiose būtų leista mokyti tikybos, protestavęs prieš kunigų areštus ir jų verbavimą, nesutikęs bendradarbiauti su KGB ir pasmerkti partizanų kovą.

...Nors Antrasis pasaulinis karas pasibaigęs, Spalio revoliucijos siautėjimas jau galėtų būti pamirštas, bet Rusijoje, Vladimiro kalėjime, vyskupas Teofilijus Matulionis tėra vienas iš daugybės – 2500 – kalinių. Ten kalinamas ir 1918 m. vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras kunigas Vladas Mironas, šiame kalėjime miręs 1953 02 17, ir arkivyskupas Mečislovas Reinys, čia miręs 1953 m. T. Matulionis taip pat jau buvo perkeltas į mirtininkų palatą, bet dar išsilaikė, o pasibaigus nuteisimo terminui, buvo išvežtas į Mordoviją, į invalidų namus. Tik po ilgų Lietuvos tikinčiųjų reikalavimų paleistas, grįžo į Lietuvą 1956 m. birželį.

Po to jis lankė gimines, o pirmąjį iš kunigų – Joną Jonį, kuris tuo metu buvo Birštono klebonas. Mat pastarasis, 1949 04 10 baigęs Kauno kunigų seminariją ir paskirtas Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleriu, šioje kurijoje jau 1949 09 08 liko vienas, kai vyskupijos valdytojas, kapitulos prelatas Bernardas Sužiedėlis buvo areštuotas, nuteistas dešimčiai metų. J. Jonys iš Kaišiadorių ir vėliau kurijos šeiminkės Angelės Agotos Misiūnaitės vardu siuntė siuntinius įvairiuose Rusijos lageriuose tada ka-

Nuosprendžio T. Matulioniu dokumento kopija

lintiems ne tik Kaišiadorių vyskupui T. Matulioniu, bet ir jo generalvikarui Juozapui Labukui, buvusiam kurijos kancleriui kunigui Stasiui Kiškiui, taip pat buvusiam vyskupijos valdytojui, kapitulos prelatui B. Sužiedėliui.

Kai grįžo iš lagerio, vyskupas T. Matulionis buvo labai silpnas, galėjo pavaikščioti tik prisilaikydamas. Vėliau kiek sustiprėjo, jau pavaikščiodavo ir vienas. Baigęs Birštone paskirtą gydymą, prašė tenykštį kleboną: „Kur aš dabar pasidėsiu, priimk ir laikyk mane pas save.“ Taip jis pasiliko Birštone priregistruotas kaip altaristas, gyvendamas prie klebono J. Jonio. Netrukus vyskupas ten turėjo savo kambarėlį, jame – altorėlį šv. Mišioms laikyti. Kadangi buvo silpnas, dažnai sirgdavo, iš pradžių šv. Mišias laikydavo kambaryje. Pastiprėjęs valgyti ateidavo į greta esantį klebono kambarį, nueidavo į bažnyčią išklausyti šv. Mišių. Sekmadieniais, šventadieniais bažnyčioje vilkėdavo drabužius su visomis insignijomis, o namuose – sutaną. Laisvalaikiu pavaikštindavo šventoriuje. Brevijorių visuomet skaitydavo be akinių. Klausia taip pat buvo labai gera. Jis buvo sąmoningas, mąstantis, kalbėdavo neskubėdamas, nedaug, trumpai ir aiškiai. Prelatas J. Jonys prisimena: „Labai mėgdavo važinėti, lankyti bažnyčias. Kiekvieną dieną nuvažiuodavome bent 50 kilometrų. Rytą po pamaldų dažnai klausdavo: „Ar tėvelis šiandien nebūsi užimtas? (Mat jis kiekvieną kunigą vadindavo tėveliu.) Jeigu neužimtas, tai kur šiandien važiuojam?“

Kaišiadorių vyskupijos kunigai susidėję nupirko „Moskvičių“, kad vyskupą pavežiočiau. Važiuodamas grožėdavosi bažnyčiomis, aplinka, gamta, gyvenvietėmis. Užeidavo į bažnyčias, trumpai pasimelsdavo, grožėdavosi jų interjeru, kreipdavo dėmesį į švarą ir tvarką. Kartais, pastebėjęs bažnyčioje kokią netvarką, atsargiai, gražiai primindavo klebonui. Per dieną kartais aplankydavo keliolika bažnyčių, nebijojo prastų kelių, mašinoje turėdavo pasikabinęs šv. Kristoforą, sakydavo, kad jis saugo nuo nelaimių.“

Vyskupą dažnai aplankydavo ne tik Kaišiadorių, bet ir kitų vyskupijų kunigai. Atvykdavo ir religinių kultūrų įgaliotinis B. Pušinis su saugumo valdininkais, korespondentais, kartais ir magnetofoną turėdavo. Bet vyskupas visuomet kalbėdavo labai atsargiai.

1957 11 14 perėmęs valdyti Kaišiadorių vyskupiją, Teofilus Matulionis tuo vienu veiksmu jau įžeidė sovietinę valdžią. Birštono klebonijoje ir bažnyčioje prasidėjo kratos (1957 11 28 ir 1957 12 05), buvo areštuotas klebonas J. Jonys. Didžiausiu vyskupo nusikaltimu tapo slapstas 1957 m. šv. Kalėdų rytą įvykęs Kauno kunigų seminarijos dėstytojo kanauninko Vincento Sladkevičiaus konsekravimas vyskupu ir jo paskyrimas savo padėjėju Kaišiadorių vyskupijoje. „Buvo žaibiška valdžios reakcija – Matulionį ištrėmė į Šeduvą, o mane į Nemunėlio Radviliškį. Tokia tuo metu buvo padėtis“, – vėliau prisimins kardinolas V. Sladkevičius.

Anot prelato J. Jonio, „vieną 1958 metų rugsėjo naktį, apie 3 valandą, saugumas, vadovaujamas Narvido, su gydytojais sergantį vyskupą T. Matulionį jėga išvežė į tremties vietą – Šeduvą“. Nors datos ir ne visai sutampa, archyvai faktą patvirtina: 1958 11 05 KGB pirmininkas K. Liaudis praneša A. Sniečkui, kad vyskupas T. Matulionis 1958 m. spalio 17 d. perkeltas į Šeduvą. Pulkinkas Martavičius informuoja SSSR KGB, kad T. Matulionį Šeduvoje, kur dažnai atvyksta vyskupas V. Sladkevičius, seks agentas Algimantas, kuris stebės dvasininkų lankymąsi pas jį, o jį prižiūrės gydytojas agentas Vasaris, periodiškai lankysis agentai Gediminas ir Takas.

Šeduvos šv. Kryžiaus atradimo bažnyčia didelė, nemažas ir miestukas, 1950 06 20–1962 03 31 buvęs Šeduvos rajono centras. T. Matulioniui dar gyvenant, čia buvo jau Radviliškio rajonas.

Šeduvoje vyskupą pasiekė žinia, kad 1962 m. vasario 9 d. popiežius Jonas XXIII jam suteikė arkivyskupo titulą. Deja, kaip tik čia, Šeduvoje, po saugumo atliktos kratos ir paslaptingos injekcijos, tas žmogus baigė gyvenimo jam primestas kančias. Visą arkivyskupo Teofiliaus Matulionio tremties laiką Šeduvos klebonu buvo kunigas A. Misevičius, vikaru – kunigas J. Juodelė.

Emilija Brajinskienė, garsėjanti kaip kraštotyrininkė, etnokultūros puoselėtoja, atsiminė vyskupą Teofilijų Matulionį, kai pas ją apsilankiau 2014 metų birželį. Papasakojo, kad vyskupas gyveno altarijoje, kur dabar yra Parapijos namai. Kaip ji sakė, Šeduvoje visą laiką buvo du kunigai ir altaristas, dabar belikęs vienas, o altarija iškelta į Klovainius. Pašnekovė pasakojo, kad vyskupas, kai jį apgyvendino Šeduvoje, atrodė labai suvargęs, išsekintas kalėjimo, tremties. Pamokslų sakyti į amboną nebelirdavo. Nekalbus, santūrus. Su žmonėmis gal bijojo daug kalbėtis, nežinojo, kas patikimas, kas ne. Šeduvoje bebūdamas, vyskupas jau kiek atsigavo, bet jam reikėjo medicininės pagalbos. T. Matulioniui leisdavo vaistus seselė, paskui vietoje jos paskyrė kitas iš ligoninės. E. Brajinskienė įsitikinusi, kad vyskupas buvo nuuodytas, prisimena, kad apie tai iš sakyklos ir kunigai tada sakę.

Prelatas Jonas Jonys yra smulkiai aprašęs paskutines arkivyskupo T. Matulionio gyvenimo dienas. Nurodo, kad

Paminklinė lenta Teofilui Matulioniui Šeduvos šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje

prieš mirtį, penktadienį (vyskupas mirė pirmadienį), pas jį buvo daroma krata. Jos metu vyskupas sėdėjo fotelyje ir jautėsi silpnai. Baigus krata, saugumietis paėmė kai kuriuos vyskupo raštus. Nuo kratos ligi vyskupo mirties niekas iš pašalinių nebuvo užėjęs. Pirmadienio rytą, apie pusę septynių, šeimininkė Angelė Agota Misiūnaitė pastebėjo, kad vyskupo kambariuose tamsu. Įbėgusi į kambarį, ji rado vyskupą sėdintį ant lovos krašto su naktiniais baltiniais. Jis pratarė, kad blogai jaučiasi. A. Misiūnaitė greit nubėgo pas kleboną kanauninką A. Misevičių, paskui pas gydytoją. Klebonas tuoj pat atskubėjo. Atėjęs gydytojas suleido vaistų, atliko kitas procedūras, o išeidamas liepė budėti, nes ligonis esąs visai silpnas. Netrukus vyskupui pasidarė šiek tiek geriau. Jis pasakė klebonui, kad brevijorius dar nekalbėtas. Tada klebonas lėtai skaitė brevijorių, o vyskupas kartojo. Netrukus vyskupui pasidarė blogiau. Per kaktą nutįso balta dėmė – juosta, ir jis pradėjo silpti. Kanauninkui A. Misevičiui vadovaujant, visi tada šalia buvusieji meldėsi. Baigus maldas, vyskupas giliai atsiduso ir lengvai mirė. Buvo 1962 m. rugpjūčio 20 d., 14 val.

A. Misevičius prisimena: „Ėmus blogėti Ekscelencijos sveikatai, Kaišiadorių kurijai buvo nusiųsta telegrama, tačiau niekas neatvyko. Arkivyskupui mirus, tą pačią dieną pranešėm kurijai, klausėm, kur ruošti laidotuves – Šeduvoje ar Kaišiadoryse? Laikiniai pašarvojome kambaryje, o atsakymo vis nesulaukėme. Kitą rytą pirmas prisistatė religinių kultūrų įgaliotinio kažkoks vyr. inspektorius ir manęs paklausė: „Tai ką manote daryti?“ Į tai atsakiau: „Ir aš nežinau, nes iš Kaišiadorių nesulaukiau atsakymo.“ Tada jis pareiškė

girdėjęs, jog laidos Kaišiadoryse, ir kan. P. Bakšys ieškąs laidotuvių karsto ir mašinos. Be to, įsakė, kad vengtume bet kokių iškilnių. Tik vėliau gavome ir iš kurijos telegramą, patvirtinančią jau girdėtą laidojimo vietą. Į pavakarį atvežė karstą ir rūbus. Pašarvojome arkivyskupą galutinai ir nulydėjome į bažnyčią, o rytojaus dieną, dalyvaujant ir kaimyninių parapijų kunigams, kurių buvo apie dešimt, aukojome iškilmingas pamaldas už arkivysk. Teofiliaus vėlę. Žmonių, nors ir nebuvo pranešta, susirinko nemažai. Apie pietus atvažiavo kan. P. Bakšys ir, paaukojęs šv. Mišias, išvežė a. a. arkivyskupą į Kaišiadoris. Kiek tilpo į autobusą, jį lydėjo ir Šeduvos parapijiečiai. Nei aš, nei kiti Šeduvos kunigai į Kaišiadoris nevažiavome, nes, atrodė, buvome nepageidautini...“

Prelato J. Labuko liudijimas: „Valdžia rūpinosi, kad vyskupas būtų greičiau palaidotas: liepė nelaikyti kambaryje, bet nešti į bažnyčią. Manė laidoti Šeduvos bažnyčios šventoriuje. Įtikinta, kad geriau bus palaidojus Kaišiadorių katedroje, sutiko, tik įsakė vežti be jokių iškilnių, pakelyje nesustoti nei Dotnuvoje, nei Kaune, neskambinti varpais. Nebuvo leista skelbti apie laidotuves iš sakyklų; laidojimo dieną Kaišiadorys buvo apsupti ir žmonės neleidžiami į miestą.“

Iš kanauninko P. Raudos prisiminimų: „Į Kaišiadorių katedrą atvykome ketvirtadienį. Žmonių beveik pilna bažnyčia. Kunigai netilpo erdvioje zakristijoje – jų buvo daugiau kaip šimtas, nors spauda apie Kaišiadorių vyskupo mirtį tylėjo. (...) Prie visų katedros altorių be pertraukos buvo

*„Pieta“ Šeduvos Šv. Kryžiaus
atradimo bažnyčios šventoriuje.
Iš kairės – Šiaulių vyskupas
Eugenijus Bartulis, tuometinis
Šeduvos miesto seniūnas Kostas
Dočkus su žmona Janina, Šeduvoje
viešėjęs kunigas iš JAV Nerijus
Šmerauskas ir skulptūros autorius
Romanas Kazlauskas.
2008 08 17*

aukojamos šv. Mišios (...). Visi dalyviai – kunigai ir pašauliečiai – susikaupę, giliai išgyvendami atsisveikino su savo vyskupu (...). Liko paguoda – arkivyskupas Teofilius iš aukštybių užtars ir globos našlaitę dieceziją, o mūsų likusių pareiga – melstis ir konkrečiai rūpintis, kad Bažnyčia arkivysk. Teofilij Matulionį paskelbtų ŠVENTUOJU!”

Kaišiadorių katedroje laiptai veda į gan erdvų rūšį. Nusileidus sienoje matyti dvi balto marmuro plokštės su užrašais. Tai čia užmūryti karstai su dviejų Kaišiadorių diecezijos vyskupų – Juozapo Kuktos ir Teofiliaus Matulionio – palaikais.

Arkivyskupo Teofiliaus Matulionio beatifikacijos byla pradėta 1990 ir baigta 2008 m. Nepriklausomos Lietuvos siekis, dar 1944 m. sukėlęs susirūpinimą Lietuvos NKGB („...jie norėtų kitokios, t. y. nepriklausomos Lietuvos...“), kaip stebuklas išsipildė prabėgus beveik trims dešimtims metų po arkivyskupo Teofiliaus mirties. Lietuva tapo nepriklausoma, kokios vyskupas ir troško.

Šio iškilaus tikėjimo, tiesos ir laisvės skleidėjo, ištikimo gynėjo atminimas įamžintas daugelyje su juo susijusių Lietuvos vietų. Birštono sakraliniame muziejuje yra viintelė šalyje arkivyskupui T. Matulioniui skirta ekspozicija. Ten – ir jo apdovanojimai po mirties: Žūvančiųjų gelbėjimo kryžius (2003), Vyčio kryžiaus ordino Komandoro didysis kryžius (2006), ir dokumentinis filmas „Palaimintas kankinys arkivyskupas Teofilius Matulionis“ (rež. D. Ramanauskas), ten tebelaukiama dovanojamų religinės dailės kūrinių, susirašinėjimų su arkivyskupu.

Gera, kad ir Radviliškio krašte saugomas šios iškilios asmenybės atminimas. Šeduvos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje vienas iš trijų altorių, kairysis, vadinasi arkivyskupo Teofiliaus Matulionio vardu. Šalia, didžiojoje

navoje, į didžiojo altoriaus pusę, yra memorialinė lenta su bronziniu reljefiniu arkivyskupo portretu ir įrašu:

A T A
*Kaišiadorių vyskupijos arkivyskupas
TEOFILIUS MATULIONIS
Paskutiniuosius ketverius metus gyveno Šeduvoje
Palaidotas Kaišiadorių katedroje
1872.VI.22 – 1958.X.17 – 1962.VIII. 20
„Džiaugiuosi, galėdamas kentėti dėl Kristaus ir
Bažnyčios“ Arkiv. Teofilius*

Kai 2007 m. Šeduvoje buvo statomas paminklas „Paukštis“ Prisikėlimo apygardos partizanams (skulptorius Romanas Kazlauskas, architektai Arūnas Paslaitis ir Viktorija Paslaitytė), tuometinis Šeduvos miesto seniūnas Kostas Dočkus Vilniuje, R. Kazlauskos namų kieme, pastebėjo „Pietą“, kuri jau ne vienerius metus buvo kalama iš raudono Lietuvos laukų riedulio ir autoriaus skirta arkivyskupo T. Matulionio atminimui kaip jo pasiaukojimo tikėjimui ir tautos išlikimui simbolis. Seniūno sumanymas buvo „Pietą“ perkelti į Šeduvos bažnyčios šventorių. Paminklo kūrėjai parinko čia vietą, suprojektavo pjedestalą, šeduviai akmentašiai ir statybininkai noriai prisidėjo, ir po metų Šeduvos bažnyčios šventoriuje atsirado „Pieta“. Ji atidengta, Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio pašventinta 2008 metų rugpjūčio 17-ąją, Šeduvoje švenčiant Žolinės – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų – atlaisdus. Iškilnės beveik sutapo su arkivyskupo Teofiliaus Matulionio mirties 46-osio metinėmis.

Nuotraukos iš Šeduvos seniūnijos archyvo ir Vido Spenglos knygos „Atlikę pareigą“

NAUDOTI ŠALTINIAI:

- *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*. Vilnius: Katalikų akademija, 2002.
- *Daugyvenės krašto šviesuoliai. Konferencijų medžiaga*. Panevėžys, 2009.
- *Grinkiškio kraštas*. Radviliškis, 2011.
- Internetas: *Vikipedija* bei www.matulionis.info.
- *Kardinolas Vincentas Sladkevičius*. Trakai: Voruta, 2014.
- SPENGLA, Vidas. *Atlikę pareigą. Vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose*. Vilnius, 1997.

ZENONAS
VASILIAUSKAS,
istorikas

TĖVAS IR TRYS SŪNŪS

**Ne kartą žurnalo skaitytojai
prašė jo visuomeninės redakcijos
surasti medžiagos ir parašyti
apie radviliškietį Igną Zubkų.**

**Šios publikacijos autoriaus
geranoriškumo dėka pirmą kartą
dabar galime tai padaryti, kartu
pateikti duomenų ir apie dar
tris Zubkus, kurie visi Radviliškio
praeityje buvo žinomi.**

Žinodamas, kad Ignas buvo geležinkelininkas, archyvinės medžiagos pradėjau ieškoti Susisiekimo ministerijos Geležinkelių valdybos fonde. Radau penkis Zubkus: be žinių apie Igną, buvo apie du Juozus, Jurgį ir Vladą. Peržiūrėjus visas jų bylas, paaiškėjo, kad vienas Juozas Zubkus, Antano sūnus, yra Igno tėvas – geležinkelininkas. Nuo jautata patarė pavartyti daugiatomį, enciklopedinio pobūdžio leidinį „Lietuvos kariuomenės karininkai“. Ten laukė dar vienas netikėtumas – radau duomenų apie tris Zubkus, tris brolius – Juoza, Igną ir Joną, visi jie – Lietuvos kariuomenės atsargos karininkai. Taigi nors buvo tartasi dėl rašinio apie Igną, dabar teks rašyti apie keturis Zubkus, kurie, manau, dabartiniams radviliškiesiems yra beveik nebežinomi, primiršti.

TĖVAS

Rašyti apie Zubkų šeimos vyriškąją liniją prisilaikant nusistovėjusių tradicijų, reiktų pradėti nuo vyriausiojo – tėvo. Jo, geležinkelininko, asmens byloje autobiografijos neradau. Juozo Zubkaus asmens byloje yra du anketinio pobūdžio tarnybos lapai, kurių vienas pradėtas pildyti 1920 m. pabaigoje, kitas – 1923 m. viduryje. Į anketos klausimą, kokie tėvo ir motinos vardai, atsakytą: tėvas – Antanas, motina – Barbora, žmonos vardas – Agota ir išvardyti trys sūnūs. Klausyta apie mokslo cenzą. Juozas atsakė – mokslas namų, bet moka lietuvių, rusų ir lenkų kalbas. Dar vienas mums įdomus atsakymas apie nekilnojamąjį turtą: Radviliškyje turi savo namus, bet nė vieno žodžio (neaišku, kodėl), kad Linkaičių kaime turėjo žemės, nes pagal luominį skirstymą Zubkus kilęs iš valstiečių ir žemę išnuomojo, iš to gaudavo pajamų.

Tolimesniam J. Zubkaus gyvenimo aprašymui reikšmingas 1928 m. rugsėjo 8 d. dokumentas. Tai – prašymas Radviliškio traukos ruožo viršininkui tarpininkauti pensijos paskyrimo klausimu. Čia sakoma, kad 1896 m. lapkričio 6 d. „...pastojau šaltkalviu prie Liepojos-Romnų geležinkelio Radviliškio depo“. Asmens byloje yra dvi rusų kalba parašytos „spravkos“: vienoje sakoma, kada jis pradėjo dirbti valdišką darbą, kitoje patvirtinama, kad 1904 m. rugsėjo 10 d. išlaikė egzaminus ir gali būti mašinistas.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. Juozas Zubkus buvo evakuotas iš Radviliškio į Zlobiną, kur ir toliau ėjo garvežio mašinisto pareigas. Kaizerio kariuo-

Zubkų šeima Radviliškyje, prie namo G. Sakalausko gatvėje. Iš dešinės – motina Agota Zubkienė, broliai Jonas, Juozas ir Ignas Zubkai

menei užėmus Zlobiną, 1918 m. gegužės 30 d. vokiečių valdžios perkeltas atgal į Radviliškį, į tas pačias pareigas.

Lietuvai atkūrus nepriklausomą valstybę, jau Lietuvos geležinkeliuose jis tarnavo nuo 1919 m. liepos 21 d. iki 1928 m. spalio 5 d., kai buvo atleistas iš tarnybos kaip visai nustojęs darbingumo ir tapęs netinkamu jokioms pareigoms.

Tarnaudamas Lietuvos geležinkelyje, J. Zubkus 1923 m. balandžio 9 d. dar kartą išlaikė „kvotimus“ ir įgijo teisę savarankiškai valdyti garvežį manevruose, bet be teisės važiuoti traukiniais.

Švenčiant Lietuvos nepriklausomybės 10-metį, 1928 m. gegužės 15 d. Juozas Zubkus buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės jubiliejiniu medaliu.

Kauno ruožo ambulatorija, prašoma Radviliškio geležinkelio vadovybės, patikrino Radviliškio traukos ruožo mašinisto Juozo Zubkaus sveikatos būklę. Nustatyta, kad ligonis ne visiškai valdo dešinę ranką bei koją, kad tai atsitiko po kraujo išsiliejimo į smegenis. Medikų komisijos, kurią sudarė medicinos mokslų daktarai Karuža, Bylienė, Musteikis, Kutorga ir Volodkevičius, išvada – jokiame darbe netinkamas.

Valstybinė tarnautojų pensijoms ir pašalpoms skirti komisija 1928 m. lapkričio 2 d. svarstė J. Zubkaus pensijos paskyrimo klausimą. Komisijai buvo pateikti dokumentai, kurie bylojo, kad Zubkus geležinkeliuose yra išstarnavęs 26 metus ir turi teisę gauti pensiją 62 proc. jo pagrindinio

atlyginimo. Komisija nutarė už išstarnautus metus paskirti J. Zubkui nuo 1928 m. spalio 15 d. po 193 litus mėnesiui.

Neilgai Juozas Zubkus džiaugėsi jam paskirta pensija. Atsakymą radau senosiose Radviliškio miesto kapinėse. Einant pagrindiniu taku, kairėje pusėje, arčiau vartų į Kapų gatvę, yra gražus akmeninis antkapinis paminklas, kuriame iškalta: „Čia ilsiasi Juozas Zubkus, miręs 1929 m. liepos m. 3 d. su savo šeima ir uošviu Juozu Banevičiumi, mirusiu 1914 m. kovo m. 10 d.“

VYRIAUSIASIS SŪNUS JUOZAS

Radviliškietiams, kurie dažnai lankosi Viešojoje bibliotekoje ir nori daugiau sužinoti apie medicinos mokslų daktarą, profesorių Juozą Zubkų, patarčiau pasikelti į bibliotekos antrąjį aukštą, užėiti į Informacijos-kraštotyros skyriaus salę, kurioje įrengta nuolatinė ekspozicija, skirta tam kraštiečiui. Galima paprašyti, kad jums paduotų aplanką, kuriame yra medžiagos apie Juozą Zubkų, jo dukterį Vitą Zubkaitę-Žemaitienę ir apie žentą Benediktą Žemaitį. Ant sienos kabo J. Zubkaus portretas, knygų lentynoje – tėvo ir dukters knygos, kurias padovanojo ir atsiuntė iš JAV Benediktas Žemaitis. Tie, kas nesilanko bibliotekoje, galėtų susirasti 2010 m. „Radviliškio krašto“ 1 (12) numerį ir perskaityti straipsnį „Jamžintas kraštiečio šviesuolio vardas“, kurį parašė Benius Žemaitis. Visa tai turint omenyje, man apie profesorių lieka parašyti tik tai, ką radau nauja.

Sutinku su B. Žemaičio teiginiu, kad Zubkų šeimos šaknys – Linkaičių kaime, kad šeima vėliau, bet nenurodo kada,

persikėlė gyventi į Radviliškį ir gyveno gatvėje prie senųjų miesto kapinių, kuri nepriklausomos Lietuvos laikais buvo pavadinta savanorio, kariuomenės kūrėjo G. Sakalausko vardu. Baigęs pradžios mokyklą Mažeikiuose, J. Zubkus gimnaziją lankė Peterburge, bet brandos atestatą gavo 1919 m., baigęs Romnų realinę mokyklą. Visi pažymiai – penketai, tačiau atestate nebuvo pažymio iš lotynų kalbos (tai vėliau atsilies jo tolimesniam mokslui).

1921 m. vasarį Juozas Zubkus grįžo į Lietuvą. Buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir paskirtas tarnauti atsargos batalione, ėjo raštininko pareigas, kasdien laisvai galėjo išeiti į miestą. Prasidėjus bataliono išformavimui, Juozas pateikė savo karinei vadovybei pareiškimą, iš kurio nemažai sužinome apie jo gyvenimą Rusijoje. Bolševikams užgrobęs valdžia Rusijoje, Zubkus šešis mėnesius tarnavo Denikino kariuomenės pirmosios raitelių divizijos 12-ajame pulke, paskui pakliuvo į bolševikų nelaisvę, kalintas koncentracijos stovykloje, paleistas mokytojavo Zlobino gimnazijoje ir iš čia grįžo į Lietuvą. Toliau savo pareiškimu J. Zubkus rašė, kad jam, belankančiam Aukštuosius kursus, leista pasilikti Kaune, jeigu susiras vietą kariškoje įstaigoje. Prašymą karinė vadovybė išgirdo – Juozas Zubkus buvo perkeltas į Vietinės kariuomenės brigados štabą.

Tarnaudamas kariuomenėje, Juozas lankė Aukštųjų kursų Medicinos skyrių, išklausė du semestrus ir išlaikė egzaminus. Vietoje Aukštųjų kursų Kaune įsteigus Lietuvos universitetą, 1922 m. kovo mėn. priimtas į šio universiteto Medicinos fakultetą, nes pasižadėjo išlaikyti lotynų kalbos egzaminą. Pasižadėjimą įvykdė – 1922 m. lapkričio mėn. išlaikė prie Kauno mokytojų draugijos gimnazijos keturių klasių programos lotynų kalbos egzaminą. Nuo 1924 m. jis studijavo mediciną kaip Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyriaus stipendininkas.

1925 m. rugsėjo 17 d. Kaune, Vytauto bažnyčioje, įvyko Juozo Zubkaus ir Kazimeros Dailidaitės jungtuvės. Tos bažnyčios rektoriumi tuo metu buvo J. Tumas-Vaižgantas.

1928 m. J. Zubkus baigė universiteto Medicinos fakulteto Medicinos skyrių, įgydamas medicinos gydytojo laipsnį, ir gavo leidimą užsiimti medicinos gydytojo praktika Lietuvoje. Tais pačiais metais jam suteiktas sanitarijos gydytojo leitenanto laipsnis, o 1930-aisiais – vyresniojo leitenanto laipsnis ir, pačiam prašant, paleistas į sanitarijos karininko atsargą.

J. Zubkus, dirbdamas universiteto Medicinos fakulteto Ausų, nosies ir gerklės ligų katedroje, parašė ir apgynė pirmąją disertaciją iš savo specialybės, 1934 m. tapo docentu, 1940 m. – profesoriumi. 1941–1943 m. buvo Vytauto Didžiojo universiteto prorektorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1948 m. emigravo į JAV, gyveno Čikagoje, kur 1953 m. spalio mėn. 26 d. mirė.

Buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio (LDK) Gedimino III laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

IGNAS

XIX a. paskutiniaisiais metais ir paskutinėmis dienomis – gruodžio 16-ąją – Radviliškyje gimė Zubkų Ignas. Iki Pirmojo pasaulinio karo jis baigė geležinkelio mokyklos keturis pradžios mokyklos skyrius. 1915 m. kaizerinės Vokietijos kariuomenei okupavus visą Lietuvą, Ignas, kaip vėliau rašė vienoje savo autobiografijoje, pasiliko Lietuvoje su sergančia motina ir penkerių metų jauniausiuoju broliu Jonu. Tėvas su vyriausiuoju sūnumi išvažiavo į Rusiją. Tokiu būdu Ignas, turėdamas 16 metų, liko Zubkų šeimoje pats vy-

Poilsio valandėlė. Sėdi tėvai Agota ir Juozas Zubkai, stovi jų sūnūs Ignas ir Juozas

riausias, turėjo nutraukti mokslą ir pradėjo rūpintis šeimos išgyvenimu. Kaip teigė jis pats, šeimos išlikimo klausimas susikomplicavo – ūkio nuomininkas vokiečių okupacijos metais šeimai nieko nemokėjo, nes vokiečiai rekvizavo visus ūkio javus ir beveik visus gyvulius. Matyt, Zubkų šeimai didelė paspartis buvo tėvo ūkis Linkaičių kaime, kurį vėliau paveldėjo Ignas ir kuriame buvo 20 ha žemės.

Teko ieškoti kito pajamų šaltinio – valdiško darbo. Ignas, kaip jis sako, turėdamas didelį palinkimą prie technikos ir šiojį tokį supratimą apie garvežį (kaip jau žinome, tėvas buvo garvežio mašinistas), buvo paskirtas vandentraukio, vėliau Radviliškio elektros stoties mašinistu. Šiose pareigose ištarnavo iki tėvo sugrįžimo į Radviliškį.

Išėjęs iš tarnybos geležinkelyje, Ignas įstojo į Šiauliuose susikūrusią lietuvių gimnaziją. Neilgai ten pasimokęs, 1920 m. lapkritį įstojo į Lietuvos kariuomenę ir buvo nukreiptas į Karo mokyklą. 1921 m. gruodžio 18-ąją jis baigė tos mokyklos ketvirtąją laidą ir gavo pėstininkų leitenanto laipsnį, paskirtas į Geležinkelio batalioną, kuris bazavosi Radviliškyje.

Batalione Ignas ėjo įvairias kario pareigas. Autobiografijoje jis rašė, kad batalione Mokomosios kuopos kareivius mokė traukos tarnybos, kad dėstydamas pamėgo garvežį ir pasiryžo jį visapusiškai studijuoti. Kaip toliau skaitome, Mokomosios kuopos kareiviai, kurie iš pradžių vos temokėjo rašyti, per devynis mėnesius teoriškai ir praktiškai taip gerai susipažino su garvežiu, kad keli tapo garvežio specialistais ir prie Geležinkelių valdybos komisijos išlaikė egzaminus savarankiškai valdyti garvežį.

Ignas labai norėjo toliau mokytis. Būdamas Geležinkelio batalione, pasirengė brandos atestato egzaminams ir, gavęs mėnesį atostogų, 1924 m. birželio 23 d. eksternu baigė Šiaulių gimnaziją. Autobiografijoje pasigirdamas rašė, kad iš 14 tokiu būdu laikusiųjų egzaminus tik trims tai pavyko.

Gavęs brandos atestatą, 1924 m. rudenį įstojo į Lietuvos universiteto Technikos fakulteto Mechanikos skyrių. Tarnaudamas kariuomenėje ir gyvendamas Radviliškyje, negalėjo sėkmingai studijuoti. 1924 m. gruodžio 1-ąją jis paliko kariuomenę, buvo paleistas į geležkelininkų karininkų atsargą.

Igno asmens byloje yra keli įdomūs Technikos fakulteto

Juozo Zubkaus (tėvo) kapas senosiose Radviliškio kapinėse

dekano, profesoriaus Prano Juodelės pasirašyti raštai Susisiekimo ministerijos Traukos tarnybos viršininkui. Dekanas prašė leisti Technikos fakulteto Mechanikos skyriaus studentui Ignei Zubkui vasaros atostogų metu Radviliškio ruože laikinai eiti garvežio mašinisto pareigas. Paaiškinta, kad jis, tarnaudamas Geležinkelio batalione karininku, buvo traukos instruktoriumi, prie Geležinkelių valdybos išlaikė egzaminus savarankiškai valdyti garvežį. Rašte dekanas pabrėžė, kad šiam studentui tarnyba labai reikalinga, nes tai, ką jis uždirda per vasaros atostogas, sudaro visas jo lėšas mokslui.

Dekano prašymas buvo patenkintas. Ignas autobiografijoje galėjo teisėtai rašyti, kad studentaudamas trijų vasarų atostogų metu po tris su puse mėnesio tarnavo Radviliškio traukos ruože garvežio mašinistu ir nuvažiavo apie 15 000 kilometrų.

Bet atsitiko bėda. 1928 m. balandį sunkiai susirgo Igno tėvas ir, kaip jau žinome, buvo atleistas iš pareigų. Ignei studentavimo metai baigėsi, teko ieškotis darbo. 1928 m. balandžio 25 d. jis parašė prašymą susisiekimo ministrui, prašydamas suteikti tarnybą Radviliškio traukos ruože. Paaiškindamas ministrui, kodėl jam to reikia, teigė: „Pirmiau-

Ignas (dešinėje) anksti savo gyvenimą Radviliškyje susiejo su geležinkeliu. 1918 m.

sia čia mano gimtinė, tarnaudamas Geležinkelio batalione, visą tarnybos laiką išbuvausiame mieste, studentaudamas apie vienuolika mėnesių Radviliškio traukos ruože važinėju garvežio mašinistu. Bet svarbiausia – dabar Radviliškyje gyvena senas, paralyžiuotas tėvas, reikalingas priežiūros.“ Dar pridūrė, kad Radviliškis jo gerai išstudijuotas, čia gavęs tarnybą, galėtų neklaidžiodamas imtis darbo, o betarnaujant praeitų pusantų metų, ir jis gautų universiteto baigimo diplomą. Tuo pačiu universiteto baigimo klausimu 1934 m. Ignas vėl užsiminė apie universiteto baigimą. Nurodė, kad yra išklauses Technikos fakulteto Mechanikos skyriaus nustatytą kursą, atlikęs visus reikalingus praktikos darbus ir išlaikęs 32 egzaminus.

Ministras studento prašymą patenkino. 1928 m. gegužės 21 d. ministerijos Traukos ruožo viršininkas pranešė Radviliškio traukos ruožo viršininkui, kad, ministrui ir Geležinkelio direkcijai sutikus, studentas I. Zubkus nuo 1928 m. birželio 1 d. skiriamas laikinai eiti Radviliškio mašinų ruožo viršininko padėjėjo pareigas su X kategorijos (380 litų) alga. Reorganizavus Susisiekimo ministeriją, atsirado naujų etatų, tad 1930 m. vasario 20 d. I. Zubkus jau ne laikinai paskirtas Radviliškio ruožo viršininko padėjėju. Viršininkui išėjus atostogų ar susirgus, Ignas jį vaduodavo.

Po kelerių darbo Radviliškyje metų Ignas buvo atleistas iš einamųjų pareigų. Nuo 1934-ųjų vasario 1-osios paskirtas Virbalio depo viršininku, bet nuo 1936 m. rugpjūčio 16 d. vėl sugrąžintas į Radviliškį, čia tapo Mašinų ruožo viršininku. Šiose pareigose dirbo iki pat savo tragiškos žūties.

1937 m. sausio 12 d. vyriausiasis geležinkelių direktorius, inžinierius J. Čiurlys pasirašė pažymėjimą lietuvių ir latvių kalbomis, kuriame nurodyta, kad, remiantis Lietuvos geležinkelių konvencija su Latvija, Lietuvos geležinkelių Mašinų ruožo viršininkui Ignei Zubkui reikalinga dažnai važinėti tarnybos reikalais į Latviją ir atgal. Jam išduotas užsienio pasas, kuris būdavo pratęsimas. 1937 m. liepos mėnesį Ignas važiavo į Rygą; vienas iš tos kelionės tikslų – susipažinti su Rygos vagonų dirbtuvėmis bei vagonų dengimu.

Paskutinis Igno Zubkaus gyvenimo laikotarpis Radviliškyje, mano nuomone, buvo reikšmingiausias, gal net įdomiausias jo asmeninime gyvenime. Jis pagaliau tapo

Renginyje miesto progimnazijos patalpose tarp garbingiausių ir aktyviausių radviliškėčių – Ignas Zubkus (sėdi centre su šaulio uniforma)

vienu iš Radviliškio geležinkelio vadovų, buvo žinomas mieste, aktyviai dalyvavo politiniame bei visuomeniniame miesto gyvenime. Jis reikėsi visur – tautinėse ir valstybinėse šventėse, susirinkimuose, minėjimuose, įvairiuose vakaruose, pobūviuose ir t. t. Priklausė įvairioms organizacijoms, buvo Tautininkų sąjungos narys ir ketverius metus vadovavo šios sąjungos Radviliškio skyriui, taip pat ketverius metus buvo Lietuvos šaulių sąjungos Radviliškio kuopos vadas, Sąjungos Vilniui vaduoti Radviliškio skyriaus pirmininkas.

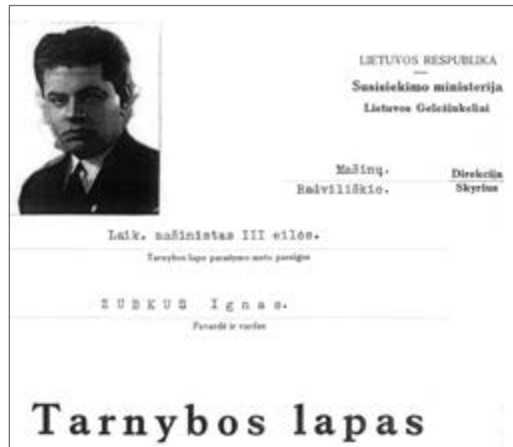
Jo aktyvumas buvo pastebėtas ir įvertintas. Tai įrodo ir jo apdovanojimai. Ignas Zubkus apdovanotas LDK Gedimino IV laipsnio ordinu, Šaulių žvaigždės ordinu ir medaliu, Lietuvos nepriklausomybės jubiliejiniu medaliu, ugniagesių III laipsnio garbės ženkle „Artimui pagalbon“, Latvijos aizsargų nuopelnų kryžiumi.

Yra byla apie jo veiklą ugniagesių tarnyboje. Nuo 1920 m. sausio 1 d. Ignas buvo Geležinkelių bataliono Radviliškyje Ugniagesių kuopos vadas, o nuo 1925 m. – Radviliškio mašinų ruožo kuopos vado pavaduotojas. Jis pelnė raštyškų padėkų už energingą ir sumanų darbą, 1928 m. gegužės 7 d. ir 1932 m. gegužės 1 d. gėsinant gaisrus Radviliškio mieste.

Ignas Zubkus mokėjo lietuvių, rusų, lenkų kalbas, vienoje anketoje minima, kad ir vokiečių kalbą. Be įsigytų teisių savarankiškai valdyti garvežį (apie tai byloja 1924 m. jam išduotas liudijimas), 1926 m. Kaune baigė šoferių kursus prie Amerikos lietuvių prekybos akcinės bendrovės.

1932 m. tarnybos lape įrašytas Igno atsakymas į klausimą apie šeimos sudėtį: vedęs, bet nė vienoje kitoje anketoje nenurodyta, kada vedė. Tik anketoje be datų, žiniose apie atsargos leitenantą, užfiksuota, kad yra vedęs Angelę Krikštanaite. Tikėtina, tai radviliškietiams gerai žinomo mokytojo, visuomenės veikėjo Jono Krikštano sesuo, kilusi iš Karčemų kaimo, mokytoja.

Geležinkelininko Igno Zubkaus tarnybos byloje išlikę keturi dokumentai, kurių turinys ypač atkreipia dėmesį, juolab kad jie turi grifą „slaptai“. Tai – slaptas jo viršininkų susirašinėjimas, susijęs su Zubkumi. Žinant tragišką Igno likimą, tas susirašinėjimas galbūt savo laiku galėjo būti jam lemtingas.

Igno Zubkaus tarnybos lapo fragmentas

Telegrama, pranešusi apie Igno Zubkaus žūtį Radviliškio geležinkelio stotyje

Susirašinėjimo turinio esmė tokia: Vidaus reikalų ministerijos Geležinkelių policijos viršininkas 1940 m. vasario 5 d. parašė raštą Geležinkelių valdybos vyriausiajam direktoriui, teigdamas, kad dėl nuolatinio nesugyvenimo, nesusipratimų tarp Radviliškio mašinų ruožo viršininko Zubkaus ir Radviliškio geležinkelių policijos nuovados viršininko Jagoldo bei jų pateiktų skundų buvo susitarta abu juos iš Radviliškio geležinkelio stoties iškelti. Rašte pranešama, kad nuo 1940 m. sausio 1 d. Jagoldas ir iškeltas iš Radviliškio į Obelių geležinkelių policijos nuovadą. Vyriausiasis geležinkelių direktorius atsakomajame rašte patikslino, kad 1939 m. buvo susitarta abu pareigūnus iškelti iš Radviliškio, bet tai laiku nepadaryta, ir Geležinkelių policijos nuovados viršininkas tik 1940 m. pradžioje iškeltas, todėl dabar nebeliko reikalo iškelti Zubkų.

Toks Geležinkelių valdybos atsakymas nepatiko Policijos departamento direktoriui K. Svilui, kuris 1940 m. kovo 9 d. pakartotinai priminė, kad reikia laikytis susitarimo, ir prašė Zubkų iš Radviliškio vis tiek iškelti – jei ne tuojau, tai bent artimiausiu laiku.

Susirašinėjimas užsitęsė. Paskutinis raštas datuotas 1940 m. balandžio 4 d. Jame Geležinkelių valdyba teigė, kad I. Zubkus kol kas neturi aukštojo mokslo cenzo, todėl susidarė kliūtis parinkti jam kitą vietą, nes skirti jį į žemesnes pareigas nėra pagrindo, būsiąs iškeltas, kai atsiras atitinkama laisva vieta.

Žinome, kas įvyko Lietuvoje po kelių mėnesių: 1940 m. birželio viduryje į kraštą įžengė svetima kariuomenė, Lietuva prarado nepriklausomybę, ir Igno Zubkaus likimą jau sprendė ne savi, o svetimi.

Panagrinėjus anksčiau išvardytus dokumentus, įmanoma išvada, kad jie galėjo turėti Zubkui lemtingos reikšmės. Mat jeigu Igną būtų iškėlę iš Radviliškio, naujoje vietoje jis kurį laiką būtų likęs mažai pastebėtas, nelabai žinomas, todėl gal būtų išvengęs svetimų jėgų represijų. Žinoma, tai tik svarstymai, spėlionės, kai jau žinai, kaip viskas iš tikrųjų susiklostė...

Svetimos valstybės kariuomenės įvedimas į Lietuvą pabudino nepriklausomybės priešininkų jėgas. Išsiplėtė griovimo vėjus viso to, kas tautiška, lietuviška. Prasidėjo pirmieji masiniai suėmimai, kurie visoje Lietuvoje vyko 1940 m. liepos 11–19 d. Į šį sūkurį kartu su kitais pateko ir Ignas Zubkus.

1940 m. liepos 15 d. Radviliškio geležinkelio stotyje jis buvo suimtas. Tegul kalba telegrama, pasiųsta į Kauną: „...liepos 15 d. 14 val. 27 min. Radviliškio stotyje po traukinio N 7 garvežiu metėsi Radviliškio mašinų ruožo viršininkas Zubkus Ignas, 41 metų amžiaus, ir buvo suvažinėtas. Traukinys įvykio vietoje prastovėjo 13 min. Garvežys N24 mašinistas Eitmanavičius Julius, Gailiūnas Jurgis.“

Igno Zubkaus asmens byloje, be minėtos telegramos, yra dar vieno dokumento kopija. Kitą dieną po Igno žūties – 1940 m. liepos 16 d. – buvo pranešta Asmeninio skyriaus viršininkui, Mašinų ruožui ir Taupomajai-skolinamajai kasai, kad Radviliškio mašinų ruožo viršininkas

Ignas Zubkus 1940 m. liepos 15 d. mirė ir nuo mirties dienos yra išbraukiamas iš tarnautojų sąrašų.

Ilgus dešimtmečius apie tą tragediją, įvykusią Radviliškio geležinkelio stoties perone, nebuvo galima nei rašyti, nei tyrinėti, nors tarp žmonių sklido įvairių kalbų. Kai susidarė galimybė atskleisti tikrąją esmę, netikslumai, nors ir atrodytų gana keista, buvo toliau praktikuojami kaip ir pirmąją dieną po žūties: neva Ignas Zubkus mirė, reikia jį ramiai išbraukti iš gyvųjų sąrašų... Net toks autoritetingas leidinys kaip „Lietuvos gyventojų genocidas“ (I tomas, Vilnius, 935 p.) netiksliai informuoja skaitytoją, kad I. Zubkus 1940 m. liepos mėn. buvo suimtas, kalintas Radviliškio kalėjime, kur ir mirė. Zubkų šeimos giminaitis, rašydamas apie brolius („Radviliškio kraštas, 2010, nr. 1(12), p. 5) pateikia dar vieną versiją: Ignas po karo buvo suimtas ir, norėdamas išvengti kalėjimo, pasirinko mirti po garvežio ratais.

Mano požiūriu, tiksliausiai Igno mirtį kvalifikavo, jeigu taip galima sakyti, daugiatomio veikalo „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“ (Vilnius, 2008) autoriai. Rašydamas Igno Zubkaus, kaip atsargos karininko, biografiją, peržiūrėjo archyvinės bylas apie jį ir jo autobiografiją užbaigė tokiu sakiniu: „Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą 1940 m. 07 15 suimtas Radviliškio stotyje, vedamas į kalėjimą puolė po einančiu traukiniu ir žuvo.“

JONAS

Abu vyresnieji broliai gimė Radviliškyje, jauniausias – Jonas – Mažeikiuose.

Tėvo asmens byloje yra išrašas iš Mažeikių katalikų bažnyčios gimimų knygos, kad „1910 m. balandžio 20 d. Mažeikių bažnyčioje kunigas M. Jankauskas pakrikštijo visomis sakramento apeigomis kūdikį vardu Jonas, gimęs 1910 m. balandžio mėn. 1 d. Mažeikiuose. Kūdikis – Radviliškio valsčiaus valstiečių Juozapo ir Agotos gimusi Banevičaitė Zubkų, gyvena teisėtoje moterystėje.“

1925 m. pavasarį Jonas baigė Radviliškio geležinkelio vidurinės mokyklos-progimnazijos keturias klases ir tų pačių metų rugsėjo 1 d. įstojo į Šiaulių berniukų gimnazijos penktąją klasę. Būdamas labai gero elgesio, išlaikė egzaminus iš mokyklos aštuonių klasių kurso su sustiprintu matematikos-gamtos mokslų dėstymu. Gimnazijos pe-

dagogų taryba 1930 m. rugpjūčio 29 d. išdavė jam brandos atestatą, kuris suteikė teisę stoti į aukštąją mokyklą.

Gavęs gražų Vytauto Didžiojo metų brandos atestatą, 1930 m. rugsėjo 7 d. Jonas, gyvendamas Radviliškyje, Sakalausko 12, parašė Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui prašymą priimti į šio universiteto Technikos fakulteto Statybos skyrių. Technikos fakulteto dekanas, baisogalielis Kazimieras Vasiliauskas tų metų rugsėjo 11 d. ant šio pareiškimo užrašė: „Priimtas studentu į Technikos fakultetą.“

Neilgai Jonas studentavo – po metų pašauktas į Lietuvos kariuomenę. 1931 m. rugsėjo 16 d. iš Šiaulių apskrities komendantūros jis atvyko į 8-ąjį pėstininkų pulką. Paskirtas į karininkų aspirantų grupę, tai yra į Karo mokyklą. 1932 m. rugsėjo 27 d. jam suteiktas atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnis, jis paleistas į kavalerijos karininkų korpuso atsargą, išbrauktas iš Karo mokyklos VII karininkų aspirantų laidos sąrašų. Tęsė mokslus Technikos fakulteto Statybos skyriuje. Studentaudamas Jonas ne tik uždarbiaudavo, bet ir gavo atsargos leitenanto laipsnį, 1936 ir 1939 m. atliko pratimus 1-ajame husarų pulke.

Kariuomenės Karo butų valdybos Statybos dalis išdavė liudijimą, kad studentas J. Zubkus, kaip laisvai samdomas dešimtininkas, nuo 1936 m. gegužės 5 d. iki rugpjūčio 15 d. prižiūrėjo Linkaičiuose kariškų trobesių statybas. Kitoje pažymoje teigiama, kad Jonas Zubkus dirbo prie Tautpomųjų valstybės kasų rūmų statybos Kaune, nuo 1938 m. spalio 22 d. iki 1940 m. gegužės 1 d. – statybos darbų vykdymo techninio prižiūrėtojo pareigose.

Atsargos leitenanto Jono Zubkaus asmens byloje yra 1940 m. pradžioje užpildytas atestacijos lapas, kuriame jis vertintas, pateikiant 10 klausimų. Į klausimą apie išsilavinimą karininkas, kuris pildė anketą, užrašė, kad Jonas yra protingas, mandagus, tvarkingas, moralės požiūrių doras, sąžiningas, teisingas, griežto būdo, valstybės ir tautos reikalus supranta ir jiems neabejingas, karinės tarnybos pareigų požiūriu yra drausmingas, autoritetingas, rodo sveiką iniciatyvą, turi gerą atsakomybės jausmą, tinkamai rūpinasi pavaldiniais, sugeba gerai vadovauti būriui. Galutinė atestacijos išvada – tinka aukštesnei vietai.

Tragiškiausią naujausių laikų Lietuvos istorijos dieną –

1940 m. birželio 15 d. – Jonas Zubkus baigė Vytauto Didžiojo universiteto Mechanikos fakultetą. Greta diplomo gavo liudijimą, kurį pasirašė to fakulteto dekanas, profesorius, dr. K. Vasiliauskas ir fakulteto sekretorius, prof. V. Mošinskas. Liudijime nurodyta, kad J. Zubkus paruošė diplominį projektą „Zarasų kurhauzas“. Fakultete projektas įvertintas labai gerai ir viešame posėdyje apgintas. Todėl 1940 m. birželio 15 d. Technikos fakultetas nutarė Jonui Zubkui suteikti diplomuoto statybos inžinieriaus vardą su visomis aukštojo mokslo teisėmis, taip pat teise daryti projektus, atlikti darbus pagal savo specialybę.

Kaip aišku iš spaudos leidinių, vokiečių okupacijos metais Kretingoje, Kaune jis dirbo statybos trestuose inžinieriumi. Priklausė pagrindinei Lietuvos laisvės kovotojų sąjungai (LLKS), platino nelegalią literatūrą, gestapo buvo suimtas, kalintas. Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje dirbo Šiaulių medžio apdirbimo kombinato direktoriumi. 1945 m. rugpjūčio 14 d. suimtas, kalintas Kaune, išvežtas į lagerį Komijoje, po kurio laiko grąžintas į Lietuvą, kalintas Vilniuje, Kaune. 1947 m. birželio 17 d. karo tribunolo nuteistas 10 metų lagerio ir 7 metus tremties. Lagerį ir tremtį praleido Komijoje. 1955 m. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo reabilituotas ir 1959 m. grįžo į Lietuvą. Grįžęs dirbo Panevėžio statybos projektavimo institute architektu. 1969 m. mirė nuo insulto, sulaukęs 59 metų. 1949 m. kovo 26 d. Jono Zubkaus žmona Valerija su sūnumi Gyčiu buvo ištremti į Altajų. 1957 m. paleisti, abu grįžo į Lietuvą.

Autoriaus pateiktos dokumentų kopijos, jo, taip pat Irenos Stavskytės-Kazlauskienės ir Viešosios bibliotekos archyvo nuotraukos

Šaltiniai

- Centrinis valstybės archyvas (CVA). F. 380, ap. 2, b. 443; f. 390, ap. 22, b. 53, ap. 3, b. 3099; ap. 5, b. 3105, b.3098; ap. 8, b. 266, 530; f. 631, ap.7, b.316, b.8065; f. 1160, ap. 1. B. 13943, 13944, 13945.
- *Lietuvos kariuomenės karininkai. 1918–1953.* T. 8. Vilnius, 2008, p. 315–316.
- *Lietuvos gyventojų genocidas.* T. 1. Vilnius, 1998–2014, p. 935; t. II. Vilnius, p. 469; t. IV. Vilnius, p. 565.

VIDMANTAS VALIUŠAITIS,
filologas, žurnalistas, radijo stoties
„Laisvoji banga“ vyriausiasis redaktorius

TRIS KARTUS REPRESUOTAS

Žurnalas „Radviliškio kraštas“ ne kartą yra maloniai atvėręs savo puslapius pasakojimams apie kraštiečių likimus istorijos audrose. Nuo Baisogalos kilusi Valiušaičių šeima – ne išimtis. Norėčiau papasakoti jauniausiojo iš šios šeimos – Adolfo Valiušaičio – gyvenimo dramą.

Adolfas Valiušaitis

„Lietuvėlės nebėr“

Nikodemo ir Emilijos Damaševičiūtės Valiušaičių sūnus Adolfas gimė 1923 m. rugsėjo 23 d. Juodupių kaime, Baisogalos valsčiuje, Kėdainių apskrityje. 1936 m. baigė Baisogalos progimnaziją ir toliau mokytis išvyko į Kauno „Aušros“ berniukų gimnaziją.

1940-ųjų gimnazijos pabaigtuves, kurios įvyko birželio 15-ąją – Lietuvos okupacijos dieną – prisimena Kazys Bobelis: „Tą dieną, šeštadienį, Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijoje buvo numatytos iškilmingos abiturientų išleistuvės ir gimnazijos mokslo metų pabaiga. Mano tėvas pulkininkas Jurgis Bobelis, Kauno komendantas, atvežė mane ir brolių į gimnaziją. Kadangi jis buvo gimnazijos tėvų komiteto pirmininkas, turėjo ta proga pasakyti kalbą. Jam kalbant, priėjo vienas jo adjutantų ir kažką pasakė. Tėvas kalbą nutraukė ir paaiškino, kad turi išvykti. Pamojavo ranka ir išėjo. Gimnazijoje pajutom sukrėtimą. Direktorius pasakė: „Šiandien daugiau kalbų nebus. Ir jūs eikite namo.“ Nepasakė, kad Lietuva užimama, bet supratom, kad atsitiko kažkas nepaprasto.“¹

Išėję į Laisvės alėją, „aušrokai“ gimnazistai pamatė pasikeitimų. Kazys Bobelis: „Prie soboro, buvusios Jgulos bažnyčios, pamatėm daugybę rusų tankų. Didžioji dalis buvo sugedę. Kareiviai stoviniavo, rūkė „machorką“, kiti – taisė. Sukiojosi moteriškės, daugiausia žydų tautybės, su gėlių „bukietais“. Bėgiojo aplink, dalijo gėles rusų kareiviams. Nešė pieno, degtinės, davė maisto. Tų tankų ir tankistų buvo pilna visur: Laisvės alėjoje, Parodos gatvėje, Žaliakalnyje... Kai kurie tankai į Parodos kalną, atrodė, negalėjo užvažiuoti – vis sustodavo. Taisė išlipę vienmarškiniai kareiviai. Kiti šoko, dainavo, „šnapsą“ gėrė nesivarždami. Butelius laikė tiesiog rankose. Tada pirmąsyk pamatėm, kaip rusų kareiviai šoka „kazačioką.“²

Pasakoja kitas 1940 m. laidos „Aušros“ gim-

nazijos abiturientas Gerardas Binkis: „Paskiau parėjau namo. Sakau, „tetyte, mačiau rusų tankus“. Jis paprašė nuvesti į vietą, iš kurios galėtų matyti ir jis. Gyvenom Žaliakalnyje, Prūsų gatvėje. Iš ten – netoli iki Vileišio aikštės. Nuo ten gerai matėsi K. Petrausko gatvė. Ja nenutrūkstama kolona vienas pas-kui kitą riedėjo tankai. Tėvelis artyn nebėjo. Žiūrėjo per tą aikštę į tolį, tylus pastovėjo. „Lietuvėlės nebėr“. Tiek tepratarė...“³

„Vykdė antisovietinį darbą“

Adolfas svajoto apie ekonomikos ar teisės mokslus. Tačiau okupacija tuos planus sujaukė. Vyresniojo brolio Juozo patartas, rinkosi „praktiškesnius“ tiksluosius mokslus. Tais pačiais metais Adolfas įstojo į Kauno aukštesniąją technikos mokyklą. 1942 m. pradėjo studijuoti statybą Kauno valstybiniame Vytauto Didžiojo universitete.

Mokėsi gerai, buvo aktyvus visuomenininkas, gerbiamas ir žinomas studentų bei dėstytojų. Buvo išrinktas Akademinio sporto klubo (ASK) pirmininku. 1945 m. rugpjūčio 27 d., įtarus Adolfą priklausant antisovietinei pogrindžio organizacijai „Lietuvos partizanų sąjunga“ (LPS), NKVD jis buvo suimtas. Tris mėnesius kalintas ir tardytas. Apie Adolfą šį tą pasako tardymo protokolai.

NKVD leitenanto Prudniakovo 1945 m. rugsėjo 21 d. surašytame protokole skaitome:

„**Klausimas:** Kokiomis kalbomis kalbate?

Atsakymas: Kalbu lietuviškai, o taip pat suprantu ir galiu kalbėti prancūzų ir rusų kalbomis.

Klausimas: Kokia kalba norite duoti parodymus?

Atsakymas: Parodymus galiu duoti rusų kalba.“⁴

Po pirminio tardymo, NKGB leitenantas Vasiljevas 1945 m. rugsėjo 11 d. priima nutarimą dėl kaltinimo pateikimo, kuria-

¹VALIUŠAITIS, V. Veikiame gestapo vardu, pulkininke. *Lietuvos žinios*, 2012, birž. 25 d.

²Ten pat.

³VALIUŠAITIS, V. Lietuvėlės nebėr. Tragiškieji istorijos metai. *Lietuvos žinios*, 2011, birž. 20 d.

me konstatuojama, kad surinkta pakankamai duomenų apie tai, jog Adolfas Valiušaitis „yra pagrindinės kontrrevoliucinės organizacijos narys, palaikė ryšius su kitais tos organizacijos nariais ir vykdė antisovietinį darbą tarp Kauno miesto gyventojų“. „Tvirtinu“ – pasirašo NKGB Kauno miesto viršininkas, papulkininkis Voroncovas⁵.

Enkagėbistas pateikia kaltinimą ir reikalauja prisipažinti: „Jūs areštuotas už dalyvavimą nacionalistinėje organizacijoje, veikiančioje antisovietiniame pagrindyje. Duokite apie tai smulkius parodymus.“ Adolfas: „Jokiai antisovietinei nacionalistinei organizacijai nepriklausiau ir šiuo klausimu nieko neturiu pasakyti.“

Baudžiamąjį persekiojimą nutraukė

Įdomus ir šeimos istorijai svarbus 1945 m. spalio 5 d. tardymo protokolas. Verta jį pacituoti plačiau:

„*Klausimas*: Kur jūs buvote, kai Vokietija pradėjo karą prieš Sovietų Sąjungą?

Atsakymas: Iki karo pradžios aš buvau gydomas ligoninėje Kaune. Iš ligoninės mane išleido 1941 m. birželio 17 d. Aukštesniojoje technikos mokykloje išlaikiau I kurso įskaitas ir birželio 22 d. išvykau į Juodupių kaimą pas savo motiną. Grįžęs namo birželio 22-osios vakarą sužinojau, kad Vokietija, nepaskelbusi karo, užpuolė Sovietų Sąjungą.

Klausimas: Iš kur jūs tai sužinojote?

Atsakymas: Jau sugrįžus apie tai man pasakė artimieji, kurie sužinojo per radiją, nes turėjo namuose radijo aparatą. Girdėjo Molotovo kalbą.

Klausimas: Argi Kaune jūs nežinojote, kad prasidėjo karas?

Atsakymas: Vykdamas į namus, Kaune apie tai dar nežinojau, sužinojau tik namuose.

Klausimas: Žinoma, kad vokiečiai [jau] 4 val. ryto 1941 m. birželio 22 d. bombardavo Kauną. Tuo metu jūs dar buvote Kaune,

tai kaip jūs nežinojote, kad prasidėjo karas?

Atsakymas: Iš Kauno išvykau ryte traukiniu. Stotyje girdėjau, kad bombos krito oro uosto rajone, tačiau mieste nukritusių bombų nemačiau. Žmonės kalbėjo, kad vyksta Raudonosios armijos manevrai.

Klausimas: Kai 1941 m. birželio 22 d. sugrįžote namo, kas iš jūsų brolių buvo namuose?

Atsakymas: Namuose buvo Jonas ir Antanas, pastarasis taip pat birželio 22 d. parvažiavo namo iš Kėdainių, kur gulėjo ligoninėje.

Klausimas: Kur buvo kiti jūsų broliai, kai grįžote namo?

Atsakymas: Vincas buvo stacionariai gydomas vienoje iš Kauno ligoninių ir namo sugrįžo keletu dienų vėliau nei aš. Petras gyveno ir dirbo Vilniuje, kokiame darbe – nežinau. Juozas gyveno Kaune, dirbo banke. Bronius gyveno Telšiuose. <...>

Klausimas: Ką jūs veikėte 1940–1941 metais?

Atsakymas: Drauge su broliu [Vincu] mokiausi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje.

Klausimas: Mokydamiesi aukštesniojoje technikos mokykloje jūs su Vincu gyvenote viename bute?

Atsakymas: Taip, kai mokėmės 1940 metais Kaune, su Vincu aš gyvenau viename bute.

Klausimas: Kokius nelegalius lapelius tuo metu jis davė jums skaityti?

Atsakymas: Jokių nelegalių lapelių jis man nedavė ir aš tokių [dalykų] pas jį nemačiau.

Klausimas: Kokioms nelegalioms antisovietinėms organizacijoms jūs priklausėte 1940–1941 metais?

Atsakymas: Aš niekada nepriklausiau jokioms nelegalioms organizacijoms.

Klausimas: Kokioms nelegalioms organizacijoms 1940 m. priklausė jūsų brolis Vincas?

Atsakymas: Man nėra žinoma, kad jis būtų priklausęs kokioms nors nelegalioms organizacijoms. <...>

Klausimas: Į kokią nelegalią antisovietinę organizaciją jūs įstojote po to, kai Lietuva tapo išvaduota iš vokiškųjų okupantų?

Atsakymas: Aš nebuvau įstojęs į jokią organizaciją, kai Raudonoji armija išvadavo Lietuvą nuo okupantų vokiečių.⁴⁵

⁴Adolfo Valiušaičio baudžiamoji byla Nr. 993/5245. LYA. F. K-1, ap. 58, b. P623, l. 20.

⁵Ten pat. l. 17.

*Onutė ir Adolfas Valiušaičiai.
Kaunas, 1947 m.*

Ir taip toliau. Nieko nereikalingo. Adolfas nieko neišdavė, pats neįklumpo į prieštaravimus. Bylos sudaryti sovietų saugumas jam neįstengė. NKVD pareigūnų papulkininkio Razausko, kapitono Sieryj ir leitenanto Prudniakovo 1945 m. lapkričio 28 d. pasirašytame nutarime nurodoma „baudžiamąjį persekiojimą Adolfo Valiušaičio atžvilgiu nutraukti ir iš įkalinimo vietos paleisti“⁶.

Prisegė „buožės“ etiketę

Nepaisant to, kad areštas kiek sutrukdė Adolfo mokslus, studijas jis sėkmingai tęsė toliau, aktyviai veikė visuomeniniame universiteto gyvenime. Vadovaudamas akademiniam sporto klubui, Adolfas susipažino su Kauno universiteto krepšinio komandos kapitone, studente medike Ona Petronyte. 1947 m. metais jie susituokė. Dar būdami studentai susilaukė dviejų vaikų – dukros Žiedūnos ir sūnaus Alvydo. 1949 m. baigę Kauno universitetą, abu išvyko dirbti į Klaipėdą. Adolfas dirbo Klaipėdos statybos trešte. Netrukus

po paskyrimo, kaip gabus ir perspektyvus jaunas specialistas, gavo tresto vyriausiojo inžinieriaus pareigas. Atstatinėjo karo metu sugriautą Klaipėdos senamiestį.

Tačiau sovietų saugumas iš savo akiračio jo nepaleido ir toliau ieškojo būdų, kaip Adolfą sukompromituoti. MGB įgaliotinis Klaipėdos sričiai papulkininkis Vukolovas 1951 m. sausio 18 d. kreipiasi raštu su grifu „visiškai slaptai“ į savo viršininką Vilniuje papulkininkį Grišinę, prašydamas „išsiųsti archyvinės tardymo bylas pagal kaltinimus Valiušaičiui Vladui, Nikodemo s., ir Valiušaičiui Adolfui, Nikodemo s., abu gimę Juodupių kaime, Kėdainių rajone, Šiaulių apskrityje. Bylos reikalingos pasidaryti tardymo protokolų kopijas ir pasirengti aukščiau nurodyto Valiušaičio areštui.“⁷

Jau 1951 m. Adolfas nuteisiamas lygtinai, pažeminamas pareigose ir dar išskaitoma jam atlyginimo dalis tariamai „už chuliganizmą“, nors faktiškai tai buvo sovietinio saugumo atsakas į jo „netinkamas pažiūras“ ir „reakcingą socialinę kilmę“. Požiūrį į žmogų būdingai atspindi Šeduvos rajono Vykdomojo komiteto 1951 m. spalio 22 d. saugumo pareikalavimu išduotas pažymėjimas, kurio potekstėje jau galima išskaityti nuosprendį: „Šeduvos rajono Vykdomasis Komitetas pažymi, kad pil. Valiušaitis Adolfas, s. Nikodemo, gim. 1923 m. Juodupių k., Augmenų apyl., Šeduvos rajone. Kilęs iš buožių šeimos. Jo tėvai turėjo 30 ha žemės ūkį, 6 karves, 4 arklius, kuliamažą arklinę mašiną ir naudojosi samdomąja darbo jėga.“ Pasirašo pirmininkas Inčiūra ir sekretorius Sirtautas⁸.

Nė žodžio, kad tai našlės ir jos užaugintų 17 vaikų ūkis. Be to, jau prieš dvejus metus apleistas ir paliktas likimo valiai, gelbėjantis nuo „tarybinio pavasario“ – 1948 m. gegužės 22–23 d. vykdytos masinio trėmimo operacijos koduotu pavadinimu „Vesna“ („Pavasaris“). Prisegus „buožės“ etiketę Stalino laikais išsiteisinti jau nebuvo galima.

⁵Ten pat, l. 36–40.

⁶Ten pat, l. 76.

Arvydas Anušauskas, istorikas ir sovietinių represijų tyrinėtojas, pažymi, kad „dau-guma žmonių buvo atrenkami išstremti ne dėl to, kad rėmė rezistenciją, o diegiant komunistinės ideologijos postulatą „likvi-duoti buožiją kaip klasę“ (t. y. pasiturinčius valstiečius). Šių valstiečių nuosavybės ir darbo suvokimas buvo nesuderinamas su komunistinėmis dogmomis.“⁹

Juodupių Valiušaičius vargu ar galima būtų laikyti pasiturinčiais. Jų buvo tiesiog per daug, kad 30 ha ūkis būtų galėjęs laiduoti pasiturimą gyvenimą. Vien didelio atka-kumo ir sunkaus šeimos darbo dėka ūkis laikėsi, nebuvo praskolintas, išvaržytas ir gal tik simboliškai įstengė remti savaran-kiškai į mokslus besikabinančią jaunąją kartą. Tačiau ideologiniu atžvilgiu bolševi-kių išvada buvo apdairi: jie suprato, kad lie-tuvių šviesuomenės, kilusios iš darbštaus lietuviško kaimo ir įgijusios išsilavinimą, komunistinėmis utopijomis apkvailinti ne-pavyks. Reikėjo tuos žmones atskirti fiziš-kai – sunaikinti, įkalinti arba išstremti, kad nedarytų „neigiamos įtakos“ priverstinai kolchozinamai ir proletarinamai Lietuvai.

„Komunistų partiją reikia paleisti“

Tuoju po Vengrijos sukilimo 1956-aisiais Adolfas suimamas trečią kartą. Šį kartą – už „antitarybinės agitacijos veiklą“. Adolfo Valiušaičio baudžiamojoje byloje Nr. 19669 daug detalių, parodančių atmosferą, kurio-je vyko politiniai susidorojimai su okupaci-niam režimui neįtikusiais žmonėmis.

Į KGB Klaipėdos poskyrį 1956 m. gruodžio 6 d. atvyksta Apolinaras Jankauskas, to paties Statybos tresto Nr. 5, kuriame dirbo ir Adolfas Valiušaitis, profsąjungos pirmi-ninkas, TSKP narys, darbininkų kilmės, iš-silavinimas – 4 klasės. KGB tardytojo vyr. leitenanto Vitkaus rusiškai surašytuose parodymuose skaitome:

„**Klausimas:** Ką jūs norite pareikšti KGB or-ganams?

Atsakymas: KGB organams noriu pareikšti, kad Statybos treste Nr. 5 gelžbetonio ga-minių viršininku dirba Adolfas Valiušaitis, tėvavardžio nežinau. Jis yra aršiai antitary-biškai nusiteikęs žmogus.

Klausimas: Kuo pasireiškia jo antitarybinė veikla?

Atsakymas: Antitarybinė Valiušaičio veikla pasireiškė štai kuo.“¹⁰

Uolus įmonės komunistas KGB įstaigai rapor-tuoja apie grėsmes, kurias tarybų valdžiai ke-lia Adolfas Valiušaitis. Tarp jų – 1956 m. Ven-grijos įvykių palankus vertinimas, aiškinimai, esą greitai „tokia padėtis bus ir Lietuvos TSR“. Negana to. Jankauskui atrodo, kad kai kurie Valiušaičio veiksmai darbe „panašūs į sąmo-ningai vykdomą kenkėjiškumą“ („действия по работе похожи на вредительство“). Kodėl? Todėl, kad įmonės darbuotojams priklaus-o dėvėti guminius batus. Tuo metu Valiušai-tis batų išdavimą sąmoningai vilkina („выдачу этих сапог нарочно тармозит“), tuo sukel-damas darbininkų nepasitenkinimą.

Kitas statybos tresto bendradarbis Vytau-tas Klinga, nepartinis, įmonėje dirbantis lipdytoju, kilęs iš valstiečių vidutiniokų („из крестьян середняков“, skirtingai nuo Adolfo, kuris – iš „buožių“), 8 klasių išsilavi-nimo, KGB tardytojui apie tą patį įvykį taip pasakojo: „Valiušaitis pradėjo pasakoti apie politinius įvykius Vengrijoje, kad Vengrijoje komunistų partija paleista ir sukurta nauja partija. Toliau Valiušaitis pasakė, kad Sovietų Sąjungos komunistų partiją taip pat rei-kia paleisti, ji labai susitepusi ir jis niekada į tokią partiją nestotų. Kai bus paleista šita partija, aptaškyta nekaltų žmonių krauju, tada ir Valiušaitis bus partijos narys.“ O Jankauskui Adolfas rėžęs tiesiai: nors jis – „statybos tresto profsąjungos pirmininkas, tačiau į pareigas buvo ne žmonių išrinktas, o pastatytas iš viršaus. Todėl jeigu būtų tikra partija, jo šiose pareigose nelaikytų, jo

⁷Adolfo Valiušaičio stebėjimo byla Nr. 993/5245. LYA. F. K-1, ap. 58, b. P6957, l. 10.

⁸Adolfo Valiušaičio baudžiamoji byla Nr. 19669. LYA. F. K-1, ap. 58, b. P9624, l. 18.

⁹ANUŠAUSKAS, Arvydas *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius, 2012, 202 p.

partijos bilietas taip pat krauju suteptas, jis pats nepartinius žmones įdavinėja. Kai bus paleista Sovietų Sąjungos komunistų partija, visi partiniai bus išvaryti.“¹¹

„Socialistinė sistema neturi perspektyvų“

Pakartotinai liudyti sovietų saugumui prieš A. Valiušaitį A. Jankauskas ateina gruodžio 24 d. (per pačias Kūčias!). KGB majorui Burjanui įmonės profsąjungos pirmininkas dėsto: „Kas jis pagal socialinę kilmę – nežinau, bet kaip asmenį Valiušaitį pažįstu gerai iš darbo treste. <...>

Klausimas: Papasakokite viską, kas jums žinoma apie Adolfą Valiušaitį.

Atsakymas: Man, kaip darbuotojui statybos tresto, kuriame dirba ir Valiušaitis, žinoma, kad jis, kaip inžinierius, darbuotojų ir tarnautojų apibūdinamas kaip savo darbą išmanantis specialistas, statybos klausimais nusimano. Tačiau su darbuotojais elgiasi išdidžiai („высокомерно“), pasireiškia pagyrūniškumo elementų („элементов хвастовства“), puikuojasi tuo, kad baigė universitetą, <...> ne visiškai nuoširdus („не совсем чистоплотен“) savo moraliniu elgesiu.“¹²

Jankauskas tęsia Valiušaičio „nusikaltimų“ sąrašą: „Valiušaitis ėmė kalbėti, kad Vengrijoje komunistų partija paleista, kad ten įvyko valstybinės santvarkos pasikeitimas. Be to, jis piktai atsiliepė apie [Sovietų Sąjungos] komunistų partiją, kalbėjo, kad komunistų partiją taip pat reikia paleisti, kadangi ji yra susitepusi. Žmonių trėmimai iš Lietuvos – kompartijos darbas. Kreipdamasis į mane, kaip į komunistą, Valiušaitis pavadino mane lietuvių tautos išdaviku, [pasakė], kad mano partijos bilietas suteptas nekaltų žmonių krauju <...>.

Klausimas: Ar jums žinoma daugiau atvejų, kada Valiušaitis kalbėjo antitarybiškai?

Atsakymas: Ne, nežinoma. Tarp darbuo-

tojų sklandė gandų, kad Valiušaitis nusiteikęs antitarybiškai, tačiau kam konkrečiai iš darbuotojų apie tokius faktus žinoma, aš nežinau.

Klausimas: Ar jums žinoma kokiomis sąlygomis gyvena Valiušaitis, kaip jis apsirūpinęs materialiai, kokia jo šeima?

Atsakymas: Valiušaičio butas labai geras, miesto centre, gerai apstatytas, šeima apsirūpinusi („чувствуется достаток“). Jo žmona dirba poliklinikos vedėja, matosi, – kultūringa, inteligentiška moteris. Jie turi du vaikus <...>.“¹³

Kitas Aldofo Valiušaičio darbo kolega Boleslovas Kazlauskas, TSKP narys, žemesnio išsilavinimo („с низшим образованием“), valstiečių vidutinių kilmės („из крестьян середняков“), stalių cecho viršininkas, taip papildė A. Jankausko informacijas KGB kontorai:

„Pastebėjau Valiušaičio nesveiką nusiteikimą („нездоровое настроение“) socialistinės sistemos Lietuvos respublikoje atžvilgiu. <...> Mūsų akivaizdoje [jis] ėmė reikšti nepasitenkinimą darbininkų gyvenimo sąlygomis, lygino darbininkų materialinę padėtį Smetonos režimo metais su padėtimi socialistinėje tarybinėje Lietuvoje. Jis pareiškė, kad prie Smetonos režimo materialiniu atžvilgiu darbininkai gyveno žymiai geriau negu dabar. Ryšium su tuo, jis, Valiušaitis, išreiškė tokią mintį, kad socialistinė sistema neturi tolimosios vystymosi perspektyvų.“¹⁴

Ėmėsi „efektyvių priemonių“

O štai jaunosios kartos atstovo – komjaunuolio Levino, Chaimo Moisejevičiaus, darbininkiškos kilmės, 7 klasių išsilavinimo, restorano „Baltika“ muzikanto – 1956 m. gruodžio 18 d. parodymai apie tai, ką jis girdėjo 1953 m. vasario 16 d. (sic!) stovėdamas prie bufeto Klaipėdos restorane „Viktorija“. KGB vyr. operatyviniam įgaliotiniui leitenantui Grišinui jis tvirtino matęs, kaip „vyriausioji virėja („шеф-повар“) Bogdanova, Paša

¹⁰LYA. F. K-1, ap. 58, b. P9624, l. 42.

¹¹Ten pat, l. 54–55.

¹²Ten pat, l. 47–48.

Nikolajevna, ėmė [Adolfą Valiušaitį] auklėti, sakydama: „Tu, jaunas žmogus, nešioji universiteto baigimo ženkleį, tarybų valdžia tau davė išsilavinimą, o elgiesi netinkamai („недостойно“). Į tai Valiušaitis atsakė: „Tarybų valdžia man išsilavinimo nedavė, aš jį gavau dar iki tarybų valdžios („это было до Советской власти“).“¹⁵

Liudytojas Pinčugovas Fiodoras Semionovičius, TSKP narys, Statybos tresto Nr. 5 partinės organizacijos sekretorius, vidurinio išsilavinimo, neturtingų valstiečių kilmės („из крестьян бедняков“), gimęs Torčilovo kaime, Velikije Luki srityje, Rusijoje, gruodžio 25 d. KGB tardytojui pateikė tokių duomenų:

„Iš teigiamos pusės apie Valiušaitį man žinoma tai, kad jis išsilavinęs žmogus, kaip inžinierius – taip pat raštingas, savo sritį išmano. Jis baigė, rodos, Kauno politechnikos institutą ar universitetą, tiksliai nežinau. <...> Politiniu atžvilgiu žmogus – nepatikimas. <...> Valiušaitis pradėjo kalbėti apie tai, kad darbininkai prie Smetonos režimo dirbo geriau, materialiniu atžvilgiu buvo aprūpinti žymiai geriau negu prie tarybų valdžios. Čia aš pradėjau jam prieštarauti, sakiau, kad jis kalba niekus („говорит чепуху“), Valiušaitis tada ėmė lyginti TSRS darbininkų materialines sąlygas su Skandinavijos šalių gyvenimo lygiu, pabrėždamas, kad ten – kapitalistinė sistema, o žmonės neva gyvena geriau negu TSRS.“¹⁶

KGB majoras Burjanas apklausinėja partinės organizacijos sekretorių toliau: „Ar jums žinoma, kokių auklėjamojo pobūdžio priemonių per administracijos, profsąjungos liniją ir pan. buvo imtasi dėl Valiušaičio? Jeigu jums kas nors apie tai žinoma, papasakokite smulkiau.“

Atsakymas: Man asmeniškai nėra žinoma, kad Valiušaičiui būtų taikytos efektyvios auklėjamojo pobūdžio priemonės, tiek administracijos, tiek profsąjungų linija.¹⁷

KGB majoras, išsiaiškinęs, kad „efektyvių priemonių“ prieš kaltinamąjį imtasi nebuvo, pritaiko jas pats – nusprendžia iškelti „baudžiamąją bylą prieš Valiušaitį Adolfą, Nikodemo sūnų, pagal požymius nusikaltimo, numatyto RSFSR BK 58-10 str. 1 d. ir pradėti tyrimą.“¹⁸

1956 m. gruodžio 29 d. Adolfas suimamas. Pagrindas – KGB vyr. tardytojo kapitono Vinokurovo gruodžio 30 d. nutarimas: areštuoti už tai, kad „savo pažįstamųjų rate vedė antitarybines kalbas, siekdamas diskredituoti tarybų valdžią ir Komunistų partiją“.¹⁹

Pripažino, kad nuteisė nepagrįstai

Įsidėmėtina, kad Adolfas apkaltintas pažeidęs Rusijos Socialistinės Federacijos Sovietinės Respublikos – RSFSR – įstatymą! Dera priminti, kad tas baudžiamojo kodekso 58 straipsnis buvo patvirtintas 1926 (!) metais ir numatė mirties bausmę arba laisvės atėmimą už politinius („kontrrevoliucinius“) nusikaltimus prieš Sovietų Sąjungą, tuo metu valdomą Stalino. Sovietams okupavus Baltijos šalis, šio straipsnio nuostatos buvo imtos taikyti ir Lietuvos, Latvijos bei Estijos piliečiams, traktuojant, kad jų tėvynė – Rusija, kuriai jie turėję būti lojalūs ir iki 1940 m. aneksijos. Naudojant šį straipsnį, sovietų okupacijos metais buvo represuota ir sušaudyta arba išsiųsta į lagerius per 140 tūkst. Lietuvos piliečių. Tarp jų – ir broliai Valiušaičiai: Juozas, Petras, Vladas, Vincas, Adolfas. Nors Rusijoje iki tol, kol rusų tankai neatvažiavo jų „išvaduoti“, visi nebuvo net lankęsi...

Kagėbistinis „tyrimas“, suprantama, baigėsi Adolfo nuteisimu ir įkalinimu. 1957 m. balandžio 13 d. LTSR Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų kolegija pagal RSFSR BK 58-10 I dalį (antisovietinė propaganda ir agitacija) nuteisė jį 5-eriems metams kalėjimo.

Adolfas kalėjo Mordovijoje, Javas vietoje. Su nuosprendžiu nesitaikstė, jį ap-

¹³Ten pat, l. 49, 51.

¹⁴Ten pat, l. 94–95.

¹⁵Ten pat, l. 83–84.

skundė. Chruščiovo „atlydžio“ politikos pasekmės palietė ir Adolfo likimą. Jo baudžiamojoje byloje saugomas TSRS generolinio prokuroro pavaduotojo A. Mišutino 1959 m. rugsėjo 14 d. priežiūros tvarka pareikštas protestas („Протест, в порядке надзора“)²⁰ LTSR Aukščiausiojo Teismo prezidiumui „по делу Валушайтиса“ (dėl Valiušaičio bylos). Įtakingas pareigūnas iš Maskvos „paprašė“ atšaukti LTSR Aukščiausiojo Teismo kolegijos 1957 m. balandžio 12–13 d. nuosprendį ir A. Valiušaičio bylą nutraukti, „nesant jo veiksmuose nusikaltimo sudėties“ („за отсутствием в его действиях состава преступления“).

Maskvos vietininkai Lietuvoje „signalus iš centro“ skaityti mokėjo. LTSR Aukščiausiojo Teismo prezidiumas – pirmininkas Deksnys, nariai Zimanas, Čapskis ir Blažys, dalyvaujant LTSR prokuroriui Galinaičiui, nedelsdami susirinko į posėdį ir jau rugsėjo 24 d. iš naujo „išžiūrėjo“ („рассмотрел“) Adolfo Valiušaičio bylą. Nustatė („установил“): liudininkų Levino, Vaskovo, Jankausko, Klingos, Kazlausko, Pinčugovo, Ivanovos parodymų „negalima laikyti Valiušaičio kaltės įrodymais“ („нельзя признать как доказательство вины Валушайтиса“)²¹. Be to, tarp pagrindinių liudininkų Jankausko ir Klingos bei nuteisotojo būta asmeninių sąskaitų („имелись личные счета“). Prezidiumas konstatavo, kad „ikiteisminiame tyrime Jankauskas ir Klinga davė plačius ir ryškius parodymus („развернутые и яркие показания“), tačiau teisme juos pakeitė“. Taip pat pažymėjo, kad „Valiušaitis neprisipažino esąs kaltas ir parodė, kad nebuvo antitarybiškai nusistatęs, o tik kritikavo netinkamus vadovus. Kaip darbuotojas charakterizuojamas teigiamai.“ Nesant duomenų, kurie pagrįstų jo kaltę, „tenka pripažinti, kad jis nuteistas nepagrįstai.“²²

Prezidiumo nutarimo formuluotė – identiška tai, kokios „paprašė“ A. Mišutinas:

¹⁶Ten pat, l. 98–99.

¹⁷Ten pat, l. 100–101.

¹⁸Ten pat, l. 4.

¹⁹Ten pat, l. 2.

²⁰Ten pat, l. 294.

²¹Ten pat, l. 303.

²²Ten pat, l. 305.

Adolfas Valiušaitis Mordovijoje. 1958 m.

LTSR Aukščiausiojo Teismo kolegijos 1957 m. balandžio 12–13 d. nuosprendį atšaukti ir A. Valiušaičio bylą nutraukti, „nesant jo veiksmuose nusikaltimo sudėties“.

Tačiau trejus metus iš žmogaus gyvenimo išbraukė. Kalinimas neišvengiamai paliko pėdsaką ne tik šeimai, bet ir tolesniam Adolfo asmeniniam gyvenimui. „Politiškai nepatikimo“ asmens etiketė Adolfą persekiojo visą likusį gyvenimą. Grįžusiam į Klaipėdą užimti jo profesinį pasirengimą atitinkančias pareigas buvo trukdoma. Dirbo statybose techninės priežiūros inžinieriumi. Pomėgis sportui išliko. Daugelį metų jis buvo antrosios pagal pajėgumą Lietuvoje futbolo komandos Klaipėdos „Granitas“ klubo pirmininkas.

Drauge su broliais per keliolika metų Palangoje pasistatė namą. Išėjęs į pensiją, su žmona persikėlė ten gyventi. Buvo aktyvus politinių kalinių ir tremtinių organizacijos Palangoje narys. Mirė 1996 m. rugpjūčio 26 d. Palangoje, palaidotas Klaipėdoje, Joniškės kapinėse.

INA STUOGĖ,
dr., Gyvulininkystės instituto vyresnioji mokslo darbuotoja

SKRAIDYKLININKAS IŠ POCIŪNĖLIŲ

Šiandien lėktuvais skraido daugybė žmonių. Vieni – pilotai, stjuardai, kiti – keleiviai, dar kitiems nė nereikia orlaivių – jie tiesiog svajotojai... Bet visiems jiems patinka skraidyti, jie negali atsispirti dangaus traukai, visada apgaubtai paslapties šydu, kurį trokšta praskleisti. Ir aš pamėginsiu pakelti vieną šio šydo kampą, glaudžiai susijusių su Radviliškio kraštu – papasakoti apie skraidyklininką, aviatechniką, Sraigtasparnių remonto bazės specialistą Zigmą Bakanauską.

Zigmas Bakanauskas

Susipažinau su Zigmu Bakanausku kiek netikėtomis aplinkybėmis prieš kelerius metus Kaune, Lietuvos aviacijos muziejuje, vieną labai šaltą žiemos pavakarę, kai buvo pristatoma lietuvių kilmės kosmonauto-instruktoriaus-bandytojo Aleksejaus Jelisejevo (Kuraičio) knyga „Gyvenimas – tai lašas jūroje“. Iškart pakarėjo labai graži ir nuoširdi Zigmo šypsena, skvarbus, sakališkas gerų akių žvilgsnis, kuklumas, nepaprastai optimistiškas požiūris į gyvenimą.

...Žodis po žodžio, išsikalbame su Zigmu. Pasirodo, turime daug bendrų pažįstamų, vaikščiojome tais pačiais takais, Zigmas Bakanauskas bendravo ir su mano pusbroliu, tragiškai žuvusiu lakūnu Vytautu Lapėnu. Dar iki šiol Zigmo dirbtuvėse stovi nebaigtas sukonstruoti panašus autotranžiras.

Zigmas Bakanauskas – skraidyklinio sporto pradininkas Lietuvoje, pirmąją skraidyklę sukonstravęs jau 1973 metais. Su draugais bendraminčiais jas darė, tobulino bei išbandydavo prie Nemuno, netoli Raudondvario (Kauno r.). Ten ir dabar tebeauga kriaušė, į kurią jam teko kristi ir smarkiai susižaloti. Bet tai tik sustiprino norą skraidyti, tobulinti skraidymo aparatus. Dangaus trauka beribė...

Prieš mane vėrėsi nuostabus, kupinas pavojų, o kartu nepakartojamai žavus žmogaus, įgyvendinusio savo vaikystės didžiąją svajonę, pasaulis. Žmogaus, kuris gimė Radviliškio krašte, netoli Baisogalos esančiame gražiame Pociūnėlių kaime, didelėje Marijos Petkevičiūtės-Bakanauskienės ir Zigmo Bakanausko šeimoje. Šeima sulaukė penkių vaikų: Zigmo, Virgutės, Audrutės, Ričardo ir Algirdo. Zigmo mama Marija 2009 metais išleido Čikagoje savo knygą „Prisiminimai: XIX amž. pradžia – 2006“ (tai atsiminimai apie tragišką pasiturinčios giminės istoriją, kuri nepaliks abejingo nė vieno, kas bent kiek prie jos prisilies, apie gyvenimą pokario metais Pociūnėliuose, Baisogaloje, darbą Gudžiūnuose ir kita).

Zigmas – vyriausias iš penkių vaikų, tad jam su tėvais, kol augo broliai ir seserys, teko anksti pradėti pagrindinius ūkio darbus. Nuo pat jaunystės buvo aktyvus, turintis organizacinių savybių, ambicingas jaunuolis: stebindavo jo aktyvumas ir mokykloje, ir kaimo gyvenime. Kartą su draugais net ožką ant vietinės parduotuvės stogo užkėlė! Niekas ir nesužinojo, kaip tas gyvūnas ten atsidūrė... Zigmas jodinėdavo, domėjosi medžiokle,

pirmasis įsigijo motociklą, su kuriuo lakstydavo vieškeliais kartu su bičiuliais. Dar besimokydamas Pociūnėlių vidurinėje mokykloje, ėmė groti bosine gitara ir su ke-turiais klasės draugais įkūrė ansamblį „Šaiba“. Atėjęs į Pociūnėlių mokyklą muzikos mokytoju dirbti maestro Vilimui Malinauskui, „Šaiba“ virto populiariu tuo metu estradiniu ansambliu „Brio“ (muzikinis terminas, reiškiantis „linksmas, gyvas, nuotaikingas“). Nuo anų laikų šie entuziastai vis tebebendrauja. Zigmo brolio Ričardo Bakanausko gyvenimas taip pat nuo pat mažumės susijęs su menu – šoku: daug metų tautinių šokių ansamblio „Pynimėlis“ vadovas, kartu su maestro Vilimo Malinausko vadovaujama liaudiškos muzikos kapela „Žvangulis“ apkeliaavo visą Lietuvą, koncertavo Argentinoje, Urugvajuje, Sicilijoje ir kitur.

Kraštietis, įgyvendinęs savo svajonę skraidyti

Vyriausiosios pociūnėliečių Bakanauskų atžalos žvilgsnis vis dažniau krypdavo į dangų, į debesis, Zigmas mėgdavo iš popieriaus lankstyti baltus lėktuvėlius ir leisti pavėjui. Mokykloje buvo technikos būrelis – ir čia Zigmas būdavo pirmas, konstruodavo įvairius prietaisus, lėktuvų modeliukus. Susirašinėdavo su Vilniuje veikusio Moksleivių technikos būrelio nariais, iš jų gaudavo brėžinių, pagal kuriuos su draugais darydavo įvairius skraidančius aparatėlius. Kartą, kaip pasakojo skraidyklininkas, „padarytas aitvaras net kelias paras iškabėjo vieno kilometro aukštyje, pririštas prie medžio!“

Taip svajonės apie aviaciją jau ir nebeapleido smalsaus, žingeidaus Zigmo Bakanausko. 1969 metais jis baigė vidurinę mokyklą. Nusprendė stoti į Ukrainoje buvusią Sasovo pilotų mokyklą, bet neįstojo. Tuomet pasirinko Kauno 22-ąją technikos mokyklą ir tapo aviamechani-

Skraidymų pradžia. Su paties pasidaryta skraidykle. 1974 m., Netonys, Kauno r.

ku. Vėliau – tarnyba sovietinėje armijoje, vedybos su žmona Rima, sūnų Beno ir Polio gimimai. Beje, Polis pavadintas Polio Bensono garbei – autožiro (užsienyje populiarios skraidymo konstrukcijos) autoriaus garbei. Šiuo metu sūnus Polis seka tėvo pėdomis: yra lenktynininkas-konstruktorius, konstruoja žiedinėms lenktyinėms savo plieninį žirgą. Įspūdingas automobilis!

Ir visą laiką Zigmas liko ištikimas svajonei apie aviaciją. Antrą kartą stojo į Sasovo pilotų mokyklą, deja, vėl nepavyko... Konkursai tada būdavo didžiuliai – 20 žmonių į vieną vietą! Tačiau aviacija iš jauno vyro minčių vis tiek nesitraukė. Zigmas pradėjo dirbti kariniame dalinyje Nr. 36859 Kaune, kuriame buvo kapitaliai remontuojami ir išbandomi malūnsparniai (šiandien ten įsikūrusi UAB Helisota). Tuo metu Sovietų sąjunga plačiai prekiaavo jais visame pasaulyje. Toje pačioje vietoje dirbo 20 metų, iki pat Nepriklausomybės paskelbimo. Šiame dalinyje buvo atrinktas ir išsiųstas du kartus dirbti į Indiją, vėliau į Etiopiją, Čekoslovakiją, Afganistaną.

Kai Zigmas kalba apie tuos laikus, jo akys nušvinta, tarsi skaitytų įdomiausias knygos puslapius: apie nuostabius Indijos žmones, fakyrus, gyvenimą ir darbą neįprastai sudėtingomis sąlygomis, tvoskiant nenusakomam karščiui; apie tai, kaip, skrendant lėktuvui, jam teko prisirišti virve ir bandyti su kūju išlaisvinti užstrigusį lėktuvo ratą; kaip Adis Adebos viešbutyje, aštuoniems vyrams sulipus į liftą, tas neišlaikė, krito, bet...

Zigmas Bakanauskas padėjo „Lituanicos“ kopiją parengti skrydžiui per Lietuvą. 2013 m., Kauno aerodromas

LR Seime, Parlamento galerijoje, atidarant Radviliškio krašto fotoparodą „Pradžia“. Zigmas Bakanauskas, vienas iš jos autorių, stovi pirmas iš dešinės. 2015 m.

viskas baigėsi sėkmingai; kaip Džibutyje pateko į ten tada vykusią karo neramumų sūkurį, kai nebuvo nei vandens, nei maisto; kaip vyrai skrisdavo žuvų gaudyti ežere, truputį atsigėrę gėlo vandens patys, skubėdavo nešti draugams dykumoje; kaip krito malūnsparnis, kaip reikėjo išgyventi, surasti bei pataisyti gedimus... Ir dar daug kitų kvapą gniaužiančių istorijų, iš kurių, pasak Zigmo, „puikų serialų būtų galima sukurti“.

Apie serialų užsiminta neatsitiktinai. Zigmui Bakanauskui nesvetima ir kino operatoriaus profesija. Jam teko dirbti su legendiniu režisieriumi Jonu Jurašu Kauno dramose teatre – filmavo spektaklių repeticijas. Dirbo ir su aktoriumi-režisieriumi Remigijumi Sabuliu, kai buvo kuriami vaidybiniai filmai, spektakliai. Kilometrai filmuotos medžiagos, aibė nuotraukų šio kraštiečio sukaup-tame archyve kantriai laukia savo pristatymo valandos.

Ir dabar tebemėgsta fotografuoti, filmuoti – kur bebūtų, kur beeių. Šiomet, balandžio 15 dieną, Lietuvos Respublikos Seime, parlamente buvo atidaryta Pasaulio kultūros diena ir Etnografinių regionų metams paminėti skirta Radviliškio krašto fotodrobių paroda „Pradžia“. Dvi fotodrobės buvo Zigmo Bakanausko.

Jis aktyviai dalyvauja Kauno aviacijos veteranų draugijos veikloje. 2014 metais padėjo parengti skrydžiui per Lietuvą vieną iš trijų lėktuvo „Lituanica“ kopijų, dažnai paskraido Pociūnų bei Kauno aerodromuose lėktuvais ar skraidyklėmis, leidžiasi parašiotu. Vakarais sėda su draugais ant dviračių ir mina pedalus po 30–50 kilometrų. O darbas dirbtuvėse, kur pas auksinių rankų meistrą žmonės vis eina ir eina taisyti savo prietaisų, kaip pats aviacijos veteranas skraidyklininkas sakosi, jam yra „pats geriausias poilsis“.

Zigmas Bakanauskas – patyręs medžiotojas, įkūręs vieną iš geriausių medžiotojų būrelių Kaišiadoryse ir jam vadovavęs 30 metų, visuomet lydymas savo ištikimo šuns Dako. Ne tik myli gyvūnus, bet juos ir dresuoja. Turėjo šešką Ciongą, sakalą Delį, šikšnosparnį, jau 16 metų pas jį gyvena vėžlys. Viskam užtenka laiko.

Kartą jo paklausiau, kaip suspėja visu tuo domėtis, viską padaryti, taip aktyviai gyventi. „Man įdomu. Įdomu gyventi. Įdomu išbandyti ką nors nauja. Gal tai adrenalinas „veža“... Nieko įspūdingo aš nepadariau, tiesiog įdomu gyventi...“ – paaiškino.

Išgirstas atsakymas man tarsi susišaukė su jau minėto kosmonauto Aleksejaus Jelisejevo mintimis: „Prisimindamas tai, kas pragyventa, klausiu savęs: kas buvo mano gyvenime įdomiausia? Ir dabar galiu atsakyti, kad įdomiausia buvo pažinti nauja.“ Žmonių, pasišventusių savo svajonei, dideliems ir prasmingiems siekiams bei darbams, gyvenimo vertybės sutampa.

Niekada nebūčiau net pagalvojusi, kad likimas suves su šiuo iš Radviliškio krašto kilusiu, Lietuvos aviacijos istorijoje žinomu skraidyklininku, kartu labai paprastu, kukliu, tvirtų moralinių vertybių žmogumi, įgyvendinusi savo svajonę skraidyti. Tai puikus pavyzdys mūsų jaunimui, kad savo kilnius siekius tikrai galima įgyvendinti ir Lietuvoje, gyventi prasmingai. Gražus

įrodymas ir vyresniems žmonėms, kad labai įdomu gyventi, nesvarbu, kiek metų turint – atradimai atsiveria už kiekvieno kampo, reikia tik panorėti pažvelgti, kas ten yra, įdėti savo triūso, būti smalsiam ir bandyti, kol pasiseks...

Gyvenime nėra nieko neįmanomo. Kiekvienas gimdamas esame tarsi lkaras, atsispiriantis nuo uolos ir skrendantis link Saulės, sklendžiantis gyvenimo spinduliuose. Ir tik nuo mūsų pačių priklauso, ką sudėsime į šį skrydį, vadinamą GYVENIMU, ir ką gausime šio skrydžio pabaigoje...

Autorės nuotraukos

Iš skraidyklių istorijos

O. Lilienntalis dar XIX a. pabaigoje bandė svoriu valdomais aparatais atsiplėšti nuo žemės (pirmąjį aparatą pagamino 1891 m.). Jis įsibėgėdavo ir šokdavo nuo kalno. Nepaisant sparčios aviacijos raidos, žmonės svajojo apie laisvus skrydžius. 1951 m. amerikietis F. Rogalo užpatentavo skraidomąjį aparatą su trikampio formos sparnu. Kadangi savo forma jis priminė graikišką raidę delta, ilgą laiką buvo vadinamas deltasparniu. Po kelerių metų laisvo skrydžio entuziastai amerikiečiai D. Mileris, B. Bennetas, australiečiai B. Mojiesas, D. Kilbornas patobulino „Rogalo aitvarą“ ir pradėjo skraidyti nuo smėlio kopų bei tempiami katerio. 1971-aisiais D. Kilbornas pasiūlė valdymo trapecijos konstrukciją, kietai sujungtą su karkasu. Taip skraidyklė įgavo formą, panašią į šiuolaikinę, ir įsitvirtino kaip daugeliui prieinama aviacijos sporto šaka.

1972–1973 m. R. Aleksiejus, V. Ramelis, R. Maciulevičius, V. Silevičius, J. Kriaučiūnas, S. Čivilis, A. Miklaševičius pirmieji Lietuvoje pasigamino ir Švenčionyse, Vilniaus apylinkėse bei Strėvos upės šlaituose išbandė skraidyklę. 1973 m. Vilniaus inžinerinio statybos instituto (VISI) pirmakursiai K. Baltrietis, R. Bakanauskas ir T. Milašius pasigamino skraidyklę iš polietileninės plėvelės. 1974 m. Z. Bakanauskas pakilo savo darbo skraidykle Kauno rajone. Pirmieji skrydžiai – nuo Šeškinės kalno šlaitų Vilniuje, Kaune – Netonyse, skraidyklę į orą pakeldavo ir tempdami motociklu. Entuziastų daugėjo. Kauno politechnikos institute (KPI) K. Valiulio-Petkevičiaus iniciatyva 1975 m. buvo įkurta skraidyklių sekcija, kur studentai patys konstravo

ir bandė skraidykles. 1977-aisiais sušauktas pirmasis respublikos skraidyklių mėgėjų sąskrydis. Konferencijos metu įkurtas visuomeninis skraidyklių pilotų komitetas, jo pirmininku išrinktas S. Prialgauskas. Suorganizuotos pirmosios Lietuvoje skraidyklių sporto varžybos. 1978 m. Aviacijos sporto federacija pagaliau pripažino skraidyklių sporto komitetą. Oficialus Netonių skraidyklos įforminimas 1980 m. tapo vienu iš pagrindinių ir lemiamų veiksnių jau kitais metais įkurti SDAALR finansuojamą skraidyklių klubą. Tais pačiais metais surengtas pirmasis oficialus respublikos čempionatas.

Ilgainiui jau kasmet buvo rengiamos varžybos, sąskrydžiai ir stovyklos, kur kartu su kitais sportininkais varžėsi ir kėlė savo meistriškumą Lietuvos skraidūnai. Nuo 1981 m. Lietuvoje organizuojami oficialūs šalies čempionatai, kuriuose aktyviai dalyvauja pilotai iš įvairių šalių. Lietuvos komanda savo kvalifikaciją kelia kaimyninių šalių, Europos ir pasaulio čempionatuose bei varžybose,

Neįmanoma išvardyti visų žmonių, prisidėjusių prie skraidyklių sporto vystymo. Tarp jų yra ir Zigmas Bakanauskas, baisogalių skraidūnų klubo nariai, kiti su Radviliškio kraštu susiję entuziastai. Ne visi bandymai buvo sėkmingi, mokytasi iš savų klaidų, tačiau net ir skaudžiausios patirtys skatino technikos raidą, paliko gilų pėdsaką šio sporto istorijoje.

(Pagal www.aviacijospasaulis.lt)

Kada ir kokiomis aplinkybėmis atsirado Žardelių kaimas, nėra tiksliai žinoma. Pavadinimas, manoma, yra kilęs nuo Žardės upelio vardo, o pastarasis, tikėtina, nuo žodžio „žardas“ (tai – aptvaras gyvuliams ganyti arba įrenginys šieniui džiovinti). 1556 m. sudarytame Upytės valsčiaus inventoriuje nei Žybartų, nei Užuožerių vaitystėse tokio kaimo dar nėra nurodyta. Pirmosios žinios apie jį aptinkamos 1886 10 30, kuomet gyventojai nutaria iš Radvilonių dvaro savininko Fridricho fon Roppo išsipirkti Žardelių kaimo žemes. Matininkas Rozentalis visam kaimui išmatavo 32 dešimtines ir 2 249 sieksnius žemės. Minėtame inventoriuje taip pat pažymima, kad šis kaimas yra iškeltinis ir ribojasi su barono Roppo, Dervelių bei Žybartų kaimų žemėmis. Matyt, Radvilonių dvaro savininkas fon Roppas tą gatvinį-rėžinį kaimą įkūrė dar baudžiavos laikais (Roppai Radviloniams ėmėsi vadovauti 1819 m.). Iš pradžių gyventojams buvo išdalyta po 3 ha dirbamos žemės, vėliau leista iškirsti krūmynus ir dar papildomai kiekvienai šeimai primatuota po 2 ha. Tokie nedideli žemės ploteliai niekaip nepajėgė išmaitinti gausių šeimų. Pasak Joanos Danutės Janeliūnaitės-Skriptienės, „žmonės galėjo išsilaikyti tik po 1 karvę ir po vieną arklį. Kada reikėdavo arti žemę, susikinkydavo kaimynai po 2 arklus ir apardavo žemę sau ir kaimynui.“

Senieji kaimo gyventojai buvo nagingi staliai, kailių išdirbėjai, kalviai. Matyt, Roppas čia žemės skyrė tiems amatininkams, kurie jam buvo reikalingi prie dvaro statybų. Su dvaru susisiektą Radvilonių miško traktu. Jo pakelėje, viename jaunuolyne, baronas Roppas buvo įrengęs fazanų veislyną. Vilius Tribulas, gyvenantis Medikonių kaime, prisimena šeimoje išlikusį pasakojimą, kaip jo prosenelis, važiuodamas mišku, užsimojęs botagu ir nukirtęs fazaną, giedantį ant medinės tvoros stulpo. Ponas labai pykęs ant jo už tokį poelgį.

Kadangi žemės žardeliečiai turėjo mažai, o šeimos – didelės (tam įtaką darė katalikų bažnyčios mokymas), pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo darbas Radvilonių dvare. Anot aukšto caro valdžios pareigūno K. Gukovskio, dvaro amatininkams Panevėžio valsčiuje buvo mokami didesni atlyginimai negu paprastiems baudžiauninkams arba ordinarininkams (pastarieji ateidavo į dvarus pavieniui arba su šeimomis ir dažniausiai neturėdavo jokio asmeninio turto). Tas pats valdininkas tvirtina, kad darbas dvare buvo sunkus: melžėjoms rankomis tekdavo pamelžti apie 20–30 karvių, tampyti sunkius pieno bidonus, piemenėliams kas dieną iki pat šalnų reikėdavo ga-

Žardeliai šiandien

GINTAUTAS PABILIONIS,
istorikas

ŽARDELIAI

Tai pasakojimas apie seną gatvinį-rėžinį, dabar ties išlikimo riba atsidūrusį Radviliškio rajono Pakalniškių seniūnijos kaimą. Publikaciją inicijavo, kaimo senbuvės Joanos Danutės Janeliūnaitės-Skriptienės prisiminimų sukaupė žinoma šeduvė, etnokultūros puoselėtoja Emilija Brajinskienė.

Žardeliečio
Vincos Guoko
žmona

nyti didžiules kaimenes raguočių, pulkus paukščių, vyrai nuo ankstauro ryto iki vėlyvo vakaro triūsavo dvaro laukuose. Radvilonių dvarininko Roppo baudžiauninkai iki pat baudžios panaikinimo buvo sunkiai išnaudojami. Yra išlikęs sparnuotas Roppo posakis: „...Valgyk už vieną, o dirbk už tris...“ Net panaikinus baudžios, Radvilonių dvaro ponas nenorėjo ilgai pripažinti Kauno gubernijos valdžios numatytą lengvatų dvaro valstiečiams.

Koks sunkus darbas, tokia nelengva ir buitis: dažnos ligos, traumos, prastas valgis bei apsirengimas labai sutrumpindavo baudžiauninkų gyvenimą. Dažniausiai skambėdavo ne dainos, o liūdesio persmelktos godos apie sunkią dalią. Todėl nenuostabu, kad ir Šeduvos valsčiaus, kuriam priklausė Žardelių kaimas, gyventojai prisidėjo prie 1863 m. sukilimo. Nors pastarasis žiauriai nuslopintas, bet caras buvo priverstas imtis keleto pakeitimų, palengvinančių valstiečių gyvenimą. Vienas iš tokių – leidimas jiems išsipirkti žemę. Tai ir padaryta 1886 m.

Žardeliečių buitį nuo to laiko labai pasikeitė – jie tapo tikri savo žemės šeimininkai. Patys tuos sklypus geriau patarėdavo, įdirbdavo, pradėjo naudoti pažangesnę žemėnaudą. Aišku, jie negalėdavo taikyti 9-laukės žemės įdirbio sistemos kaip Radvilonių dvaro savininkas, nenaudojo mineralinių trąšų, bet vis dėlto žemės derlingumas smarkiai padidėjo. Ne tik augino daržoves, bet ir pradėjo sėti

linus, šienauti gyvuliams. Iš grubiai apdirbto lininio audinio įsitaisydavo drabužį, skobdavo klumpes, siūdavo nagines. Dūminėse pirkiose atsirado krosnys, nes, panaikinus baudžios ir atsilaisvinus darbo jėgai, laisvesni amatininkai dirbdavo ne tik pagal sutartį dvare, bet ir pas savo kaimynus. Atsirado galimybė parduoti ir savo derliaus likutį.

Rimto atgarsio susilaukė 1905 m. revoliuciniai įvykiai Rusijoje. Gana stiprus nepatenkintų valstiečių judėjimas buvo Šeduvos valsčiuje, neaplenkęs Žardelių kaimo. Streikavo ir Radvilonių dvaro darbininkai. Pagrindiniai reikalavimai buvo ekonominio pobūdžio, bet vis garsiau reikėsi politiniai motyvai: laisvos spaudos, susirinkimų, mitingų laisvės. Nuvilnijo streikų banga per Radviliškį, Šeduvos valsčiaus dvarus. Tų neramumų pasekmė – kai kas pakeista nuostatiuose raštuose, mokslo dalykų dėstyme magistratams priklausančiose mokyklose, katalikų bažnyčioje.

Didelių išbandymų žardeliečiams atnešė vokiečių okupacija Pirmojo pasaulinio karo metais. Labai išaugo įvairios prievolės: miško paruošos darbų, produktų tiekimo, kelių tvarkymo. Buvo uždarytos mokyklos, apribotos katalikų bažnyčios teisės. Gyventojai smarkiai nukentėjo nuo įvairiausių rekvizicijų. Karas nualino kraštą ir jo žmones.

Pralaimėjus 1863 m. sukilimui, caro valdžia ilgiems dešimtmečiams uždraudė lietuvišką spaudą. Leista spausdinti laikraščius, būtiną dalykinę informaciją tik kirilica. Tokiomis sąlygomis išplito knygnešių veikla. Nors Žardeliai ir buvo nuošalyje nuo žymiausio knygnešio Jurgio Bielinio maršruto, kuris tiesėsi per Pakalniškius, Meldinius ir Rozalimą, tačiau kaimo žmonės spaudą gaudavo paskaityti iš kunigo, poeto, knygnešių globėjo Juozo Šnapščio-Margalio, gimusio gretimame Margių kaime, bei iš kiek toliau gyvenusio knygnešio Petro Mečionio. Knygnešiai iš Tilžės daugiausia atgabėdavo elementorių, maldaknygių, įvairių skaitynėlių. Vaikus mokydavo tėvai, vėliau kaimas samdydavo daraktorius. Nuo 1890 m. Šeduvos valsčiuje išplinta daraktorių mokyklų tinklas. 1911 m. gretimame Šileikonų kaime, Bistrickų sodyboje, įsteigta daraktorinė mokykla, kurioje mokytojavo Glemžaitė. Nuo 1919 m. Šeduvoje pradeda veikti progimnazija, kur mokslas buvo mokamas (150 litų per metus). Žardelių kaimo jaunimas XX a. 2–3 dešimtyje lankė Žybartų kaime, Seniulienės sodyboje, įsikūrusią mokyklą, kur mokytojavo Balys (Boleslovas) Plungė. Iš Žardelių čia mokėsi Adelė Praniulytė, Bronislovas ir

Stanislovas Kalvaičiai, Leonas Guokas. Vėliau, pastačius mokyklą Derveliuose, kaimo jaunimas ėmė lankyti ją.

Karo negandų prispaustos kariaujančios pusės, kaizerinė Vokietija ir carinė Rusija, susilaukė dar stipresnių smūgių – abiejose šalyse įvyko revoliucijos. Vokietijos kariuomenė traukėsi, o sovietinės Rusijos plačiai puolė Vakarų kryptimi. Laikiniai nusistovėjęs frontui ir vokiečių administracijai leidus, 1918 m. žiemą Vilniuje surengtas visos Lietuvos steigiamasis seimas, kuris atkūrė Lietuvos valstybę Vokietijos sudėtyje. Rusijos kariuomenė atnaujino puolimą ir užėmė žymią Šiaurės Lietuvos dalį su Šiauliais. Šioje teritorijoje patriotiniai jausmai maišėsi su komunistinėmis idėjomis. Šeduvos valsčiuje buvo sudaryta komunistinė darbininkų taryba, tiesa, vokiečiams atnaujinus puolimą, ji greitai likviduota. Jaunajai Lietuvos valstybei, padedant Vokietijai, reikėjo apginti savo kraštą nuo Tarybų Rusijos puolimo bei Beronto-Avalovo dalinių, todėl buvo pašaukti Lietuvos savanoriai. Keliasdešimt jų į karą išėjo ir iš Žardelių apylinkių.

Pasibaigus karui, žardeliečiai puolė kurti savo ūkius, statydami naujus namus, svirnius, jaujas. Steigėsi patriotinės organizacijos, laikraščiai, atidarytos naujos mokyklos. Žybartų kaimo gyventojų mokytojo ir meni-

ninko Balio Plungės iniciatyva 1927 m. įsteigtas gausus šaulių būrys, jungęs 19 narių. Jo veikloje dalyvavo ir žardeliečiai. Kaip rašė to meto šaulių laikraštis „Trimitas“, „...Žybartų kaimo būrys gana veiklus. Turi savo chorą, ruošiasi kariškai, rengia gegužines, paskaitas“. Pasirodė laikraščiai: „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“, „Ūkininko patarėjas“, „Karys“. Tuos laikraščius žardeliečiai prenumeruodavosi arba gaudavo paskaityti iš kaimynų. Linksčiau pradėjo gyventi ir kaimo jaunimas. Kaip matyti iš Šeduvos bažnyčios knygų, XX a. 2–3 dešimtmėčiais padidėjo jungtinių skaičius Žardelių kaime: ištekėjo Elena Punytė, Ona Rožėnaitė, Marijona Kairytė.

Tikslesnės informacijos apie Žardelių kaimo gyventojus randame iš 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo. Remiantis jo duomenimis, šiame kaime buvo 11 ūkių, kuriuose gyveno 54 gyventojai. Kaimas turėjo savo kapinaites, ten paskutinis žmogus palaidotas tuoj po Antrojo pasaulinio karo. Karklais apaugusiose jose stovėjo keli kryžiai. Tarybinio laikotarpiu, statant karvėdes, kapeliai buvo visiškai sunaikinti.

Išsamų pasakojimą apie Žardelių kaimą pateikė Joana Danutė Janeliūnaitė-Skriptienė, tai sužinojusi iš savo motinos Elenos Punytės-Janeliūnienės. Ji teigia, kad

Žardelių kaimo jaunimo nuotrauka: pirmoje eilėje iš kairės į dešinę – Apolonija Punytė, geriausia kaimo dainininkė, audėja ir mezgėja, Povilas Guokas, statybininkas ir stalius, Elena Baltrušaitytė, geriausia apylinkės siuvėja, Rudaitis, apylinkės muzikantas, be kurio neapsieidavo visi Žardelių kaimo jaunimo susijėjimai, Teklė Guokaitė-Kalvaitienė, gera siuvėja, antroje eilėje iš kairės – Boleslovas Praniulis, vėliau tapęs karininku, Monika Kairytė, jauna mirusi, Antanas Pūnis, geras stalius, dirbęs kraičių skrynias ir spintas, Saliomėja Guokaitė, Juozas Kairys. Apie 1927 m.

Antano Pūnio ir Adelės Praniulytės vestuvės. Sėdi iš kairės Stanislovas Škikas su žmona, Adelė Praniulytė-Punienė su vyru Antanu, Povilas Baltrušaitis su žmona, stovi iš kairės Apolonija Janulevičiūtė su nežinomu jaunuoliu, Aldona Ruplytė, Klemensas Rožėnas, Antanina Janulevičiūtė, Jonas Janulevičius, Stasė Kalvaitytė, Boleslovas Praniulis, Janina Kildienė, Antanas Aleksandravičius, Teodora Praniulytė, Bronislovas Kalvaitis, nežinoma mergina ir Kazimieras Kilda. 1938 m.

kaime tvartai ir jaujos būdavo statomi iš molio. Molis slūgsodavo Žardeliuose negiliai. Išėmus gilius jo duobes, atsirado linmarkės. Iš molio savo gyvenamus namus pasistatė kaimo kalvis Baltrušaitis bei Prunskus.

Visų pastatų stogai buvo dengti šiaudais. Danutės tėtis Adolfas Janeliūnas nusipirko garo katilą („paravyką“) ir zeimerį lentelėms pjauti. Atvažiavęs vienais metais per vasarą pripjovė medinių lentelių tiek, kad visas kaimas jomis stogus apsidengė. Vėliau, jau prie sovietų, stogai buvo uždengti šiferiu. Joanos Danutės Janeliūnaitės-Skriptienės žodžiais, „kaimo kelią prižiūrėdavo patys gyventojai. Kiekvieną šeštadienį jis būdavo nušluojamas. Šluodavo visi gyventojai iš eilės, kam kada priklausė, kad sekmadienį ant jo nebūtų nei šiukšlių, nei šiaudų. Sekmadieniais žmonės tuo keliu važiuodavo į bažnyčią ar turgų, kur kam reikėjo.“

Prie kiekvieno namo darželiuose, kurie būdavo apjuosti tvoromis, žydėjo įvairiaspalvės gėlės. Prie kiekvieno kiemo būdavo pasodintas vaismedžių sodas. Koks grožis pavasarį, kai sužydėdavo obelys ir vyšnios... Beveik visi žardeliečiai turėdavo pirtes, kuriose maudydavosi po dienos darbų. Klojimus paprastai statydavo dešinėje kelio pusėje, toliau nuo gyvenamųjų namų bei tvartų – taip saugotasi gaisrų, nes jaujos galėdavo užsidegti nuo krosnių ir kuliųjų mašinų, varomų garo katilais.

Kaimo gyventojai buvo katalikai. Gegužės mėnesį sueidavo visi į būrį ir giedodavo gegužines pamaldas. Vasaros pavakariais miško pakraštyje, pušynėlyje, vadinamame Gurbele, susirinkdavo kaimo jaunimas. Ten buvo aptverta aikštelė ir padaryti suoliai. Iš Rudbalos ateidavo muzikantas Rudaitis, kuris grojo armonika, o jaunimas šokdavo ir dainuodavo liaudies dainas. Vasarą pas Butkevičienę į Žybartus atvažiuodavo jos sesuo mokytoja iš Panevėžio, kuri aplinkines mergaites mokydavo dainuoti iš natų. Dainuodavo tuomet ir kompozitorių harmonizuotas Maironio eiles. Apolonija Punytė turėjo stiprų balsą – kuomet uždainuodavo su Žardelių merginomis, skambėdavo visa Radvilonių miško palaukė. Žybartuose buvo ir dainingų vyrų. Kai tik jie išgirsdavo žardelietes dainuojančias, tuoj ir patys užtraukdavo. Tuomet visi sueidavo į Gurbelę ir prasidėdavo gegužinė.

Kiekviena šeima užsiaugindavo daržovių, javų ir linų. Gaspadoriai laikydavo po vieną arklį, karvę, po keletą

avių, kiaulių, vištų. Turėdavo ir mėsos, ir vilnų. Vilnas ir linus moterys per žiemą susiverpdavo, o pavasarį pradėdavo austi iš tų siūlų. Taip mergaitės ir moterys prisiausdavo rankšluosčių, staltiesių, lovatiesių, net tautinių juostų. Mokėdavo labai gražių rinktinių audimo raštų. Prisiausdavo milų, drobių, nusipirkdavo čerkasų ir siūdavosi drabužius. Darbinį drabužį patys mokėdavo pasisiūti, o kostiumus, sukneles siūdavo keliaujantys siuvėjai. Iš lininių siūlų moterys nusimegdavo užuolaidėlių, kurias išsiuvinėdavo rožėmis, rūtomis bei tulpėmis. Kaimo jauniems vyrams tekdavo dirbti ir prie Ežerėlės upelio kasimo, gilinimo darbų. Lietuvos valdžia mokėdavo daugiau negu padiniams darbininkams, todėl upelis buvo greitai iškastas. Žardelių kaimo gyventojai prie ūkio darbų nieko nesamdydavo, nes buvo gausios šeimos ir užtekdavo savų darbininkų.

Kaimo pradžioje gyveno Prunskai. Jų visi pastatai, kaip jau minėta, buvo drėbti iš molio. Prunskai buvo gana neturtingi. Prunskienė susiverpdavo, išsiausdavo iš pakulų audinių ir atsinešdavo pas Punienę, kad ši pasiūtų suknelių, nes pastaroji turėjo rankinę siuвамąją mašiną. Tas sukneles nudažydavo juodalksnių ar ažuolo žieve – būdavo rudos spalvos. Toliau stovėjo Punių namas, kuriame gyveno Vincentas Punis su žmona Saliomėja bei trimis vaikais. Gimdydama ketvirtą vaiką Saliomėja mirė ir paliko dukterį Apoloniją 5 metų, sūnų Antaną 4, dukterį Eleną 2 metukų. Vincentas naujos žmonos neieškojo. Tuomet broliui padėti iš Radvilonių dvaro grįžo sesuo Kotryna, kuri pas Roppus dirbo šeimininke. Kotryna pas dvarininkus dirbo 10 metų ir buvo užsidirbusi 1000 rublių, kurie, įvykus revoliucijai Rusijoje, prapuolė banke. Už Punių sodybos stovėjo Minikavičių trobos. Tai buvo didelė šeima – 8 asmenys. Užaugę du sūnūs prieš Pirmąjį pasaulinį karą išvažiavo į Ameriką. Prasigyvenę išsikvietė ir vieną iš seserų. Kitos ištekėjo arba išvyko į Rygą uždarbiauti. Sesuo Elžbieta iš Rygos parsivežė sau vyrą latvį Ruplį, kuris su žardeliečiais nelabai draugavo. Tačiau jo būta tvarkingo – pasistatė naują namelį, mūrinį tvartą ir klojimą. Elžbieta gospadoriavo Žardeliuose, o vyras daugiausia dirbo Kreivakiškio dvarelyje, pas latvį Krūminį. Už Minikavičių gyveno vyras ir žmona Daukšos. Daukša buvo stambus vyras, bet didelis tinginys ir laidokėlis. Joana Danutė Janeliūnaitė-Skriptienė pasakoja, kaip Daukšienė viena bulves kasdavo. Atvažiavęs jos vyras nugriūdavo ant žemės ir garsiai šaukdavo, kad labai pavargęs.

Kaimo senbuvė Adelė Praniulytė-Punienė (kairėje) ir Joana Danutė Janeliūnaitė-Skriptienė gimtuosiuose Žardeliuose. 2014 m.

Daukšienei pačiai sukrovus bulvių maišus, tas staiga pašokdavo nuo žemės ir, užsiropštęs ant vežimo, zovada pasileisdavo namų link, palikęs žmoną pėsčią pareiti... Toliau gyveno Praniuliai. Jų šeimoje augo 5 vaikai: dukros Tavosė ir Adelė bei sūnūs Bronius, Boleslovas, Jonas. Juozas Praniulis buvo tvarkingas ūkininkas: ir troba jo didesnė, ir stogas dengtas pilkomis čerpėmis. Jis vedė Alziutę Škikytę iš Žybartų kaimo. Išsinuomojo didesnį žemės gabalą, pasisėdavo linų, patys juos susiverpdavo ir išsiausdavo, o sėmenis parduodavo. Praniulis, kai užaugo vaikai, nuomojo žemę iš pusės. Sūnų ir dukterį leido į mokslus. Duktė tapo medike, sūnus – karininku. Kitą sūnų paliko gaspadoriauti, o dukterį Adelę ištekino už kaimyno Antano Punio. Adelė, sulaukusi 99 metų, ir dabar tebegyvena Žardeliuose. Už Praniulių dunksojo Guokų sodyba. Namą Vincas Guokas pasistatė 1916 m. Jo šeimyna taip pat buvo didelė: sūnūs Povilas, Leonas, Julius, Petras bei dukros Salomėja, Ania ir Teklė. Senasis Guokas išdirbdavo avių ir kitų raguočių kailius. Teklė garsėjo kaip gera siuvėja. Ji ištekėjo už kaimyno Kalvaičio. Vėliau, keliantis į Šeduvą, sūnus Petras pasiliko ūkininkauti tėvų sodyboje, Povilas vedė ir apsigyveno Raginėnuose, Leonas su žmona – Pavartyčiuose, Salomėja, ištekėjusi už Bagino, – Daukšuose, Ania nutekėjo į Paežerius. Petras jaunystėje tarnavo karo aviacijos dalinyje Kaune. Jis 1950 m. vedė Emiliją, kuri po karo dirbo pas Praniulius, ten atbėgusi iš Klovainių po to, kai jos brolių ir dar 6 kitus partizanus stribai užkapojo kirviais ir sumetė į šulinį. Sutuoktiniai susilaukė vaikų Angelės, Emilijos, Rimgaudo ir Danutės. Tėvai dirbo Žybartų kolūkyje, vėliau – Radvilonių tarybiniame ūkyje: Petras buvo statybininkas, Emilija – lauko darbi-

ninkė. Už Guokų gyveno Kalvaičių šeima, kurioje augo 5 berniukai ir 3 mergaitės. Du sūnūs kariavo Antrojo pasaulinio karo frontuose, laimingai sugrįžo į namus. Duktė Janina, pedagogė, visą gyvenimą mokytojavo Lygumuose ir Pasvalyje. Dar toliau stovėjo Janulevičių namas. Janulevičius vedė ir atėjo gyventi į Žardelius. Jam sunkiai sekėsi ūkininkauti, bet medžiotojas buvo aistringas. Turėjo du sūnus ir dvi dukras. Vieną sūnų miškiniai išsivedė į mišką ir tas dingo be žinios. Kitas sūnus buvo seniūnas, ir tą miškiniai sušaudė. Viena dukra mirė dėl kaulų tuberkuliozės, kita ištekėjo ir išsikėlė gyventi į Šiaulius. Už Janulevičių buvo kalvio Povilo Baltrušaičio sodyba. Jis turėjo kalvę ir aptarnaudavo plačią apylinkę. Augino du sūnus ir dukterį. Kaime gyveno ir Kairiai, kurių sodybos nebeišliko. Gražiausia ir tvarkingiausia buvo Grikino sodyba kaimo gale. Jo vienas sūnus gyvena Radviloniuose, kitas – Radviliškyje.

Žardelių kaimas, atkeltas į pačią Radvilonių miško palaukę, gyvavo ir vystėsi, neperaugdamas senų savo ribų. Išskirtinis jo bruožas buvo draugiškumas ir bendruomeniškumas – gal dėl to, kad čia nuo seno gyveno mažžemiai dvaro darbininkai. Nors vargdavo, bet daugelis stengdavosi vaikus leisti į mokslus. Žardeliečiai puoselėjo katalikiškas, tautines ir savišvietos tradicijas, gerbė vyresnius, mylėjo jaunesnius.

Joanos Danutės Skriptienės ir Audriaus Likpetrio nuotraukos

PANAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

- BUKAUSKAS, Antanas. Šeduvos pradžios mokykla iki 1919 m. *Radviliškio kraštas*, 2009 m., nr. 1 (10), p. 16.
- *Lietuvos apgyventos vietos – pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas, 1925, p. 186.
- *Ponevežskij ujezd./ K. Gukovskij/*. 1898 g.
- *Radviliškio krašto istorija /Č. Kantauskas/*. Radviliškis, 1994.
- *Radviliškio krašto knygnešiai ir jų pagalbininkai*. Radviliškis, 2009, p. 73.
- *Šeduvos RKB santuokų knyga 1926–1928 m.*
- *Trimitas*, 1929, nr.39, p. 660.
- Valstybinis istorijos archyvas. F. 526, ap. 6, b. nr. 4126, l. 6; F. 542, ap. 1, b. nr. 715.

Algirdas Martinaitis su savo šeima

ASMENYBĖS ŽAVESYS – IR POEZIJOJE

**Rašytojas, literatūrologas
Jonas LINKEVIČIUS pristato iškilų
kraštietį Algirdą Martinaitį
ir jo kūrybą.**

Algirdas Martinaitis – tikras šeduvis: gimė 1926 01 06 Bebrujų kaime, tuometiniame Šeduvos valsčiuje). Tačiau likimo valia jis tapo šviesia asmenybe, vienu iškiliausių Alytaus krašto pedagogų. Ten apsisistojė 1956 m., grįžęs po penkerių metų tremties, ten mokė ne tik gimtosios kalbos ir literatūros, bet ir taurumo, žmoniškumo, skleidė padorumą, gėrio ir grožio pajautimą, meilę savo krašto istorijai, kalbai, kultūrai. Erudicija peraugęs kolegas, mokėjo būti kuklus ir tylus. Jis buvo įvairiausių literatūrinių renginių iniciatorius ir vadovas, jo straipsniai, lyriniai, satyriniai eilėraščiai buvo spausdinami respublikinėje ir rajoninėje spaudoje. Tik, kaip teigta nekrologe, „daugelis net nežinojo, kad Mokytojas yra poetas“. Prie nekrologo „Alytaus naujienų“ laikraštyje buvo įdėtas ir vienas geriausių Mokytojo-poeto eilėraščių „Paskutinė ašara“, de ja, paskutinis, sukurtas 1993 m. rugsėjo 1-ąją. Mirė jis tų metų rugsėjo 19 dieną po sunkios ligos, eidamas 68-uosius metus.

Eilėraščių „Paskutinė ašara“ į savo knygelę apie Puipių pradinę mokyklą ir kaimą įdėjo Algirdo mokytojas Povilas Kalinauskas, mokęs jį ketvirtoje klasėje.

1940 m. pradėjęs mokytis Šeduvos gimnazijoje, Algir-

das greitai buvau priimtas į nemažą ir labai kūrybingą, mokytojo A. Mikalkėno vadovaujamą literatų būrelį. Iš to būrelio išaugo plačiai žinomi poetai B. Liniauskienė, V. Bložė, garsėjo tais metais ir literatai S. Žaldokas, J. Valavičiūtė, bet A. Martinaitis buvo labiausiai matomas. Jis konkurse blaivybės tema už poemėlę gavo pirmąją premiją. Jo eilėraščiai gimnazijos poetų kūrybos almanache, sienlaikraštyje „Saulės takais“ buvo tarp stipriausiųjų. Ypač 1944 m. pradžioje pradžiugino „Panevėžio balse“ išspausdintas eilėraštis „Nupuolimas“, kuriame jaunam autoriui pavyko atskleisti slogią ano meto visuomenės nuotaiką („Nešu klajūno vakarą širdy, / Nešu tik vakarą ir nerimą, / Ir liūdesį visi / Lyg seną vyną geriame“). Tas eilėraštis – tarp tada žymių poetų F. Kiršos, J. Graičiūno, K. Inčiūros ir garsėjančių jaunųjų P. Drevinio, V. Mačernio, H. Nagio kūrinijų.

1944 m. baigęs Šeduvos gimnaziją, porą metų mokytojavo Grinkiškyje, tuo apsigindamas nuo nuožmės mobi-

lizacijos į sovietinę armiją. 1946 m. kartu laikėme egzaminus į Vilniaus universiteto Filologijos fakultetą. Pavyko nugalėti aukštą konkurso barjerą. Kurį laiką gyvenome drauge Žvėryne, pusrūsio kambarėlyje, ir kartais vakarais skirdavome valandėlę kūrybai. Tačiau rašyti taip, kaip buvo reikalaujama, jam nekilo ranka. Studijos Algirdui sekėsi. Vienu metu jis pirmininkavo universiteto literatams. 1951 m. baigęs studijas, buvo pakviestas į „Švyturio“ žurnalą, bet darbą jame nutraukė tremtis.

Didžiulis mokytojo darbas, kad ir artimai susietas su grožine literatūra, ne visada buvo palankus atsidėti kūrybai, tačiau ir tai, kas sukurta, sudaro savitą poezijos puokštę, kurią dera išleisti atskiru rinkiniu. Tai būtų graži dovana poezijos mylėtojams, ypač alytiškiams ir šeduviams, taip pat mokytojo-poeto devyniasdešimtajam gimtadieniui paminėti.

Autoriaus pateikta nuotrauka

ALGIRDO MARTINAIČIO EILĖRAŠČIAI

Iš amžiaus į amžių

*Susitikęs prie Nemuno dainą,
Paklausiau:*

*Daina nuostabioji,
Ar tuje ne paukštė
Iš pasakų sodo,
Kad skrist nepaliauji
Iš kaimo į kaimą?*

*Atsakė daina mylimoji:
Ne paukštė esu, o svajonė sparnuota.
Seniai, vai seniai
Vyžotasis dainius gyveno,
Mylėjo ir dirbo,
Kaip aras galingas svajono
Ir vylės šviesesnės dalios. –
Mane jis paleido
Į amžiną meilę
Ir amžiną viltį įžiebęs. –
Todėl ir skrendu
Ir skraidyt nepaliauju
Iš kaimo į kaimą,
Iš amžiaus į amžių.*

*Vakar snigo į žemę, į širdį –
Buvo liūdna ir gaila.
O šiandien vėl saulė, vėl džiaugsmas,
Vėl meilė.*

*Vakar kapo duobė atsivėrus
Kaip likimas grasino juoda nebūtim.
Širdžiai nykūs regėjimai dingo, –
Pasaulį myluoji akim.*

*Ir grumiesi kas dieną tarp skausmo ir
džiaugsmo,
Tarp gyvybės ir kapo duobės.
Nežinai, ar gyvenimas kils į erdves,
Ar į prarają kaip akmuo nuriedės.*

Paskutinė ašara

*Vis liūdnės mano akys –
Jau vilties nebematyt...
Ir išeisiu nepasakęs,
Ką turėjau pasakyti.*

*Žalios volungės nuskrido
Ir gegutės nukukavo.
Kas užaugo, tas pražydo,
Kas paseno – iškeliavo.*

*Toks gaudus žmogaus likimas –
Sutviskėti ir užgesti.
Ir tas tragiškas baigimas –
Vis ieškoti ir nerasti.*

*Lyg kažkas ranka paglostė –
Gal mama, o gal Tėvynė?
Rieda ašara nuo skruosto
Paskutinė...*

Draugui

Aš tavo žingsnius kas vakarą vėly girdžiu –
Kartu tiek gyventa –
Eini ir eini ligi ryto gaidžių,
O valandos sunkios lyg akmenys krenta.

Aš nerimą gilų pažįstu gerai, –
Išgėriau ne vieną nuodingą jo taurę, –
Ir slėgė krūtinę tušti vakarai,
Ir kryžkelėj aš su keleivio lazda
Ne kartą rymoju rudenį bjaurų –
Praėjo liga prakeikta!
Ir šiandien man aiški tiesa paprasta:
Jei dirbsi – išliksi,
Jei graušies savy vien – kaip rūkas pranyksi.

Meilė

Aš ir pats nežinojau,
Kad tiek žodžių meilių
Slėpė mano širdis
neramioji...
Prieš akis – nepažįstamas kraštas,
Kaip kilimas lankos
Ir dvi mylinčios rankos
Išsiilgusios tiesias,
Ir dvi nuostabios akys
Man šviečia: Myliu! – Aš ir pats
nežinojau,
Kad tiek žodžių meilių
Slėpė mano širdis
Neramioji...

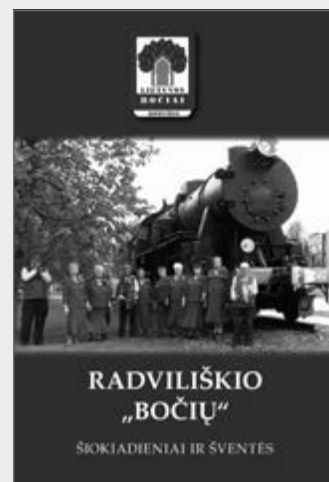
NAUJI RADVILIŠKĖNŲ LEIDINIAI

STASYS BULZGIS.
Laumžirgių nepaprastumas

VACLOVAS STULGINSKAS.
Užklystančios mintys

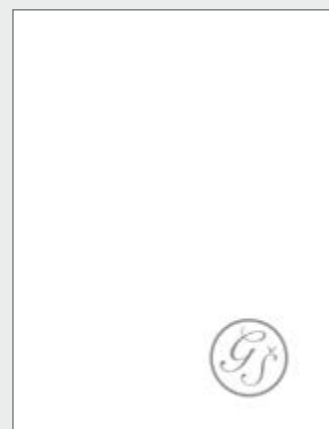
*Radviliškio „Bočių“
šokiadieniai ir šventės*

VILIMAS MALINAUSKAS.
Mūsų jaunos dainos

IZABELĖ VASARĖ. *Būti savimi*

Gerumo šviesa

Šiemečio kovo 22-ąją netekome iškilaus savo kraštiečio, poeto, žurnalisto, redaktoriaus, knygų autoriaus Vytauto Barausko. Talentingo, pilietiško, tvirto žmogaus, optimisto, net ir sunkiomis minutėmis gyvenusio šviesia viltimi, gėrio ilgesiu ir niekada nepamiršusio savo gimtinės. „...Visur jaučiau neapsakomą trauką į savo vaikystės kraštą, į kiemo vyšnių paunksmę, prie čiurlenančio Valinės upelio...“ – sakėsi prieš porą metų Radviliškio viešojoje bibliotekoje, su kuria palaikė gražius ryšius, įvykusiame susitikime.

2014-ųjų gruodį Vilniuje, Lietuvos liaudies kultūros centre, surengtame Vilniaus radviliškėnų sambūryje Vytautas dar dalyvavo. Kitaip, rodos, nebūtume nė įsivaizdavę, nes jis stengdavosi nepraleisti nė vieno tėviškėnų susiejimo – ar jis vyktų sostinėje, ar gimtajame krašte. Atėjo jau sirgdamas, su įprastos plačios šypsenos sunkiai bepaslepiamu nuovargiu veide. Džiaugsmingai, broliškai apglėbęs kraštiečius, ne vienam tyliai pasiguodė apie sunkią ligą, operacijas, vis pasidrašindamas: „Gal pavyks viską įveikti?..“

Deja...

Vytautas Barauskas gimė 1934 metų sausio 28 dieną Valinės kaime, Radviliškio rajone. Kaip pats yra rašęs mūsų žurnalui („Kur Valinės upelis“, 2012, nr. 2 (17)), pradžios mokyklą pradėjo lankyti Gudžiūnuse, vėliau mokėsi Kėdainiuose, kitur, įsidarbino laikraščio redakcijoje literatūriniu darbuotoju. Tada ir prasidėjo jo, profesionalaus žurnalisto, kūrybinė biografija. ELTA neetatinis korespondentas, Lietuvos radijo ir televizijos komiteto laidų vaikams ir jaunimui, žurnalų „Genys“, „Jaunimo gretos“, Lietuvos kino studijos „Dokumentika“, savaitraščio Lietuvos darbininkas“, „Kelių aidai“, „Senjorų žodis“ redaktorius, Respublikinių profsąjungos kultūros rūmų direktoriaus pavaduotojas, leidėjas – ir tai dar ne visos jo profesinio kelio pakopos.

Vytauto Barausko plunksnai priklauso publicistikos, dainų, poezijos, aforizmų bei sentencijų knygos. Savo eilėraščių pateikė įvairioms poezijos rinktinėms. Jo tekstais kompozitoriai sukūrė per 600 dainų, taip pat kantatų, oratoriją, mažąją operetę vaikams. Vytauto Barausko kūrybos fragmentų išversta ir spausdinta daugiau kaip 10 kalbų. Dalyvavo Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos ir Lietuvos žurnalistų sąjungos veikloje, Senjorų klube. Pelnė įvairių apdovanojimų. Tarp jų – šiemet jam, atšventusiam savo 80-metį, įteiktas medalis „Už nuopelnus žurnalistikai“.

...Praradimo žinia Radviliškin atskriejo pavėluotai – laidotuvių Antakalnio kapinėse valandą. Kartais laikas lyg tyčia pailgina atstumus, savaip sudėlioja aplinkybes ir priverčia nebesuspėti, nebeatsisveikinti net paskutinį kartą...

Ramus ilsėkis amžinybėje, mielas mūsų kraštiečiai, pasiliekantis tėviškės atmintyje.

Redakcija

IN MEMORIAM

VYTAUTAS BARAUSKAS

(1934–2015)

RAJONO KULTŪROS RENGINIAI

(2015 m. I pusmetis)

Radviliškio rajono savivaldybės 2014 m. veiklos ataskaitos duomenimis, rajono kultūros įstaigų tinkle – 24 įstaigos (nejuridiniai asmenys, esantys prie seniūnijų: kultūros namai, pramogų ir šokių salės), atliekančios kultūros centrų funkcijas; 5 kultūros įstaigos, turinčios juridinį statusą: Radviliškio miesto kultūros centras, Šeduvos kultūros ir amatų centras, Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Radviliškio rajono savivaldybės etninės kultūros ir amatų centras; Kutiškių bei Palonų daugiafunkciai centrai, kuriems taip pat būdinga kultūrinė veikla.

Per praėjusius metus kultūros įstaigose įvyko 1908 įvairūs renginiai. Gauta daugiau kaip 364 870 Lt specialiųjų ir 75 000 Lt projektinių lėšų. 22 rajono mėgėjų meno kolektyvams Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus įsakymu naujai patvirtintos tokios kategorijos: I kategorija – 4, II kategorija – 11, III – 5, IV – 2.

SAUSIO MĖN.

*Radviliškiečiai sulaukė Trijų karalių teatralizuotų eitinių mieste ir renginio prie Savivaldybės, kuriame atsisveikino su kalėdinėmis eglutėmis, klausėsi Radviliškio atlikėjų koncerto.

Panaši šventė vyko Šeduvoje, Aco kavuose, Sidabrave, Baisogaloje, Kalnelio Gražioniuose, Pakiršinyje.

*Viešosios bibliotekos paveikslų galerijoje atidaryta Lizdeikos gimnazijos moksleivių kūrybos paroda „Pakyla pelėda, išskleidus sparnus...“ Eksponuoti darbai pristatė šios mokyklos simbolį – pelėdą.

*Radviliškio miesto kultūros centre atidaryta S. Žukauskaitės tapybos darbų paroda, čia veikusi visą mėnesį.

*Laisvės gynėjų dienos rytą miesto, rajono įstaigose, įmonėse uždegtos žvakelės laisvės gynėjams atminti. Radviliškyje ir kitose vietovėse Lietuvai svarbūs, tragiškieji 1991 m. sausio įvykiai paminėti ir susikaupimo, prisiminimų valanda, uždegtais laužais.

*Šeduvos miesto moterų choras dalyvavo Jurbarko krašto vokaliųjų ansamblių festivalyje „Vėtrungė 2015“.

*Šeduvos globos namuose pirmą kartą parengta tenykščio gyventojų E. Dručio pieštų paveikslų paroda.

*Palonų daugiafunkciame centre pabūti kartu pagyvenusius žmones pakvietė vakaronės „Draugystės tiltai“ organizatoriai – Baisogalos seniūnijos pagyvenusių žmonių asociacija „Sidabro gija“. Koncertavo Radviliškio „Bočiai“, Baisogalos, Pociūnėlių, Palonų folkloro kolektyvai.

*Šeduvos gimnazijoje vyko XV pučiamųjų instrumentų orkestrų čempionato zonis etapas. Radviliškio rajonui atstovavo Šeduvos gimnazijos orkestras ir pateko į finalinį etapą.

VASARIO MĖN.

*Į Grinkiškio seniūnijos bendruomenės namus rinkosi draugystės vakaro dalyviai. Į jį atvyko ir Grinkiškio, Kairėnų, Mėnaičių, Pašušvio, Vaitiekūnų bendruomenių atstovai. Susipažinta su bendruomenių veikla, pabendrauta.

*Kleboniškių etnografiniame kaime žiemą iš kiemo varė Radviliškio, Šeduvos Baisogalos, Pociūnėlių, Palonų, Kelmės mėgėjų meno kolektyvai ir daug smalsuolių, susirinkusių pasilinksminėti. Užgavėnių šventė šėlo daugelyje kitų rajono vietovių.

*Radviliškio miesto kultūros centre paminėta Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Po šventinių pasisakymų koncertą surengė miesto meno kolektyvai. Tą pačią dieną atidaryta proginė rajono tautodailės paroda, kurioje pristatyta 88 autorių kūryba.

Proginų renginių organizuota Aukštelkuose, Šeduvoje, Sidabrave, Šniūraičiuose ir kitose rajono vietovėse.

*Viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštietės L. Baltijutės grafikos darbų paroda „Kiti mes“.

*Radviliškyje išrinktas vaikų ir jaunimo talentų konkurso „Radviliškio perlas – 2015“ nugalėtojas. Juo tapo 15-metis Šeduvos gimnazijos moksleivis A. Juška, komisiją sužavėjęs savo talentu kurti animacinius filmukus.

*Liaudiškos muzikos kapela „Šeduvos bernai“ koncertavo JAV ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-ąsias metines minėjo tenykštėse lietuvių bendruomenėse. Išvyka surengta, bendradarbiaujant su JAV kunigaujančiu G. Joniku.

*Radviliškio miesto kultūros centre parengta M. Raškovskio ir M. Aleksos fotografijų paroda „Anapus rampos“. Fotografijose užfiksuoti LR Seimo nario, Lietuvos nacionalinės premijos laureato, profesoriaus, vieno garsiausių baritonų V. Juozapaičio sukurti vaidmenys.

Vėliau ši paroda persikėlė į Viešąją biblioteką.

*Viešojoje bibliotekoje paminėta jos leidžiamo kultūros ir istorijos žurnalo „Radviliškio kraštas“ 10 metų sukaktis. Renginyje dalyvavo rajono vadovai, kiti svečiai, renginio leidėjai, skaitytojai, talkininkai.

*Radviliškio miesto kultūros centre surengta Kalbos tarmių popietė, skirta Etnografinių regionų metams. Joje skambėjo visų šalies regionų dainos, tarmiška kalba, kalbininkas, dr. J. Pabrėža įdomiai pasakojo apie tarmes, jų savitumus ir grožį.

KOVO MĖN.

*Radviliškietė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną paminėjo miesto Kultūros centre, žiūrėdami Lizdeikos gimnazijos mokinių miuziklą „Ugnies medžioklė“ pagal G. Kuprevičiaus muziką ir stebėdami Radviliškio geležinkelio stoties laukiamąją salėje koncertą „Dainuojam Lietuvai, dainuojam Laisvei!“ Proginiai renginiai tąkart vyko visose rajono seniūnijose.

*Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai buvo skirtas Raudondvario kultūros namuose jau šeštą kartą surengtas rajoninis jaunimo patriotinės dainos festivalis „Tavo daina

gimtainei“. Jame dalyvavo ir įvairiomis nominacijomis įvertinti 13 ansamblių bei solistų iš rajono kultūros, švietimo įstaigų.

*Radviliškio muzikos mokyklos fortepijono specialybės mokinė E. Plukaitė su tėveliais ir mokytoja V. Silickaja dalyvavo jaunųjų talentų, pelniusių aukščiausius apdovanojimus tarptautiniuose konkursuose, pagerbimo ceremonijose Prezidentūroje ir Vyriausybėje. Radviliškietės taip pagerbtos už laimėjimą 2014 m. Italijoje, Roseto mieste, vykusiame jaunųjų muzikantų tarptautiniame konkurse „ITALIA AWARA“ – ten jaunoji pianistė iškovojo didįjį prizą ir nugalėtojų taure.

*Radviliškio mieste paminėta pasaulinė Žemės diena. Į jai skirtą renginį „Šviesa Žemėje – šviesa širdyje“ susirinko daugiau nei 200 mokinių ir mokytojų iš Radviliškio rajono mokyklų.

*Šeduvos lopšelio-darželio bendruomenė pagerino savo pačių 2013 m. pasiektą Lietuvos rekordą. Įstaigos kieme jau penktą kartą papuoštas Velykų medis: ant ten augančio abrikosmedžio pakabinti 3 345 tuščiaviduriai, įvairia technika dekoruoti margučiai.

*Baisogaloje skardėjo 10-oji romansų atlikėjų šventė „Nebegrįšiu laukų takeliu“. Į ją šiemet pakviesti kolektyvai, kurie pripažinti profesionaliausiais nuo 2006 m. įvykusios pirmosios tokios šventės. Dalyvavo 8 ansambliai.

*Radviliškio muzikos mokyklos jaunių choras „Saulės vaikai“ dalyvavo V tarptautiniame chorų festivalyje „Istrija – 2015“ Porečo mieste, Kroatijoje, ir pelnė diplomą.

*Radviliškio miesto kultūros centro meno kolektyvai į teatrinio pobūdžio renginį pakvietė vaikus ir jaunimą. Alksniupiuiose surengta tradicinė mėgėjų teatrų šventė „Rampų šviesoje“, kurioje dalyvavo Radviliškio rajono, Šiaulių universiteto ir biržiečių mėgėjų teatrai. Šeduviams jų mėgėjų teatro trupė parodė spektaklį pagal V. Rezčikovo pjesę „Dievo bausmė“. Visais šiais renginiais paminėta Tarptautinė teatro diena.

BALANDŽIO MĖN.

*Kutiškiuose suorganizuota kaimo bibliotekos įkūrimo 40 metų šventė „Mūsų biblioteka istorijos vingiuose“. Apžvelgta šios bibliotekos istorija, šiandieninė veikla, pagerbti darbuotojai, aktyviausi skaitytojai, rėmėjai.

*Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Kle-

boniškių kaimo buities skyriuje kvietė tradicinės vaikų Velykėlės „Velykų bobutės dovanos“. Dalyvių laukė edukacinė pamokėlė, smagios varžybos, kitos pramogos.

*Radviliškio geležinkelio stotyje prisijungta prie bendrovės „Lietuvos geležinkeliai“ inicijuotos akcijos „Ridenam per Lietuvą!“ – surengtas miesto atlikėjų Atvelykio koncertas, vyko margučių ridenimo turnyras.

*Šeduvoje antrą kartą vyko vaikų ir jaunimo liaudiškos muzikos kapelų festivalis „Zuikio margutis“, kuriame dalyvavo kėdainiečių, panevėžiečių, kelmiškių, šiauliečių ir renginio šeiminkų kolektyvai.

*Savivaldybėje kitaip, nei būdavo anksčiau, paminėta Kultūros diena: rajono kultūros darbuotojams organizuota edukacinė išvyka „Oginskių palikimas Žemaitijoje“, skirta Etninių regionų metams ir Mykolo Kleopo Oginskio 250-osioms gimimo metinėms. Aplankytas Užventis, Rietavas, Plungė, Telšiai ir jų įžymios vietos.

*LR Seimo Konstitucijos salėje atidaryta baisogaliečių ir kitų autorių fotodrobių paroda „Pradžia“, skirta Etnografiniams regionų metams.

*Rajone vyko 15-osios Nacionalinės bibliotekų savaitės „Biblioteka: informacija ir žinios kiekvienam!“ renginiai. Pradedant teminę savaitę, Viešojoje bibliotekoje bibliotekininkus pasveikino, už jų darbą padėjo rajono vicemeras K. Augulis, koncertavo Vaižganto gimnazijos moksleivių muzikos grupė „Endless Desire“. Kitomis dienomis senjorams parodytas kutiškiečių spektaklis, surengtas N. Rericho poezijos knygos „Morijos gėlės“ vertimo į lietuvių kalbą pristatymas, dalyvaujant ją išvertusiai, susitikime Tibeto varpo garsus dovanojusiai viešniai V. Žalienei. Vyko akcijos, edukacinės pamokos moksleiviams, literatūrinės valandėlės vaikams, kiti renginiai. Savaitės dienomis jų gausu buvo ir Viešosios bibliotekos filialuose.

*Radviliškio rajono savivaldybės švietimo ir sporto paslaugų centro Dienos užimtumo skyrius pakvietė savo lankytojus, jų artimuosius ir Radviliškio visuomenę į kompaktinės plokštelės „Tikėk savimi“ pristatymą. Tai – antroji šio skyriaus atlikėjų plokštelė.

*Baisogaloje rinkosi chorinės muzikos puoselėtojai – vyko tradicinė chorų šventė „Draugystės daina“. Joje dalyvavo penki chorai iš Pakruojo, Kelmės, taip pat Radviliškio kultūros centro ir Baisogalos kultūros namų.

*Radviliškio parapijos bendruomenės socialinių paslaugų centre vyko renginys, skirtas Motinos dienai. Šventę savo mamoms paruošė vaikų dienos centrą „Ąžuoliukai“ lankantys vaikai.

*Radviliškio jaunimo mokyklos kieme šurmuliavo tradicinė Pavasario mugė. Joje savo darbus pristatė šios mokyklos, taip pat Savivaldybės švietimo ir sporto paslaugų centro Dienos užimtumo skyriaus, lopšelio-darželio „Žvaigždutė“, Radviliškio technologijų ir verslo mokymo centro auklėtiniai.

GEGUŽĖS MĖN.

*Etninės kultūros ir amatų centre – čia nuolat rengiamų amatų būrelių užsiėmimuose sukurtų rankdarbių paroda „Patys šilčiausi darbai – Mamai“, skirta Motinos dienai.

*Rajone surengta tradicinė skaitymo akcija, kuri šiemet paskirta kraštiečio J. Marcinkevičiaus kūrybai. Akcija prasidėjo prie Viešosios bibliotekos ir tęsėsi miesto bei rajono bibliotekose, kitose įstaigose, bendruomenėse.

*Radviliškio laisvalaikio ir pramogų parke kvietė Viešosios bibliotekos projektinis renginys „Radviliškis – dalelė Europos širdies“, skirtas Europos dienai. Vyko šventinė eiseną, įvairūs konkursai, varžybos, kitos pramogos, miesto Kultūros centre – koncertas.

*Burbiškyje nuskardeno 15-oji Tulpių žydėjimo šventė. Į ją atvyko užsienio svečių delegacijos, šalies, kai kurių savivaldybių vadovai, kiti garbūs svečiai, keliasdešimt tūkstančių lankytojų. Šventiniai pasisakymai, apdovanojimai šio tradicinio renginio puoselėtojams, koncertai, parodos, mugė, 430 rūšių tulpių grožis, įvairios pramogos – tai vis šio renginio akcentai.

*Šeduvos šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje surengtas IV tarptautinio P. Stepulio kamerinių liaudies instrumentinės muzikos ansamblių konkurso-festivalio nugalėtojų koncer-

tas. Jame dalyvavo konkurso-festivalio I–III vietų ir „Grand Prix“ laimėtojai.

*Radviliškio neįgaliųjų draugija ir vokalinis ansamblis „Pasagėlė“ į renginį „Daina mus jungia“ savo bičiulius – Pasvalio, Pakruojo ir Šiaulių kolektyvus – pakvietė pabūti drauge, padainuoti.

*Mėnaičiuose – Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės dienos renginys. Kalbėjo svečiai, prisiminimais pasidalijo Miknių-Petrėčių sodybos šeimininkė J. Mikniūtė-Petrėtienė. Skambėjo patriotinės melodijos ir kariškos salvės žuvusiesiems atminti.

*Radviliškio centre vyko šeštoji linijinių šokių šventė „Prie Neužmirštuolės fontano“. Per daugiau nei valandą šokėjai sušoko 14 kompozicijų.

*Radviliškio kultūros centro pagyvenusiųjų liaudiškų šokių kolektyvas „Patrepsėlis“ dalyvavo Latvijos Salasgrivas mieste organizuotame festivalyje „Saivas jampadrača“, kur pasirodė kartu su kitais Pabaltijo ir Švedijos kolektyvais.

*Radviliškio pensininkų bendrija „Bočiai“ atšventė savo 20 metų sukaktį. Renginyje apdovanoti aktyviausi šios bendrijos nariai, koncertavo šeimininkai ir iš kitų rajonų atvykę jų svečiai, pristatyta ta proga išleista knyga „Radviliškio „Bočių“ šiokiadieniai ir šventės“.

*Aukštelkuose įvyko kraštiečių sambūris ir mokyklos 100 metų šventė. Po koncertinės programos, proginių sveikinimų atidengtas ir pašventintas paminklas, skirtas mokyklos 100-mečiui.

*Seduvos kultūros ir amatų centre – šventė „Žavadienis“, skirta Tarptautinei vaikų gynimo dienai: eisena, koncertas, pramogos.

*Šniūraičių pramogų ir šokių salėje kvietė vakaras „Pavasario žaismas“. Spektaklius parodė Daugėlaičių bei Šniūraičių pramogų ir šokių salių suaugusiųjų mėgėjų teatrai.

*Radviliškio muzikos mokyklos auklėtinės U. Baublytė ir E. Plukaitė dalyvavo Italijoje, Musile di Piave mieste, vykusiame 10-ajame tarptautiniame konkurse „MUSICA INSIEME“ ir savo amžiaus kategorijoje pelnė III laipsnio laureato diplomus.

*Radviliškio miesto kultūros centras, tremtinių ir politinių kalinių mišrus choras „Versmė“ sukvietė chorinės dainos mylėtojus. Renginyje pagerbtas karių savanorių, partizanų, politinių kalinių ir tremtinių, Lietuvos didvyrių atminimas, jų žygdarbiai, skambėjo chorų atliekamos dainos. Dalyvavo Jonavos, Kėdainių, Panevėžio, Radviliškio kolektyvai.

*Meno mylėtojai Radviliškio kultūros centre susitiko su universaliu menininku G. Beržiniu, kurio tapybos paroda „Bendrasieliai“ parengta šiame centre.

*Švęsti Sekminių į Radviliškio miesto laisvalaikio ir pramogų parką kvietė Kojinių mezgimo čempionatas bei folkloro festivalis „Ganiau palšus jautelius“. Skambėjo sveikinimai, pagerbti čempionato nugalėtojai, klausytasi, folkloro ansamblių ir kitų atlikėjų.

*Radviliškyje surengta šventė, skirta Tarptautinei vaikų gynimo dienai ir Šeimos dienai. Joje įvairių renginių organizavo Radviliškio miesto kultūros centras, Šeimų taryba ir Savivaldybės švietimo ir sporto paslaugų centro Sporto skyrius. Veikė mamų turgelis, kvietė scenos entuziastų pasirodymai, pramogos, apdovanotos seniūnijų pasiūlytos šeimos.

*Radviliškyje sklandė tradicinio „Poezijos pavasario“ paukštė. Sulaukta svečių, kurių grupei vadovavo literatūrologė D. Mitaitė. Jie pristatė savo ir kitų autorių kūrybą, muzikavo, bendravo su klausytojais, klausėsi vietos kūrėjų. Renginiai vyko Radviliškio viešojoje bibliotekoje, Pašušvyje ir Baisogaloje.

Birželio mėn.

*Dvi dienas Radviliškyje skardėjo „Radviliškio kermošius“. Vietos gyventojus ir svečius viliojo įvairiaspalvė mugė, rajono mėgėjų meno kolektyvų ir atvykusių atlikėjų, koncertai, pramogos.

*Radviliškio Švč. Mergelės Marijos gimimo bažnyčioje surengtas tradicinis vargonų muzikos festivalis „Polifonija ir aš“. Jo renginiai – Radviliškio, Kelmės, Raseinių, Šiaulių, Pakruojo muzikos ir meno mokyklų jaunųjų atlikėjų koncertas, seminaras jiems ir jų mokytojams, baigiamasis koncertas, kuriame dalyvavo ir jaunieji muzikantai, ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos dėstytojai. Festivalį organizavo Radviliškio kultūros centras kartu su Radviliškio muzikos mokykla, bažnyčia, jį glėbojo kraštiečiai, profesorius, Seimo narys V. Juozapaitis.

*Baisogaloje įvyko bendruomenės šventė: varžybos, liaudies kapelos „Žvangulis“ koncertas, nusipelnusių gyventojų pagerbimas.

*Pakiršinio etninės kultūros ir amatų centro kolektyvas lankėsi Kuršėnuose pas puodžių karalių V. Vertelį. Taip pat pabūta Kuršėnų etninės kultūros ir tradicinių amatų centre, apžiūrėtos tenykštės parodos.

SUMMARY OF “RADVILIŠKIO KRASTAS” NO. 1 (22), 2015

“Congratulations” honours local people from Radviliskis and the ones currently living abroad on their life time achievements and anniversaries: theatre, film and TV actress Rimanta Krilaviciute; journalist, poet and ethnographer Stasys Bulzgis; and others.

“Thanks for a Wonderful Identity” by Vladas Buragas. The article lays down his thoughts about the years spent in the district of Radviliskis, a remarkable pull that it hold till this day, and the pride he feels for this land.

“Radviliskis’s Church and Parish in 1597–1885” is an essay by Evaldas Tamulionis about the history of this house of worship. It contains facts about its founders, priests, and many of its chapels. For the first time, the story of Dominykas Giedraitis’s grave from the old cemetery is being told, and he was closely connected to the local church and its history.

“History Fragments of Moniunu Estate (2)” is the second part of an article on Moniunai manor in the district of Radviliskis, prepared by Romualda Venckunaite (the 1st part printed in 2014, Nr. 2 (21)). In this final part, there are Edmundas Boleckis’s recollections about one of the latest owners of the manor – Konstantinas Boleckis, the mansion itself, and era they lived in.

“In Honour of Lithuania” – a publication by Egle Bendikaite that recalls the fight for Lithuanian independence and contribution of Seduva’s Jewish community. The article talks about lives and destinies of volunteers and soldier veterans from Seduva during the time of unrest and peace.

“From Tanks to... Military Culinary Heritage”. Alvydas Tamosiunas talks about 80 years old Radviliskis’s military barracks – permanent base of the 2nd engineer battalion from mechanized task force. There is also information about this year’s commemoration of the barracks, a well-deserved award and rediscovered military heritage.

“A Man of Multifaceted Talent” is the 1st part of the continuing story by Rita Aleknaite-Bieliauskiene about a famous actor, director, distinguished artist Jonas Alekna. The life, creative pursuits, maturity, and recognition arise before the eyes of the readers. An essay is filled with various quotations, appreciations from Jonas Alekna’s former colleagues.

“Happy to Share My Works” is Grazina Dunauskiene’s interview with a young painter and graphic artist Laura Baltijute. She shares her childhood memories, why she chose the path of an artist, talks about her works and exhibitions.

In an article “You Are a Martyr ...”, Vida Kazlauskiene tells

the story of one of the most prominent individuals of the XX century Teofilius Matulionis: the Archbishop, a loyal defender of faith, truth and national independence. He had close ties with Radviliskis’s district.

“Father and Three Sons” is an article by Zenonas Vasiliauskas, based on archive material about members of Zubkai family. They left a deep mark in the history of Radviliskis. Readers have long wanted to know more about one of the family members, Ignas Zubkus. The author has now gathered enough information to tell his story, as well as his father’s and brothers’.

“Three Times Repressed” is a story by Vidmantas Valiusaitis about dramatic life of Adolfas Valiusaitis, who was the youngest offspring of a well-known Valiusaiciai family from the village of Juodupiai. It describes how KGB has accused him of anti-Soviet activities, the interrogations, imprisonment, and the dire consequences of it all.

“Hang-glider from Pociuneliai” is Ina Stuoge’s article about hang-gliding enthusiast and aviation technician Zigmantas Bakanauskas. The readers will learn about what inspired the start of this hobby, his other occupations, and the history of hang-gliding sport.

“Zardeliai” is an essay by Gintautas Pabilionis about a disappearing old village of Zardeliai. It contains many historical facts, memories and stories from the local people. It describes their houses, everyday lives and relationships.

“Personality Charm in Poetry”. Jonas Linkevicius offers literary acquaintance with Algirdas Martinaitis from Seduva. He was a bright personality, noted pedagogue, who later became known for his poetry. There is information about new publications by Radviliskis fellow men in the same section.

“In Memoriam” – the magazine’s farewell to a prominent poet, journalist, editor Vytautas Barauskas from Valine village. After battling a severe illness, he departed at the age of 81.

“Cultural Chronicle of Radviliskis’s District (the 1st half of 2015)” is information about all the cultural events that took place in the district of Radviliskis during the first part of this year.

“Stories From an Old Photo”. For the first time, a photo – preserved and submitted by Irena Kazlauskiene – is being published. In the photo, the foundations of Lithuanian Riflemen’s Union house is being consecrating back in 1933. Followed by a commentary article.

Radviliškyje ilgai mokytojavusi Irena Kazlauskienė Viešajai bibliotekai padovanojo daug ir įvairios krašto istorinės medžiagos. Joje yra ir Radviliškio šaulių namų praeities dokumentų. Dabar pirmą kartą spausdiname originalią šio radviliškėiams gerai žinomo, reikšmingo pastato pamatų šventinimo 1933 m. nuotrauką.

Taip pat pateikiami iškalbingi Šaulių namų atidarymui 1934 m. skirto koncerto programa bei kvietimas.

9 771822 051006